POSTARINA PLAĆENA U GOTOVU

HR

HRVATSKA REVIJA

10

MCMXLII

GRADSKA ŠTEDIONICA

OPĆINE SLOBODNOG I KRALJEVSKOG GLAVNOG GRADA ZAGREBA

Središnjica: JELAČIĆEV TRG 10a **Ispostava: OZALJSKA ULICA 20**

OSNOVANA GODINE 1914

VLASTITE PRIČUVE PREKO Kuna 60,000.000

Prima uloške. Podjeljuje zajmove. Posreduje u burzovnim i ostalim novčanim poslovima

Vlasnica je:

Zalagaonice i dražbovaonice, Gajeva ulica 2. — Zagrebačkog električnog tramvaja. — Zagrebačkog autobus-prometa.

ZA SVE OBAVEZE, A NAPOSE ZA ULOŠKE JAMČE VLASTITE PRIČUVE I OPĆINA GRADA ZAGREBA

HRVATSKA REVIJA

GODINA XV BROJ 10 MCMXLII

RASPRAVA O PREVOĐENJU

(SVRŠETAK.)

Izražajnost jezičnog izraza. A. Proza. Izražajnost je konačni plod rada oko izraza. Često se poistovjetuje izražajnost sa stilistikom, jer je bogat osjećajni sadržaj izraza često i najizražajniji. Ali bolje je jasno razlikovati izražajnost od stilistike, osjećajnog sadržaja. Jer upotrebljavajući stilistički jake riječi, pisac može, ali ne mora biti izražajan. Ako u bilo kakvom kontekstu počnem nizati riječi: lijepo, krasno, izvanredno, neopisivo, mogu dati dojam pretjeranosti, što ne ide u izražajnost. Izražajnost je uvijek točna mjera izraza, koji polučuje svoj učinak. Dobar se pisac i poznaje po tome, što u svakom kontekstu znade dati pravu mjeru stilističke, osjećajne snage. Stilistika je objektivna znanost, a izražajnost je umjetnost, koja prelazi granice pojedinih pravila. Stilistika je najbolji vodič izražajnosti, naročito u prevođenju, ali izražajnost je konačni zbroj svih jezičnih napora i traženja. Izražajnost je širi pojam od stilistike u koliko postoji u jeziku bezbroj vrijednosti, koje idu prema izražajnosti. Stilistika je jedna od najvećih, ali nije jedina.

Shvaćajući dakle izražajnost u umjetničkom smislu, u prvom redu moramo promotriti, kako treba postići izražajnost izvornika, ako izvornik sadrži dvostruka različita jezična sredstva: na pr.književni jezik i narječje, književni jezik i umetanje stranih riječi ili slično. To je naročito važno, kad se prevode naši pisci na strane jezike, jer imamo više djela u našoj novijoj književnosti, u kojima pisac postizava stilističku snagu i izražajnost uvodeći riječi, izraze ili cijele razgovore u neknjiževnom jeziku. U ovim slučajevima treba razlikovati dvoje: a) Djelomično prekidanje književnog jezika; b) Sustavno prekidanje književnog jezika; a) Djelomično prekidanje književnog jezika: Mislila je poći u jedno daleko selo na otoku, a odatle s kakvom »bracerom« u grad (R. Nikolić). I tako je Stipa pošao u Vinkovce, gdje ga je otac smjestio u njemački »štift« (M. Švel). Pisci postizavaju stilistički učinak navodeći riječ onako, kako je izvorno ta osoba rekla. Prevodeći na bilo koji jezik, teško ćemo moći zadržati istu stilističku snagu. Ne zato, što se ne bi mogla i u drugim jezicima naći koja riječ za navedeni izraz iz neknjiževnog jezika, već zato, što će ta »druga« riječ teško dati stranim čitaocima onaj učinak, koji mi osjećamo u izvorniku. Prevodilac

mora ipak naći jednu riječ, koja će izraziti navedene tehničke riječi u »narječju«. Slično je, kada jedna osoba miješa djelomično dva različita izražaja. Takav primjer imamo kod V. Kaleba: Jeste li ugledali, mali ne ume ni po merdevinama da koraca. Sirotinja, beda! A znate li da je čitljiv. Sirotinja velika, a naučio je da čita samovoljno... Moram da prikažem, gospon povjerenik: mali je ćiriličan (Na Kamenju, str. 17). Perušinin otac htio bi nešto dobiti od povjerenika, govori po srpsku, jer misli, da je povjerenik Srbin. Stilski učinak je velik, a mogao bi se postići i u prijevodu na taj način, da se upotrijebi obični književni jezik i jezik »vlasti«. Drugi primjer istoga pisca: ... Ti majčina, stavi pokal na astal, kad nema natkaze! Šta se muvaš tu? (id. ibid. str. 142). Ovdje je pisac stvorio komiku suprotnošću između »sile« riječi i kukavnog Ante. U prijevodu bi se taj učinak postigao, ako se navedene riječi izraze vojničkim govorom. Jedno i drugo rješenje prijevoda ne može dati isti učinak kao izvornik, jer hrvatski izvornik postizava snagu baš u određenom mijenjanju jezičnog izražaja.

Treba tražiti i u prijevodu različit jezični izražaj, kad u izvorniku stanovita osoba posebnim govorom izriče svoj način mišljenja. Takav slučaj imamo u Krležinom djelu »Na rubu pameti«. Kajkavsko narječje, koje usred romana prekida književni jezik, upotrijebio je pisac zato, da iznese kako seljak — koji tu govori — može posjedovati istu filozofiju kao i veliki svjetski filozofi. Kajkavsko narječje ima baš ulogu da poistovjeti misli, koje se mogu izraziti jednostavno i zamršeno. Prevesti taj dio književnim jezikom značilo bi uništiti onu suprotnost između dva oblika mišljenja. Istina je, da se i književnim jezikom može izraziti jednostavniji oblik mišljenja, ali, jer je Krleža htio narječjem ostvariti dubinu misli i jednostavnost oblika, njegovo umjetničko sredstvo izgubilo bi na snazi, da ga prijevod izrazi jezičnim izrazom »intelektualaca«.

Isto tako treba prevoditi na poseban način, kad pisac, iznoseći pojedina zanimanja ljudi, upotrebljava riječi, koje su samo njima svojstvene. Ako u izvorniku imamo t. zv. šatrovačke riječi, treba naći odgovarajuće izraze i u prijevodu. Takve riječi daju osnovni ugođaj djelu, a preko njih saznajemo za način djelovanja pojedinih osoba. Ne možemo pretvarati lupeški govor u govor sudske uprave ili u zajednički književni jezik, jer bi se time iz temelja promijenio i sadržaj djela. Isto tako jezik, koji izražava naročiti stupanj prosvjete pojedinih osoba, kojim pisac postizava posebno određivanje osoba, mora biti sačuvan u prijevodu, da se izražajnost ne pretvori u blijedu sliku.

Nastaje pitanje, da li u sustavu djelomičnog mijenjanja izražaja moramo prevoditi pojedine strane riječi, izraze i vlastita imena. Što se tiče stranih riječi i izraza, moramo razlikovati dva slučaja: prvi je slučaj, kad u dvama jezicima postoji vlastiti izraz, koji daje jednaki učinak. U tom slučaju treba prevoditi riječi i izreke. Zato možemo bez oklijevanja prevesti Time ist money s vrijeme je novac. Naš prijevod već ima istu snagu kao i engleski izvor-

nik. Ali ne možemo naći istu izražajnu snagu u hrvatskom jeziku za riječi gentleman »lord«, i u ovom drugom slučaju treba zadržati stranu riječ. Prijevod bi umanjio izražajnost. Da riječ ipak dobije smisao prijevoda, možemo u stanovitim slučajevima dodati navodnike: To je naročit »peh«, »malheur«.

Pri prevođenju vlastitih imena treba također paziti na dvoje: ako imena ne nose u sebi pojam poznat baš u tome obliku, treba ih prevesti: Jean, Giovanni, Pierre, Pietro treba prevesti sa: Ivan, Petar. Naprotiv treba ostaviti u izvornom obliku imena: Don Juan, Don Kichote, Harpagon, jer oni u tom obliku znače opće poznati pojam, s prijevodom bi izgubili stilističku snagu. Ako vlastito ime nosi u sebi komiku, treba tu komiku sačuvati i u prijevodu. Ako se taj učinak ne dobiva u izvornom obliku, treba ga naći u jeziku, u koji se prevodi. Riječ Pagliaccio možemo najviše prevesti s Pajaco, dalje od toga ne možemo ići, ako želimo sačuvati izražajnost pojma. Riječi Micky Maus ne prevodimo, jer nemamo u hrvatskom izraz, koji bi izražavao jednaku komiku.

b) Sustavno prekidanje književnog jezika. Mnogo je teže riješiti pitanje prevođenja, kad pisac sustavno kroz cijelo djelo izmjenjuje književni jezik i narječja, odnosno različite govore. Takvu pojavu imamo na primjer u Budakovu Ognjištu i Krležinoj drami Gospoda Glembajevi. Treba odmah istaći, da se stilistički učinak, koji su ti pisci postigli svojim posebnim sustavom ne može izraziti istom snagom u prijevodu, zato, što naši pisci postižu učinke u izmjeni hrvatskog književnog jezika i hrvatskog narječja u užem i širem smislu. Talijanski prevodioci Budakova Ognjišta razmišljaju, u koje bi narječje stavili dijaloge. Traže, koje bi talijansko narječje najbolje odgovaralo ličkom. Po mom mišljenju taj napor je uzaludan, a moram reći i suvišan. Ne zato, što ne bi bilo mnogo bolje izraziti suprotnost između književnog i neknjiževnog jezika, nego zato, što nije na pr. u Ognjištu bitno, da Anera ili Blažić govore u narječju. Bitno je što oni kroz svoje narječje, kroz ličko narječje izražavaju sami sebe, vjerno, vjernije, nego preko književnog jezika — u takvoj zamisli romana. Nijedno talijansko narječje ne može a priori biti prikladno za taj isti izražaj. Jednostavno zato, što su osobe u Budakovu Ognjištu jezično isklesane iz ličkog narječja. Ne iz narječja, koje bi samo po sebi dalo neku umjetnost, nego iz ličkog narječja, koje odgovara i ličkom načinu mišljenja. Stilistički su učinci toga narječja veliki, ali treba se, mislim, u ovim slučajevima zadovoljiti prijevodom osjećajnog sadržaja riječi, a ne samog narječja. I kao što se prevodi osjećajni sadržaj riječi iz književnog jezika, tako treba prevesti i iz narječja. Ne radi se na pr. u Budakovu Ognjištu o pojedinim riječima, koje izazivaju posebni učinak, radi se tu o cijelom narječju, koje izražava najfinije psihološke analize.

Prema tome kad je narječje izražaj većine osoba, kad je u tom narječju napisan veći dio knjige, onda ga treba prenijeti na drugi jezik u književnom

obliku, odnosno prevodilac ne će postići većeg učinka, ako ga prevodi nekim narječjem. Jer treba imati na umu, da narječje kao takvo ima iste oznake kao i književni jezik. Po svom jezičnom i umjetničkom sastavu ne daje ni više ni manje od književnog jezika.

Moramo na isti način riješiti pitanje prijevoda stranih djela napisanih u narječju. Zar mislimo, da bi na primjer Goldonieve drame u venecijanskom narječju bile izražajnije u hrvatskim narječjima nego u književnom jeziku? Suvišno je ići u potragu za hrvatskim narječjima, kad nam književni jezik može izraziti sve ono, što venecijansko narječje izražava u svom sustavu. U okviru književnog jezika možemo naći sve slojeve društvenih govora, koji mogu izraziti najšaljivije prizore.

Kako treba promatrati prevođenje djela napisanih u narječju, neka osvijetli ovaj primjer. Danas se provansalski smatra posebnim jezikom, i to književnim jezikom. Ali bilo je učenjaka, koji su pred stanovito vrijeme tvrdili, da je provansalski tek narječje francuskog jezika. Da je to mišljenje prevladalo, onda bi danas mnogi prevodioci muku mučili, na koje bi narječje prevodili Mistrala. U stvari provansalski je sustav ostao isti: bilo da ga učenjaci smatraju posebnim književnim jezikom ili narječjem. Jer jezik i narječje imaju iste mogućnosti izražavanja. Razlika među njima tek je socijalne naravi: književni jezik postaje službeni izražaj većih jedinica, dok je narječje ograničenije po prostoru. Ali umjetničke sposobnosti narječja i književnog jezika su iste. Doduše svakome se od nas čini naše narječje blagozvučnije od književnog jezika, jer smo književni jezik više manje svi kasnije naučili i on je na prvi pogled krutiji, stroži od narječja. U stvari narječje i književni jezik podpuno su ravnopravni s jezikoslovnog stanovišta.

Zato što se uglavnom svi narodi služe književnim jezikom u pismu, bolje je, zbog gore izloženog, da sustavnu upotrebu narječja prevodimo književnim jezikom, nastojeći, da književnim jezikom izrazimo sve ono, što je pisac u izvorniku dao svojim izražajem u narječju, u svome jeziku. Europski se narodi poznaju u stvari vrlo malo, kulture pojedinih naroda su nepoznate, naročito sve mogućnosti pojedinog jezičnog izražaja, i suvišno je, da ne kažem neplodno, praviti sustavnu izmjenu između narječja i književnog jezika u prijevodu. Dok to u izvorniku daje naročite oznake djelu, u prijevodu bismo pravili samo smetnju pri razumijevanju umjetničke vrijednosti djela.

Slično, i ako sa stanovitim razlikama, vrijedi i za prijevode tuđih riječi, koje se sustavno nalaze u okviru književnog jezika. Ako na pr. Leone i ostale osobe u Gospoda Glembajevi miješaju njemački i hrvatski, to dobiva svoj učinak, jer se odnosi na navike nekih zagrebačkih obitelji, koje su miješale njemački s hrvatskim. Misao, koja se počinje odvijati u jednom jeziku, nastavlja se s punom logikom u drugom. Učinak se sastoji u prividnom mijenjanju jezika, u bilingvizmu, koji daje stanovite oznake jednoj društvenoj cjelini. Prevedimo takve dijaloge na francuski i ostavimo njemačke dijelove na njemačkom. Nastat će, po mom mišljenju nesmisao. Jer prelaz iz francuskog u

njemački nikad nije bio oznaka zagrebačkih obitelji. S druge strane francuski čitatelj ne bi osjetio nikakva umjetničkog učinka, jer u Parizu aristokratske obitelji govore najknjiževnijim francuskim jezikom. Budući dakle, da strani jezik ne bi mogao promjenom jezičnog sustava izraziti iste učinke kao izvornik, najbolje je prevodeći prevesti čitavo djelo književnim jezikom, tražeći u njemu izraze za odgovarajuću stilističku vrijednost u izvorniku.

Jer treba imati na umu ovu važnu činjenicu: Dobar književnik, birajući i odlučujući se za stanovit jezični izraz, ne uzima ga unaprijed, da postigne vanjski učinak. Izbor je izraza unutrašnji; kao što umjetnik doživljuje djelo, tako doživljuje i jezik. I baš u prijevodu misli u jezik izgovoreni ili neizgovoreni, pisac najbolje osjeća svoje djelo. Da se točno i istinski izrazi, on traži sva sredstva, koja mu stoje na raspoloženju i koja može doseći. Umjetnički osjećaj, umjetnički doživljaj odmah traže izraz, koji bi bio ravan tome doživljaju. Izraz služi da izrazi umjetnika, a umjetnik traži izraz, koji bi najbolje očitovao njegov doživljaj. Kad je Budak upotrijebio ličko narječje za dijaloge u Ognjištu, kad je Krleža ispjevao Petricu Kerempuha na kajkavskom narječju, to je bilo uglavnom zato, što su pisci takve izraze osjećali u časovima stvaranja najbližim samima sebi; taj je jezični oblik najistinskije davao njihovu misao i njihovo držanje prema tim mislima. Oni su upotrijebili jezični sustav, koji se razlikuje od jezičnog sustava književnog jezika, ne zato, da dokažu, kako je narječje podesnije od književnog jezika, i da narječje kao takvo daje veće umjetničke učinke, već jednostavno zato, što su oni u takvom izražaju našli za se najbolji vanjski oblik. Zato, što je Budak Ličanin, a Krleža kajkavac. Ako ih je i misaoni sadržaj vodio k tome narječju, to nije bilo zbog objektivne osobine narječja, već zato, što su pisci imali svoj subjektivni pogled na njih.

Pitanje prevođenja dvojezičnog izražaja jedino je pitanje, koje se tiče gotovo isključivo izražajnosti. Ne znači to, da se drugi dijelovi prevođenja ne tiču izražajnosti. Ali, kako smo već rekli, samo kao primjene. Izražajnost dakle proučava, da li je u pojedinom kontekstu stilistički izraz izražajan ili ne, a u prijevodu, da li je postignuta ista izražajnost kao u izvorniku.

Izražajnost u prevođenju nadalje proučava, kako su prevedena ponavljanja, koja u izvorniku često izražavaju pojačanje u prostoru, vremenu, snazi osjećaja i misli. Kao sklop, ide u izražajnost bilježenje pismenih znakova. Zarezi, točke i ostali pismeni znaci mogu biti vrlo izražajni u pojedinom tekstu. Često točkom postižemo jaču izražajnost nego jakom riječju. Kako je prevodilac izrazio izražajnost izraženu pismenim znacima, često je najvažnije pitanje u prevođenju izražajnosti. Mijenjajući pismeni znak, mogao je promijeniti osjećajni stupanj i izražajnost. Od naših pisaca naročito su Krleža i Kaleb izražavali stilističke i izražajne učinke s pomoću pismenih znakova. Promijeniti u prijevodu uskličnik kod Krleže i zarez kod Kaleba, znači iskriviti potpuno izvornik i misaono i izražajno. (O svemu tome dobit ćemo najbolju sliku u II. dijelu ove rasprave).

B. Stih. Na području stiha, u izražajnost — osim već navedenog — ide t. zv. zakoračenje. Zakoračenjem pjesnik postiže učinke dužine, iznenađenja, pojačava snagu prednjeg stiha i postizava često veliku izražajnost.

Ali prije nego počnemo davati primjere iz zakoračenja, ističem, da treba razlikovati dvije vrsti zakoračenja: logično i gramatičko. Možda nazivi nisu sretni, ali će se odmah vidjeti, što pod tim mislim. Logično zakoračenje nastaje, kad misao ne završava u jednom stihu, već se nastavlja u slijedećim. To i jest obična definicija zakoračenja. Ali po toj bi definiciji gotovo svi stihovi bili u zakoračenju, jer ih ima vrlo malo, koji potpuno izražavaju misao, bilo da se radi o starijim djelima, bilo o današnjim. Od Kranjčevićevih stihova:

Gle zapad tamo, istok amo gledj'
I sjever ondje i onda jug
— — — — — — — — — — — —
(I čovjek) Ponosit diže čelo prevedro
I teži tamo gore nad zemlju,
Gdje meki, svilni plove oblaci
U zlatnom moru zraka sunčanih,
Gdje njegova je duha kolijevka.

(*Mojsije*)

gotovo nijedan stih ne uključuje završenu misao; svi dakle pokazuju logično zakoračenje. Takve primjere možemo uzeti iz bilo koje pjesme. Svaka je pjesma puna logičnih zakoračenja. Suvišno je isticati, da ovakva zakoračenja ne valja uopće uzimati u obzir pri proučavanju izražajne vrijednosti zakoračenja.

Naprotiv t. zv. gramatička zakoračenja daju izražajnost stihu. To su takve veze, gdje se gramatički usko spojeni dijelovi dijele na dva stiha. Tako na pr. kad se dijeli prijedlog od imenice, niječna čestica od svog glagola, zamjenica i pridjev od imenice, imenički objekt od svojega glagola, glagol od svoje imenice, i ostale veze, koje gramatički idu zajedno u najužem smislu riječi. Ali i u tim slučajevima treba paziti na dužinu stiha. Ako se radi o kratkim stihovima, ritam već sam po sebi traži gramatička zakoračenja i zakoračenja u tom slučaju nemaju svojih posebnih učinaka. Na pr.:

Slomi se jedna grana
— sama?
Na zemlju
pade
žuta

(Sudeta: *Novembar*)

Ovakva zakoračenja imaju svoje učinke kao dijelovi čitavog sustava pjesme, ali ne izazivaju one dojmove, koje će izazvati gramatičko zakoračenje u dužim stihovima.

Prema tome, kad se govori o izražajnoj snazi zakoračenja, treba misliti samo na gramatička zakoračenja u dužim stihovima. Dat ću najprije jedan primjer iz Baudelairea:

Et mon sein — — — — —
Est fait pour inspirer au poète un amour
Eternel et muet ainsi que la matière.

(*Beauté*)

Odijelivši pridjev od imenice pjesnik je istakao oznake imenice.

La nature est un temple où de vivants piliers
Laissent parfois sortir de confuses paroles

(*Correspondances*)

Odsutnost glagola na kraju izaziva očekivanje i napetost. Zanimanje za opisivanje prirode još više raste. Reiner Maria Rilke ima ovakvih zakoračenja, i zakoračenje ide u slijedeću kiticu:

Wie manches Mal durch das noch umbelaubte
Gezweig ein Morgen durch sieht, der schon ganz
im Frühling ist: so ist in seinem Haupte
nichts, wass verbinden könnte, dass der Glanz
aller Gedichte uns fast tödlich träfe;

(*Früher Apollo*)

Nazorova pjesma Čempres puna je zakoračenja i može se reći, da je time pjesnik postigao najveće učinke:

Na pustoj ravni od stoljeća čempres
Upire, mrk i neveseo, vrh u
Oblačno nebo i prozirni lazur
Strši sred polja od vijeka, stoji
Turoban, jadan od oluje šiban,
Proljetnim vjetrom draškan i tetošen.

Oblačno nebo, kao da nam izražava visinu čempresa, koji se penje nebu pod oblake. Zakoračenje u četvrtom stihu: stoji Turoban izražava vječno stajanje čempresa usred polja, i njegovo stalno njihanje na vjetru. Nigdje nema za nj sigurne točke, počinka.

Da se u prijevodu postigne isti učinak treba zadržati zakoračenje. Nazor ovako prevodi prva dva stiha pjesme Tijelo i mi od A. B. Simića:

Scorse nelle mie vene il veleno che ho bevuto
nei piaceri e nelle notti alcoliche

Izvornik glasi:

Kroz moje žile teče otrov što ga popih
u nasladama, u noćima pjanim.

Otrov ispijen u nasladama, izražen zakoračenjem, kao da je jači i obilniji. Zato imamo isti taj učinak i u Nazorovu prijevodu, koji je zadržao zakoračenje.

Salvini je izvrsno preveo sva Tadijanovićeva zakoračenja. Evo jednog primjera:

Izvornik:

Prije nego uzmoraš ostaviti
srp kojim žanješ
trči na raskršća i krikni
— — — — — — — — — — —
Neka te čuju žute šume
— — — — — — — — — — —
i neka te čuju koji bez prestanka oštre
noževe za klanje

(*Danas trideset pete*)

Salviniev prijevod:

Prima che tu debba abbandonare
la falce con cui mieti,
corri al bivio e lancia il tuo grido.
T'odano le foreste gialle
e ti ascoltino coloro che senza tregua
affilano i coltelli

Salvini je imao dobar osjećaj za zakoračenje: U prvom je dijelu zadržao zakoračenje, u drugom nije. Mogao je zadržati izvorno zakoračenje i u drugom dijelu, ali jer je noževe za klanje preveo samo s coltelli prenio je i oštre u slijedeći stih. Zakoračenje nije nestalo, jer se iza Senza tregua također osjeća zakoračenje. Salvini se ovdje pokazao ne samo dobar prevodilac, nego i dobar pjesnik.

Kad je riješeno pitanje prijevoda pojedinih riječi, izraza, stilističke vrijednosti i mijenjanja jezičnog izraza, možemo lako shvatiti izražajnost jezičnog izraza u prijevodu. Ako znademo shvatiti i razjasniti izvornik sa svih stanovišta, koja smo ovdje nabrojili, moći ćemo prosuditi, da li je isto tako izražajan i prijevod. Kod stiha treba, pri prosuđivanju izražajnosti, paziti na cjelinu stiha, kitice i pjesme. Tek onda, ako su riječi u prijevodu zadržale pjesnički stil, ako su slike prevedene slikama, ako je redoslijed misli isti kao u izvorniku, ako je zadržana ritmička dužina stihova i osnovni ritam, pjesma će u prijevodu biti izražajna.

II. DIO: PRIMJENA

U drugom dijelu ove rasprave navodim dva odlomka prevedena s hrvatskog na strane jezike, da na cjelini pokažem, u čemu se sastoji prevođenje. Tako ću moći jasnije primijeniti načela, koja sam u prvom dijelu iznio.

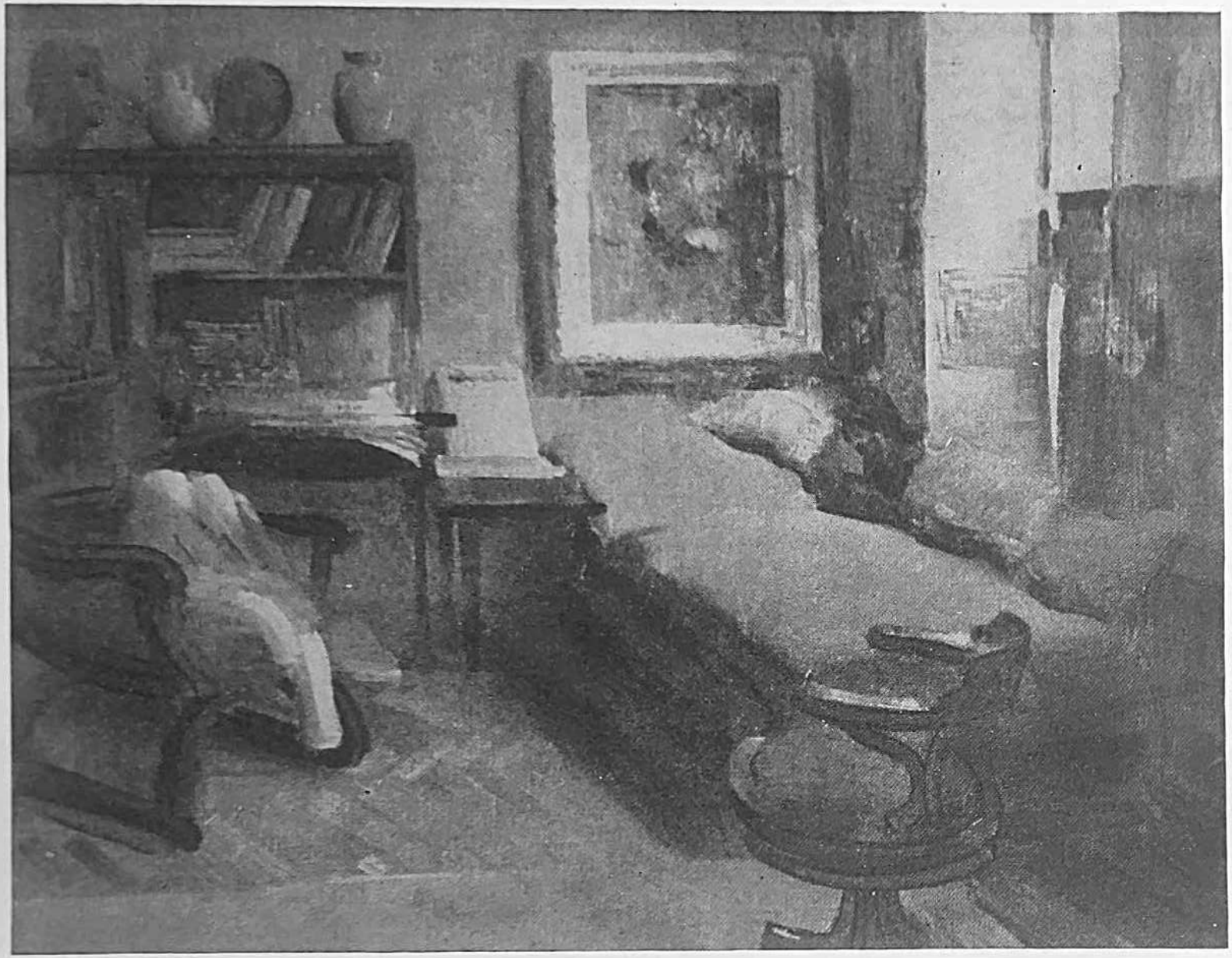

OMER MUJADZIC

INTÉRIEUR

Promatrat ću prijevod jednog odlomka Nazorove pripovijesti Voda, koju je na francuski preveo Jean Dayre, i prvih devet stihova Tadijanovićeve pjesme Danas trideset pete, koju je na talijanski preveo Luigi Salvini.

Nazor-Dayre: Voda-L'eau, II. (9. redak)

Izvornik: Ali što je suša postajala ljuća, to je on (moj otac) bivao sve šutljiviji. Poče iznova izbjegavati svaku riječ o mome školovanju. Prijevod: Mais à mesure que la sécheresse, se faisait plus terrible il devenait taciturne. Il recommença à éviter toute parole au sujet de mes études. Kontekst je još miran i tek će sada početi rečenice osjećajno jače. Zato Dayre prevodi stilistički dobro prve hrvatske veznike: Ali što je mais à mesure que. Rečenica ostaje veznička, upotrebljava se veznik s punim značenjem. Upada u oči, da je komparativ šutljiviji preveden s pozitivom taciturne. To je zato, što u francuskom jeziku devenait taciturne odgovara osjećajno prvom dijelu rečenice, kao što je u hrvatskom Nazor morao staviti komparativ prema prvom dijelu rečenice. Različit stil dvaju jezika rukovodio je konstrukcijama, koje, i ako različite po obliku, imaju jednaku stilističku vrijednost. U drugoj rečenici poče iznova prevedeno je s: recommença. Ističem činjenicu, da ima slučajeva, gdje francuski jezik izražava aspekt ponavljanja prefiksom, a mi perifrazom: recomença = poče iznova. Dakle obratno, nego što je obično u sustavu ovih jezika. Napominjem to zbog toga, što mnogi daju našem sustavu aspekta jednostavno tumačenje.

— Što si se, čovječe, zabrinuo? I ako žega odnese koju kacu masta, bit će vino bolje i... skuplje, reče mu jednom majka. Prijevod: Pourquoi t'inquiéter? Si la chaleur nous enlève quelque cuve de moût, le vin sera plus fort, meilleur et... cher, lui dit une fois ma mère. Prevodilac ne prevodi čovječe, jer u ovakvom kontekstu francuski jezik ne može upotrijebiti ni homme, ni mari. Kod nas čovječe osjećajno povećava tekst. Dayre, da rečenica ne izgubi izražajnost, upotrebljava upitno-uzvični pourquoi s infinitivom, i postiže isti učinak kao Nazor sa svojim čovječe. Slijedeća rečenica još bolje prikazuje profinjen ukus našeg prevodioca. U izvorniku stoji i ako... gdje nas smisao i vrednote govornog govora upućuju na dopusnu rečenicu. Ali i ima i ulogu sastavnog veznika, što prevodilac rješava tako, da uzima samo si u dopusnom značenju. Time se približava na dlaku osjećajnom sadržaju konteksta i, jer nije upotrijebio u drugom dijelu nikakav veznik, postiže istu izražajnost kao i Nazor.

— Ti ne znaš, što se kuha gore u selu. — Tu ne sais pas ce qui bout là-haut, au village. Nazor upotrebljava stilistički jaku riječ kuha, uzetu iz drugog govornog područja; izraz, koji se već raširio kod nas i u Nazorovu smislu. Prevodilac prati stilističku vrijednost i dobiva

izražajni oblik u izrazu bouillir. — Pa što? Seljani se sada mole. Zavjeti. Procesije. Tko se obraća Bogu, ne misli na zlo. — Mais quoi? Les paysans prient. Ils font des voeux, des processions. Qui s'adresse à Dieu, ne pense pas à mal. Prve dvije rečenice Dayre prevodi doslovno. Treću i četvrtu rečenicu: Zavjeti. Procesije pretvara u jednu: Ils font des voeux, des processions. Da li je stil francuskog jezika zahtijevao tu promjenu? Načelno nije, jer francuski jezik, pogotovo suvremeni, ima mnogo kratkih imeničkih rečenica. Ali prevodilac je htio izraziti naročit učinak imeničkih rečenica u hrvatskom jeziku. Imeničke rečenice, koje su u hrvatskom rjeđe, jače su, nego u francuskom. Dayre je upotrijebio još jedan glagol iza ils prient, da bi pojačao zavjete i procesije. Po mom mišljenju na ovaj se je način Dayre više približio izvornoj izražajnosti, nego da je napravio dvije imeničke rečenice; stavivši zarez iza voeux, a ne točku, htio je označiti brže rečenično vrijeme, koje izražava veći osjećajni stupanj. Posljednja rečenica, kao i u hrvatskom jeziku, prevedena je poslovički.

E, tako je bilo još jednom, kad sam bio dječak. Suša kao i ove godine. S početka sve strpljivo i mirno, a zatim... strahota! Da, strahota, i ako je selo bilo onda manje, ljudi bolji no sada.

— Eh! J'ai déjà vu cela une fois, quand j'étais enfant. Une sécheresse comme cette année. Au début patience et calme, mais ensuite ce fut effroyable; Oui, effroyable, et pourtant le village était alors moins important et les gens meilleurs que maintenant.

Kontekst je već osjećajno vrlo jak. Nazor, da dobije izražajnost, ima najprije usklik E, što Dayre prevodi s Eh! Da napravi jaču stanku i odgovori francuskom načinu izražavanja Dayre stavlja uskličnik. Zatim Dayre pretvara bezličnu konstrukciju u ličnu. (Tako je bilo još jednom — j'ai déja vu cela une fois), jer je u hrvatskom jeziku Nazorov izraz poznat i vrlo izražajan, dok bi doslovni francuski prijevod davao težinu i izdao izvornu izražajnost. Nazor sada niže sve jake imeničke rečenice. Dayre ih zadržava, ali pridjeve... sve strpljivo i mirno prevodi imenicom, jer tout patient et calme ne bi dalo izvornu izražajnost kao patience et calme. U hrvatskom jeziku Nazor pojačava sa sve, što francuski stil ne bi dopustio u istom osjećajnom stupnju. Nazorove tri točkice ispred strahota Dayre prevodi sa ce fut. Tko pozna hrvatski i francuski jezik, taj će znati ocijeniti Dayrovu vještinu, da tri točke, koje je Nazor upotrijebio u izražajne svrhe, prevede sa ce fut i k tome izostavi tri točkice. Da ih je prevodilac upotrijebio, bio bi razvodnio izražaj sa ce fut; izostavivši ih, s pomoću ce fut postigao je izvanrednu izražajnost, a stilistički stupanj odgovara stilističkoj vrijednosti izvornika. Kad je već upotrijebio ce fut, bilo je zgodnije za tu snagu upotrijebiti pridjev — kao što je Dayre učinio — nego

imenicu, kao što je u izvorniku: ce fut effroyable, prema ...strahota. Nastavljajući rečenicu, opet nastavlja s pridjevom oui effroyable da odgovori stilističkom snagom pređašnje rečenice. Nadalje hrvatski veznik i ako ne prevodi s bien que već et pourtant, jer u hrvatskom i ako znači i bien que i pourtant. U ovoj Nazorovoj rečenici et pourtant odgovara bolje izražajnosti izvornika nego bien que.

— Makni se, stara! Ako ča imaju, ne će biti za tvoju gubicu.

Sve ča mogu dat, bit će samo za dicu.

Leve- toi de là, la vieille! S'il y à quelque chose ce ne sera pas pour ton museau. — Tout ce qu'elles peuvent donner, ce sera pour les enfants.

Navodim ovaj odlomak, da pokažem, kako je Dayre govor seljakinje u narječju preveo francuskim književnim jezikom. Budući da seljakinje sustavno upotrebljavaju narječje, najbolje je to prenijeti u književni oblik stranog jezika. Suprotnost između francuskog književnog jezika i nekog francuskog narječja, ne bi nikako dala onu izražajnost, koju imamo u izvorniku. Dapače izražajnost bi se promijenila i time bi prijevod izgubio na vrijednosti (v. I. dio ove rasprave: Izražajnost).

II. Salviniev prijevod prvih devet stihova Tadijanovićeve pjesme: Danas trideset pete.

Izvornik:

Mogao bih mnogo da govorim:
kako sam se na vozu sijena vozio,
u vedru večer, ležeći na leđima,
i činilo se: mrtav ležim, plav, pod zvijezdama.

Prijevod:

Quanto potrei dire:
di quando andavo sul carro del fieno
nella limpida sera, steso sul dorso.
E mi pareva di giacere azzuro sotto gli astri.

Pjesnički je izraz pjesnikov potpuno sačuvan. Sve je ostalo jednostavno »neuljepšano«: voz sijena je carro di fieno, ležeći na leđima je steso sul dorso. Prvi je stih možda nešto pojačan s quanto, koji odgovara u izvorniku prilogu mnogo. Smisao je ostao isti, ista je i osjećajnost, dapače je prevedena jasnije na talijanski jezik; ali ta jasnoća, kao da je malo pomutila način izvornog izražaja u prvom stihu. Sjetni produženi uvod u obliku običnog navođenja nekako se u prijevodu pretvara u usklik.

Upada u oči savršeno čuvanje pjesnikova redoslijeda, što daje Salvinievu prijevodu posebnu vrijednost. Broj izvornih stihova u cijelosti je sačuvan, nije dodana, niti izostavljena ni jedna riječ na kraju. Iskidanu, ali sa-

vršenu sintaksu drugog i trećeg stiha prema četvrtom, Salvini je označio i na vanjski način. Stavio je točku na kraju trećeg redka, dok je u izvorniku samo zarez.

Udovoljivši prvim dvama uvjetima, razumljivo je, da je Salvini uspio sačuvati osnovni ritam našega pjesnika. »Prozni« ritam, — kako sam u prvom dijelu nazvao Tadijanovićev ritam — osjeća se u svakom stihu prijevoda, a četvrti je stih posebno složen, da se prenese izvorni ritam. U izvorniku stoji mrtav ležim, dok je u prijevodu samo giacere. Ipak čitajući prijevod čini se, da ništa ne nedostaje. Zato što je Salvini sačuvao osnovni ritam, a giacere azzuro nosi u sebi smisao smrti. Promijenivši zbog stila talijanskog jezika izvornu konstrukciju: ležim — di giacere, dobio je nekoliko glasova više i da je dodao morto bio bi okljaštrio hod Tadijanovićeva stiha. U hrvatskom se jeziku plav sastoji od jednog sloga, a talijanski azzuro od tri; mrtav ima dva sloga, kao i talijanski morto. Što znači: pet slogova prema tri. Izostavivši morto dobio je u talijanskom tri sloga, baš kao i u hrvatskom jeziku.

Slijede stihovi:

kako sam brao u bijelu torbu jabuke —
kako sam u predvečerje išao
na selski briježak, zamišljen,
odakle se imao da pojavi
moj tužni otac iz rata.

Prijevod:

di quando ponevo nella bianca sporta le mele
di quando uscivo nella prima sera
sul colle del villaggio, e pensiereso
attendevo che apparisse, di ritorno
dalla guerra, mio padre triste.

Salvini je i dalje pokazao svoje umjetničko razumijevanje u čuvanju jezika i redoslijeda. Svaka riječ, puna učinaka, sadržana je u prijevodu s istim izazivanjem slika: bijela torba = bianca sporta, predvečerje = prima sera, selski briježak = colle del villaggio. Prijevod doslovan, od riječi do riječi kao i redoslijed, slika je u prijevodu zadržala isti izražaj i isto dozivanje misli. S koliko je finoće prevodilac zadržao zakoračenje u drugom i četvrtom stihu, vidi se po učinku: uscivo nella prima sera — sul colle; attendevo... di ritorno — dalla guerra. Svaki konac stiha izaziva u prijevodu kao i u izvorniku tihu napetost, koja prelazeći zakoračenjem u slijedeći stih, pravi savršeni oblik Tadijanovićeva »proznog« ritma. Prevodilac je nažalost morao zbog stila talijanskog jezika promijeniti red riječi u zadnjem stihu. Mjesto moj tužni otac iz rata imamo: iz rata, moj tužni otac: ritorno dalla guerra, mio padre

triste. Da je izostavio ritorno i stavio: apparisse mio padre triste, dalla guerra, misao ne bi bila jasna, jer bi se moglo shvatiti da je otac tužan zbog rata. Prevodilac je dodao i attendevo — čega u izvorniku nema — jer iza pensieroso mora doći u talijanskom jeziku glagol. To zahtijeva stil talijanskog jezika. A sretno je time riješio i prijevod hrvatskog priloga odakle, koji bi se inače morao prevesti statičkim dove (da dove ne bi bilo u ovoj vezi misli dobro!). S pomoću attendevo izrazio je pokret i zadržao osnovni ritam pjesme. Salvini je svakako dobro učinio, što je izvršio promjenu reda riječi i dodao attendevo, jer bi zadržani red riječi u talijanskom jeziku promijenio osnovni Tadijanovićev ritam. Dobili bismo obični pjesnički, neprozni red riječi i time bi Tadijanović bio iskrivljen. Kadenca i ritam zahtijevale su promjenu. Šteta, što je Salvini izostavio stanke, koje u izvorniku imaju svoje određeno značenje: trganje srca, bol, izražena je staloženije i vremenski duže s pomoću stanke.

ZAKLJUČAK

Teoretski dio ove rasprave, kao i primjena na dvama kraćim primjerima pokazuju, koliko različitih pitanja mora poznavati svaki prevodilac. Prešao sam gotovo mukom preko misaonog značenja riječi, jer nije potrebno razlagati, da svaki prevodilac mora prije svega točno shvatiti smisao izvornika. Zadržao sam se na proučavanju stilističke vrijednosti i izražajnosti, a kod stiha, na pjesničkom jeziku, redoslijedu i ritmu, da pokažem, zašto i kako prijevod postaje uistinu novo umjetničko djelo. Istina, prevodilac, koji dobro poznaje dva jezika, koji razumije izvornik i osjeća pjesmu, ne mora kod svake rečenice postavljati teoretska pitanja. Kao što ih sigurno nisu postavljali ni prevodioci, koje sam navodio u ovoj raspravi. Ali sve ove činjenice, prevodioci traže pri prevođenju, popravljaju, što im kvari ugođaj izvornika, izražajnost njegova pisca i nezadovoljni su, dok ne nađu odgovarajući izraz u prijevodu.

Dužnost je pak teoretičara, da pokažu, kad i kako se nalaze odgovarajući izrazi u dvama jezicima i koje uvjete mora ispuniti prijevod, da vjerno prenese izvornik.

Načela, koja sam u ovoj raspravi postavio, ne iscrpljuju i ne mogu iscrpiti čitavo područje prevođenja. Kao umjetnost, prevođenje je previše mnogostruko, a da bi se dalo zatvoriti u neke oblike. Jezik, sa svojim mogućnostima izražavanja, pruža neobično veliko polje i ne da se zaustaviti nikakvim nasiljem. Svijestan tih činjenica, nastojao sam svoja teoretska načela uskladiti sa zahtjevima umjetnosti prijevoda i neprestanim razvojem jezičnih mogućnosti, koje kod svakog čovjeka dobivaju poseban oblik.

DR. PETAR GUBERINA

DVIJE PJESME

SPOMEN NA GUŠTERICU

Težak je moj život. Znam i mnogi drugi
životi puni bola su i možda nemam prava
da viknem u prazninu gorki vapaj dugi,
što godinama stvara ga moja tužna glava.

Sve znam, ali u času okrutnih noćnih bdijenja,
dok oči ništa ne traže i ništa usta suha,
moram se predat nožu kobnih poređenja
i požaliti svakog, koji nosi teret duha.

Da kažem trpim — možda i nije ništa,
da kažem grozno mi je — i to je vrlo malo,
da reknem: sretni bjehu sred sredovječnih mučilišta
patnici davni — i to bi prazno palo.

Ja možda trpim kao jedna gušterica,
koju k'o dijete uhvatih kraj isušenog bunara
i pet je sati mučih, ravnodušna lica,
a samo živjet htjela je ispod sunčanoga žara.

Samo je živjet htjela, mirna i zelenkasta,
bezazlena i blaga. Bit samo gušterica
njen pogled je vapio. Biti poput plasta
na livadi, ako plast sam, ili vjeverica,

Ako sam to, a ako čovjek već sam,
nek budem ono, čim me stvori klica,
neka budem dobrota i čovjek neka jesam,
a ne još živi leš
pod sjenom ptica grabilica.

PODOKNICA GRADU

Večeras smo pošli u pohode svome starom gradu.
Ko da ga prvi put vidimo, doživjeli smo ga tako;
ko da gą zadnji put vidimo kroz mjesečinu mladu
na svakom mjestu, gdje je neko od nas sretan bio
ili plak'o,
u zanosu vinskom mi mu pjevamo serenadu.

Idemo, idemo, dok zidovi odzvanjaju
i ulice su pomiješane s našim koracima,
i s nama mrtvi prijatelji sanjaju,
ležeć na kraju tamnih grobnih prolaza,
oni, koji upijahu svježinu istog grada,
ostavivši nama ljepotu snenih odraza.

Idemo s pjesmom, burni, al dostojanstveni
u dubine grada, kao ženi,
mjesečinom okupani,
noću obliveni,
i s nama idu prošli dani,
i tako smo vedri, a tako pokunjeni.

Na svakom mjestu trebalo bi stati
i jedan sjetan napjev odpjevati,
da oživimo dane, koje dadosmo tom gradu.
trebalo bi stati i sebe odpjevati
i mnoga svoja ja trebalo bi dati.

Hodamo kao ukleti pjevači,
da probudimo ono, što se ne može probuditi:
Među vjekovima kamena, koji je od nas jači
pjevaju uz gitaru sumorni svirači,
i hoće da vrate stvarima dušu staru.
Zahvalni smo svom gradu i na najmanjem daru,
dok je mjesečina mladosti blaga na krovovima.
Neizrecivo smo nježni prema oblicima,
što rasuti su u svim našim snima,
i tužno smo sretni u sjenovitom gradu,
što živi s našim bolovima.

Kao pred ženom davne ljubavi noćas smo opijeni
u divnom gradu,
kome pjevamo serenadu.

FRANO ALFIREVIĆ

PJESME, KOJE SE NE PJEVAJU

PLIMA USPOMENA

...i onda najednom biva teško, tjeskobno i nekako slatkobolno to potajno poniranje u magle prošlosti.

Ustrepti lako srce osamljeno, jer negdje bojažljivo šume davno izgovorene riječi i bude dobre pokojnike: tople, zapretane osjećaje, male skrovite želje, sveta uznesenja i snove.

Naviru skriveno i neosjetno, kao plima, sa svih strana tmurni spomeni, rastu, bujaju, ispripliću se i stapaju u golem, zamršen, beskrajan san.

A sve je u njemu zastrto, potmulo i neodređeno, veoma udaljeno, zasjenjeno, nahukano i zamućeno, već pomalo čudnovato i strano, a ipak lako izrazito zacrtano, skoro sasvim jasno, neobično blizu, tu, na dohvatu ruke i moje, samo moje.

Boje, boje, zvukovi, mirisi i slike dalekih dana dodiruju se, miješaju, izgaraju nestvarno lakim dimovima u polutami potajnih ognjica. U tajnim prostorima duše bolećivo kunjaju obrisi likova, stvari i događaja i uznemireno prskaju i palucaju sumrtve iskre velikih zanosa i uznesenja, koja su kroz krv prohujala.

Još negdje potajno živi tjeskoba zaplašenog dječaka, osjenčana blagom toplinom skrušenog srca, još nemoćna drhturi strepnja velikog iščekivanja prosijana tihom srećom poštenja, dobrote i vjere, još su na dnu otrovni talozi krvavih mladosnih suza oslađeni medom opojnih sanjarija.

Boje, boje, zvukovi, mirisi i slike dalekih dana dodiruju se, miješaju i izgaraju nestvarno lakim dimovima u polutami potajnih ognjica. Navire plima uspomena, a ja sam daleko od ljudi brodolomac svojih oluja, na moru svojih osjećaja.

GUSTAV LIKAN

DJEVOJČICA

STVARANJE

Sve, što je danima u meni potmulo i mutno tinjalo plane pomamno noćas grimiznim vatrometom, koji se poput začarane lepeze patetično širio i prštao ognjenim lukovima, sipajuć mlazove blještavih iskara.

U kiši žarkih i fosforno-plavih varnica upaljene mašte pokrenulo se zagonetno micanje slika, igra opojnozavodljiva i tjeskobnozagonetna ko slatki razvrat i najmračniji grijeh.

Blago tugaljiva maska, nošena zbog licemjernog svijeta pala je s moga lica, a ostala je mjesečastoblijeda grimasa s tragičnim smiješkom, koji još nitko nije vidio.

Uvijek sam predobro znao, kako je teško podnositi druge, al danas krvavo ćutim, koliko je teže podnositi samoga sebe, kad soba postaje grobnica, a srce čudom probuđeni mrtvac, koji je prokleo život u sveostavljenosti.

Nakazni netopiri oblijeću umornu glavu: sjene i uspomene.

Dodiri čađavih krila i ježuri na puti.

Trzaji kucavice i bolni udarci bila u pjanom ritmu neispjevanih strofa.

U snima i vrtlozima, koji me na dno vuku pršte mahnito ognjeni lukovi sipajuć mlazeve blještavih iskara.

Da l se u meni probudilo ludilo ili se grčim u neslućenoj slasti. O, kako do izvjesnosti doći i spoznati u čijoj sam vlasti. Od užitka do očaja tako je mala putanja, a ja sam u njenoj sredini i čekam izbavljenje ili sraz crnih sila. Rasulo, rasulo i strmoglav pad. Gori grad. Gori grad.

Htio bih ustati, pružiti ruku, kriknuti, ali je nemoć okovala tijelo. U gorkom mutežu polusvijesti jedva čujno sam zajecao i pao u bezdan. U bezdan i novi san.

*

Ne znam pouzdano što se poslije sa mnom zbivalo. Slutim, da sam dugo nemoćan lebdio između zdvojnosti i opojnosti, tražeći nove zone prebivanja. Mutno se spominjem, kako mi se neprestano činilo, da vršim tajanstveni obred nekom božanstvu, ali tako, da sam u isto vrijeme bio božanstvo i obrednik.

I onda sam nenadano osjetio golemu snagu u žilama i mišićima, postao div i očutio svemoć sebe. Spoznao sam kako treba zapovijedati

olujama osjećaja. Zagospodario sam vrtlozima, vjetrovima, valovima, ritmovima i počeo graditi svjetove iz ništa.

Odijelio sam tamu od svjetlosti, nebo od zemlje, vode od kopna, dao ritam kaosu, red komešanju pratvari i bio moćan tvorac u svom svemiru i nemiru.

Rekao sam, neka bude riječ, i riječ je postala. Rekao sam, da se jave zvukovi, i oni su zabrujali opojnim skladom slatke glazbe sfera. Dočarao sam histerično miješanje boja i uobličio slike neviđenog sjaja.

Tada sam u neslućenom zanosu blistave ekstaze prošaptao jedno drago ime, osjetivši, da su mi od raskoši i užitka obnevidile oči. U grču slasti izgubio sam svijest.

*

Svitanje me okrutno budilo. Širio sam polako i oprezno vjeđe u strahu pred novim oblicima svijeta, koji sam noćas stvorio.

Sabrao sam svu snagu volje, da uzmognem skočiti s ležaja i otvoriti prozore. Na moje zaprepaštenje, svijet je u jutarnjem suncu ležao preda mnom sasvim isti i nepromijenjen, kao da se noćas nije ništa zbilo.

Bespomoćan i u zdvojnosti okretao sam se u prostoru sobe, tražeći odgovor. Ali ona je bila svakidašnja: hladna i neprijatna.

Tada sam u naletu bezumlja drhtavom rukom prevrtao razasute papire po stolu, tražeći tajnu svoje tlapnje.

Kad sam odkrio pjesmu, javi se u meni spomen čudesnog postanja, kad sam je pročitao shvatio sam sve i postao neobično smiren i neobično spokojan, ali sam duboko ćutio neku tihu tugu, vječnu tugu Tvorca, koju je osjetio nakon svršenog djela.

Ponovno sam upisao u stari dnevnik svoju staru spoznaju:

Biti pjesnik — donosi mnogo utjehe, ali malo radosti.

VLADISLAV KUŠAN

(Iz neobjavljenje knjige pjesničke proze »*Pjesme, koje se ne pjevaju*«)

ŽENA

Kaća se sjeti najranije mladosti i nenadano zaplače. Suze joj teku preko lica i ona ga pokriva rukama.

Baci se preko kreveta. Osjeti drhtanje cijeloga tijela. Prsima na mekoći perja zapadne u mrtvilo. Obriše suze, ali one teku, izviru iz očnih kutova i ne će dugo da prestanu.

Žena plače. Drhti.

Uzbuđeno zarije prste u bijele jastuke, a zatim se uspravi naglo. Zaustavi se pred ogledalom i bijelim svilenim rupčićem protrlja oči.

Sjeti se, da je taj večernji, iznenada navrli plač došao protiv njene volje. Iza teških misli, koje ju zaokupljahu kroz cijeli dan.

Iznad otvorenoga prozora u širokoj orahovoj krošnji drhti večernje lišće. Vlažna vlakanca se sjaju. List za listom pada.

Selo je već u snu. Kroz otvoren prozor dopre daleka pjesma. U zraku lebdi glazba budnih zrikavaca. Osjeća se miris otave i sazreloga voća.

Žena zatvori prozore i spusti zastore.

Zakašlje se. Polegne leđima na spremljenu postelju, na kojoj se ocrtava udubljenje njenoga tijela. Kaća ćuti zreloću svojih udova. Svoju punoću. Opuštene noge struje sladostrašćem. U mašti joj se prelijevaju divne smeđe boje: mliječno smeđe, zagasite boje njene puti.

Zreloća tijela izaziva drhtanje.

Isto tako drhti vlažno lišće.

Na stapci se njiše šećerna voćka. Vjetar će stići i voćka će pasti. Tlo je vlažno i puno blatnih udubina. Trava stršeći na rubu ceste — sanja. Livade su ovijene maglom.

U mašti se Kaćinoj protežu pospane plohe, s mrtvim žbunjem i šumarcima.

Tko će ugrabiti zreli plod, kada lahor prelomi slabu stapku? Tko će cestom proći? Čija će ruka stisnuti rumenu jabuku i oči poljubiti njeno rumeno lice blaženim smiješkom?

Tišina.

Noć.

Laju daleki psi.

Prospe se vrisak momački. Odjekne tupi udarac batine po natruloj tarabi. Stisne bećarska ruka sklopljeni nož u dubini džepa.

Drhtne nemirna žena. Protrne i smiri se. Nepokretno leži u samoći tihe odaje. Ostavljena. Zaboravljena. Bez ikoga tko će joj u njenom suznom samovanju darovati riječ tople utjehe. Ključaju u njoj sokovi nemira i željâ. Sjenokoše dozivlju. Mirišu otave i dunje. Mladost je u tmini obasjana trenutnim opojstvom.

Žena samuje. Sanja. Plače. Grči se. Na stolu u malenoj staklenoj vazi venu modri cvjetići. Jučer ih je ubrala djevojačka ruka.

Sutra, prekosutra, cvijeće će povenuti.

Kaća je sama. Nikoga nema.

Kome da pokloni svoje nemirno srce?

Ruke bi nekome dala, usne, oči. Kose su joj raspletene, meke, pune sjaja i teških opojnih mirisa. Oči joj se prelijevaju živim, jasnomodrim bojama. Noge su njene vitke, ispružene. Budi se u njima ritam uzbudljivoga plesa. Ruke tuguju u svojoj bjelini. Plaču bijeli dlanovi s rumenim crtama životne sudbine.

Zbog utrobe svoje mrtve, osamljene, Kaća jaduje. Osjeća jasno: u toj svojoj nutrini tijela, ispod nemirnoga srca trebao se još davno pojaviti život... Ali je vrijeme prošlo. Protekle su modre nemirne vode. Sahranjena su mirisava proljeća i utihli bokori prebijelih ruža.

Motri sebe u dugim večerima pred zidnim ogledalom. Proučava lik svoj zamišljeni u okviru starinske pozlate. Modre oči — obavijene suzama. Jedna crta oko usta proteže se i govori o nutarnjoj patnji i odricanju; o noćima čežnje i najsmionijih snova. Sanjarstvo titra u cijelom ružičastom licu, koje je oblo i još puno mladosti. Zašto se je kroz tolike godine lomila? Zašto?

I zar nije trebala otići iz ove vlažne prizemne kuće? Možda je trebala napustiti jednokatnu školu, u kojoj se osjeća gdjekad kao u pustome kavezu?

Nije otišla. Zašto nije? Motrila je ljetnje prašine i jesenje blato. Kiše, snijeg, magle. Tko pita što se u njoj zbiva i hoće li itko htjeti da je kadgod shvati i umiri?

Svlačeći se zadivljuje se nad svojim raskošnim zdravljem. Haljina pada kraj nogu. Košulja spuzi, a ostaje bjelina koja opija. Za koga je ta raskoš i jedrina? Rukama čini sanjive kretnje. Pleše. Bokovi titraju kao sni. Obuhvaća ih dlanovima i sanja o djetetu. Vidi ga, uvijek se pojavljuje kao drhtava slika; obuhvaća ga rukama nasmiješena. Prinosi ga na prsa...

Klone. Razočaranje uđe u pokrete i smiri ih.

Toliko puta, u večeri kad je sama i kada se nemir useli u grudi, dolazi klonuće.

I večeras.

Jesen svira na frulu vjetra i u okno kucaju krupne kišne kapljice.

Sve je prošlo — pomisli!

Zašto?

Zar je kasno vratiti se u život?

Nije, nije kasno. Ali ona ne može pregaziti uspomene. I stoga se podaje suzama.

Suze, suze!

Teku one blistave i mokre, kao olakšanje duše. Melem unutarnjih rana. Jer o tome, što se rađa u samoći — ona nikome ne kazuje ni riječi.

Jutrom se izvlači iz postelje i udiše miris svoje topline.

Znade:

Samoća je otrov. Proždire radost.

Samoća je — mladost na bespuću.

Tko će joj vratiti mir i izgubljene godine?

Tko?

Zapali cigaretu. Odpuhne modri dim. Puši uporno, jer u dimu gleda svoju prošlost. Kolutovi su dragi, motaju se, gube — kao dani, kao život.

Češlja se. Hladnom vodom ispere krvave oči. Uspravna stoji i osjeća čvrstoću i tjelesno zdravlje.

U školi je protekao najskuplji dio njene mladosti. Između četiri vlažna i studena zida. U tom hladnom četverouglastom prostoru, između stijena s kojih se runi žbuka, a u kutovima se gnijezde odurni pauci, Kaća je provela toliko dugi odsjek vremena, s djecom koja dolaze i odlaze... I kada zbroji trenutke radosti i sreće, ima ih veoma malo. U želji da se riješi svega, proteklo je ovo dugo vrijeme. Ali se želja nije ostvarivala.

Završivši učiteljsku školu pred desetak godina, bila je puna idealističkog sanjarenja o budućem radu. Snovi modri, lepršavi, prozračni, ispunjavahu joj noći. Vizija divne kućice, negdje na ravnici ili obronku planinskom, među omorikama i lijehama cvijeća, lebdjela joj je pred očima. Cvrkut ptičica. Lišće lipe i bagrema. Mirisi proljeća i zrijenje ljeta, kada se ruše zlatni valovi prezrele pšenice i zobi. Jeseni kraj studene rijeke, koja šumi bistra i hladna, a u dubinama se igraju radosne ribice.

Svršivši školu, zaklikta radosno i odmah podnese molbu za dodijeljenje mjesta. Mjeseci su prolazili sporo, otegnuto, jedan za drugim. Tekli su mjeseci, a u nju je ulazio nemir. Spremi se one jeseni i pođe u ministarstvo. Ne primiše je. Vrati se ogorčena. Obrati se na narodnog zastupnika, veletrgovca, debelog neženju i razbludnika, koji je primi s najslađim riječima u svojem uredu. Praveći se važan, visoko uzdignute glave, održa joj taj čovjek dugu prodiku o patriotizmu i dubokom opravdanju jugoslavenske politike. Smijuljeći se, opazivši njenu svježu ljepotu, počne je očinski svjetovati, dok mu oči sjahu prasećom požudom. Zarokta, vidjevši njena privlačiva stegna i svježe usne. Uvjerivši se da su sami u sobi, priđe joj i prihvati je za ruku. Umiljavajući se riječima nezgrapno, obeća joj da će na službenom najvišem mjestu poraditi na tom, kako bi se odmah uvažila njezina molba. U jednom trenu, kad je računao, da je izazvao ganuće, privuče je na svoj istureni trbuh i htjede je svojim usnama poljubiti. Zaleđena grla, iz koga nije ni krik, ni glas ikakav mogao prodrijeti, ona pobjegne. Isplaka se tada obilno radi navrle tuge, što se ruše njeni zlatni sni odmah na početku.

Kroz daljni mjesec bila joj je uvažena molba. Ne zna ni danas kako. Da li slučajno ili po redu, ili na zauzimanje trgovca zastupnika, koji je primao vladine ljude i s njima često bančio u svome ljetnikovcu izvan grada, gdje su orgijanja znala potrajati i po desetak dana.

Spremi se i odputuje u svoje dodijeljeno selo pokraj Save. Otvorenih očiju s neizvjesnošću i strahom razmotri novu sredinu u koju stiže. Dugi redovi kuća. Ulica koja se proteže sve do rijeke. Uspne se na riječni nasip i nasmiješi se zadovoljno. Pružao se divan vidik na suprotnu stranu, gdje su titrale sjene starih vrba, a pod njima se njihali privezani čamci.

Kuće su niske, mnoge veoma trošne, vlažne, sa stijena odpada olupljeno bjelilo i žbuka.

Bijaše proljeće. Trava se zazelenjela i prvi žuti guščići raščućuraše se probuđenim travnjacima. Vode nabujaše. Često padahu obilne kiše za vrijeme kojih se nabubre i razlijevaju kanali, pa voda dopre sve do prozora. Ulični su zidovi vlažni, upijaju vodu i pocrnjuju. Tarabe žute i trunu. Na prozorima se pokazuju radoznale oči i zure u njeno svježe lice.

Topli talasi zraka dočekaše Kaću. Meki bijeli oblaci se smiju na obzorju i igraju tajanstveno kolo. Župnik joj zaželi dobrodošlicu s nekoliko izvještačenih riječi, koje zvone muklo. Upravitelja škole susretne u zbornici, nagnuta nad knjigom. Suha neurastenična spodoba lijeno je pogleda i pruži ruku. Promelje nekoliko rečenica s teškom mukom. Odmah joj predade razred. U školi je bila još jedna učiteljica, vitka crnka, veoma znatiželjnih očiju i tankih lijepih ruku. Nedostajaše još jedan učitelj koji se nalazio na liječenju u nekom gorskom lječilištu. Tih se dana očekivaše njegov povratak.

— Zvat ćemo se imenom, gospođice — odmah joj pristupi crnka — jednostavno me zovite Zora. Kod nas naime vladaju takvi običaji. Vama je to prvo mjesto, pa treba da se na sve priviknete. Znam kako je. Proživjela sam te dane. Već godinu dana vršim učiteljsku službu. Ušla sam u posao. I splasnulo je u meni sve ono idealističko, što je bilo nabubreno i veliko. Danas već stvarnije gledam na život. Prije je proljeće za mene bilo plavi magličasti san, a danas se u tom selu nalazim okružena bijedom. Promatram ljude i život oko sebe budnim, otvorenim očima. Prosuđujem ljude i mjerim im vrijednost. I vjerujte, kolegice, nije to onako kao što si čovjek u snovima predočuje. Proljeće je istina divno samo po sebi. Ovi mirisi, rijeka, cvijeće i pjesme, ali s druge strane: bijeda ovoga života. Seljačke su kuće utonule u stradanje, i život je u njima crn. Kruha nema ispod ponekog krova. Djeca plaču, propadaju, gladuju. Negdje opet ima kruha, a nema djece. Čudan kraj, kažem vam. U ovom se selu primitivne žene šminkaju: nedjeljom oblače na sebe svilu i zlato, a iza toga se krije najteža neimaština. Ovdje pak, u školi, ne će vam biti teško. No, vjerujem, niti onako kao što ste si vjerojatno zamišljali. Tragedija je nas učitelja, što pretjeranim idealizmom pristupamo svome zvanju i radu na terenu, a onda je razočaranje teško.

Sjedile su poslije sata u zbornici, a sunce se uvuče kroz otvoren prozor i padne po starom rastočenom ormaru, gdje se na knjigama pokaže debeli sloj prašine. Muha sleti na žice gitare, koja je tamo ležala kao uvela grana, mrtva, bez zvuka. Sada se gitara prene i javi. Kaća upre upitni pogled u lice Zorino, koja proslijedi:

— Ova gitara je vlasništvo našega Klementa. To je taj kolega što će se vratiti s liječenja. Vrlo je lijep mladić, veseo i odlično pjeva, čut ćete već.

Pokaje se što ga hvali pred njom. Sneveseli se radi Kaćine ljepote, jer osjeti da je od nje manje privlačiva. Zato uvidi da se prema tome mora već i sada ravnati.

— Vrlo sam dobra s Klementom. Da. Moglo bi se reći, da mi udvara. U povjerenju vam to govorim. Ima jedna pjesma koju pjeva samo meni. Zlatan čovjek. Ali bolest, šteta! Jest. Htjela sam vas upozoriti na njega. Inače je nervozan, teško je s njime izaći na kraj. Čovjek svoje ćudi, tvrdoglav, voli podčinjati svojoj volji okolinu. Malo je takvih. No, da. Počela sam govoriti o našem zvanju. Vi ćete brzo uvidjeti kakav je život seoskoga uče, kad se osjetite osamljeni između četiri zida svoje sobice. Želite, čeznete za nekim da vas zavoli — a nemate nikog. Tišina sela vam se nalegne na grudi. Umori vas ova tišina, osama, čežnje. U ovome selu možete uostalom sanjariti do mile volje, ali vidjet ćete kako je teško dolaziti u nesklad s ljudima oko sebe.

Kaća je širokim pogledom motrila lice Zorino. Titrao je oko njenih usana nerazumljiv smiješak, koji joj tada ostade tajna.

Brzo se snađe u tome životu i odpoče s radom.

Kesten je procvjetao i rumenkaste je latice razvedre. Bruj se dječjih glasova razlijevao pošljunčenim dvorištem, gdje je sjedila zavaljena u naslon meke stolice. Ulicom se pomicahu ljudi. Pogledi se zaustavljahu na njenom licu i cijeloj pojavi. Tiha nijema poznanstva. Bez ijedne riječi. Prodrnda samovoz i šum mu se izgubi. U daljini, zorom, jekne zvižduk lokomotive.

Jednog kišnog jutra, kad je licem iza okna promatrala igru sitnih srebrnih kapljica, na željeznoj kapiji se pojavi mlad čovjek u dugom blistavom kišnom ogrtaču. Opazi mu ispod šešira blijedo lice. U ustima cigareta. Visok, uspravan, koračaše tromo. Zastane i podigne glavu. Nasmjehne se i zatreperi mu cigareta u uglu usana. Podigne ruku pozdravljajući nekoga na prvom katu. Kaća se sjeti Zore. Bi joj drago što je sve tako i što pada kiša. Proljeće je iznad krovova sijalo nemir, koji se uvlačio u sva mlada srca.

U zbornici se izmijenio položaj prašne gitare.

Klement je prebirao preko žica zadovoljno pušeći. Pruži ruku Kaći nehajno je promatrajući. Glas mu je tih, isprekidan: — Ja sam Klement.

Zora mladića promatra zaljubljenim užganim pogledom. Šapuće: — Mnogo si se popravio, Klemente. Jučer sam razgovarala s tvojom majkom. Vidjela sam te na slici. Potpuno je ista. Sjajna slika. Drago mi je, što si se vratio. Nema veselja bez tebe u ovoj sobi. Jesi li još uvijek onakav, kakav si bio prije?

Smiješak nije silazio s muškarčeva lica. Zuj žica unese laki drhtaj u sivi prostor. Glazba razvedri tminu. Otvoriše prozor: svježina umije sanene oči i blijeda lica. Dah proljeća se uvuče u svaku poru pluća. Klement podigne glavu.

— Dobili smo dakle novu kolegicu. To je divno, zar ne Zoro? Bit će veselije.

Pogledom uprtim u Kaću, izazva kod nje laku zbunjenost. Okrene ona pogled na dvorište i zaustavi ga na mokroj cvijetnoj krošnji staroga kestena.

Zora protrne s bojažljive slutnje. Uhvati mu pogled i osjeti u sebi ljutnju. Pogne glavu. Rukom istrga cvijet zumbula iščupavši ga iz niske staklene vaze.

U sobu uđe upravitelj, nasmjehne se tvrdo i sivu ruku pruži Klementu:

— Sutra na posao, zar ne? Ozdravili ste?

— Tako, donekle — odgovori mladić.

Upravitelj izađe, a Klement podigne ovratnik. — Idem kući — reče. Pogled upravi u Zoru i pomiluje joj njime tamne ugljene vlasi.

— Mi ćemo se vidjeti — uhvati djevojci ruku, a onda se obrati Kaći: — Vi se ne ćete ustručavati doći u naše društvo. Bit će mi drago, ako se sprijateljite što prije. Važno je za vas da ne zapadnete u poznatu pokrajinsku sjetu i tupost. Čitajte knjige. Smijte se. Izlazite na šetnje. Zamolite mene, da vas kadgod zabavljam.

Skoro grubo ga presiječe Zora:

— Šta se namećeš kolegici. Moguće ona upravo voli samoću.

— Šuti, mala! — Klement proguta srdžbu. — Za svoje riječi ja ću sam odgovarati.

Izađe na hodnik gunđajući neku ariju, opet udobrovoljen.

Djevojke se povrate u razrede i s nestrpljenjem dočekaše jedanaest sati. Žubor dječjih glasova se prospe stazom. Kiša je prestala i crvene opeke se pomlađeno zarumenješe. Blato se na cesti blješteći probudilo i uznemirilo poglede. Na krovu visoke gostionice stajala je roda na jednoj nozi. Šepavi trafikant s ugla koračaše preko ceste poštapljujući se, izmjerivši pomnjivo kuda će stati.

Kaća se osvrne. Na jednom se prozoru pojavi Klementovo lice. Tek ga sada uoči. Bujna crna kosa bijaše razdijeljena po sredini čela. Spazi njegove oči i lako se trzne. Protrne s nepoznata osjećaja kojega izazvaše. Klement je pogledao u nju razgovjetnim, dugim pogledom. Zelene mu oči prodriješe u nju. Osjeti ih na sebi kako prodiru. Sjaj im je pun čudne privlačive moći. Ni riječi ne reče čovjek. Prođe pored njega i poželi da iščezne. Ubrza korak. Zna: njegov pogled je prati. Prilijepljen joj je za leđa. Sputava joj korak. Zacrveni se s unutarnjeg nemira. Neprotumačeno strujanje krvi zbuni je.

Po podne se sunce prosu iznad krovova. Lokve se isparivahu na drumu. Cvijet kestena se njiše i rasipa.

S rukama na leđima uzšeta se po svojoj skromnoj sobici. Jednostavnost namještaja dodirne je prazninom. Stara seljakinja joj čavrlja o svojoj mladosti, kada je rodila troje djece, a utrošila ih desetak. Sasušeno lice griješnice izmami sažaljenje. Uvele ruke spremne na molitvu, hitro se gibaju pri poslu, ispucane, hrapave, tvrde.

Izađe na obalu rijeke i osjeti da je proljeće u njoj, u njenim žilama. U očima. Usne siju, bokovi se talasaju, prsa se nadimlju od užitka proljetnih sokova i zdravlja.

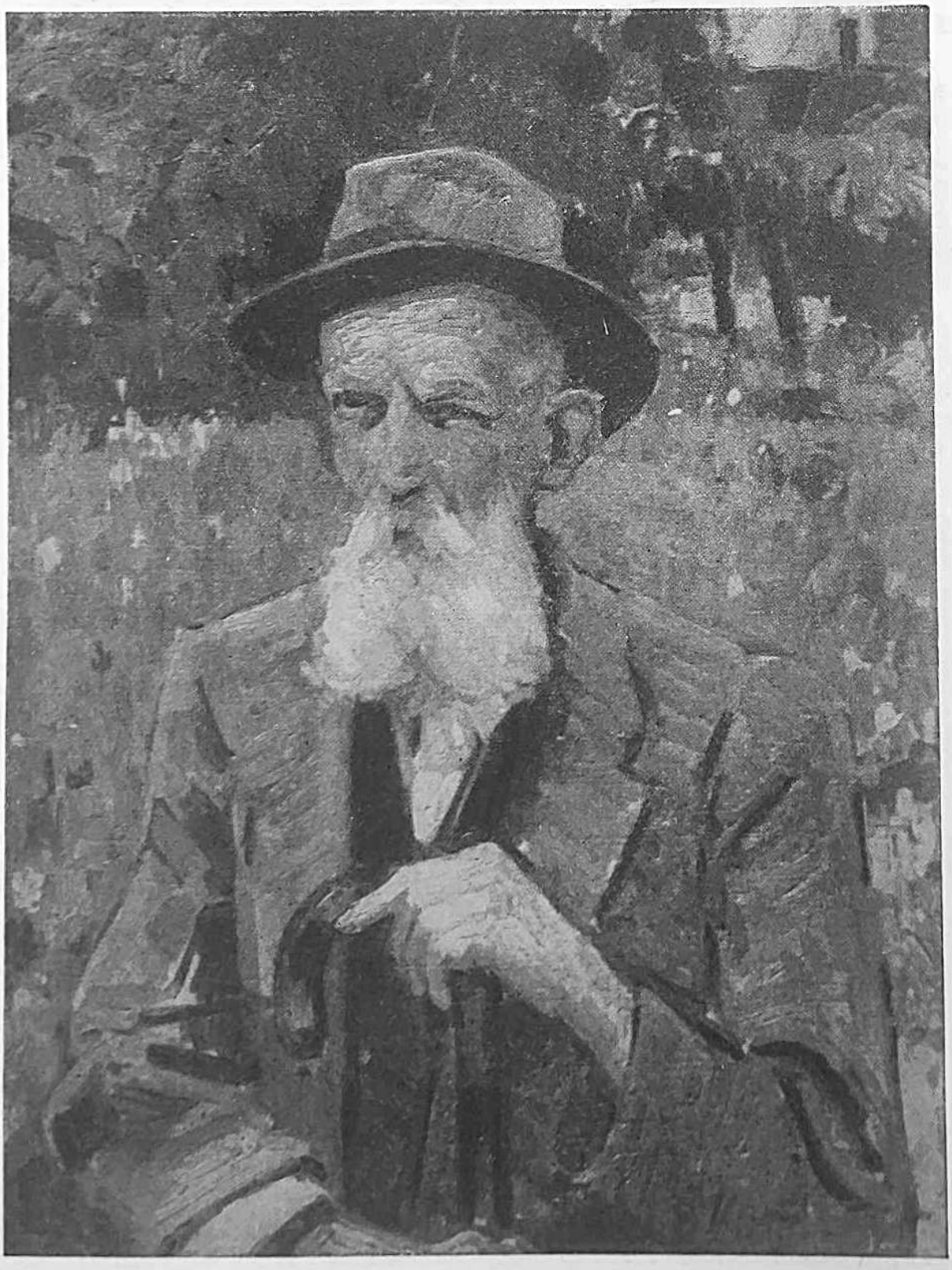

VLADIMIR FILAKOVAC PORTRET

Zatekne u ribarskom čamcu Klementa. Priđe sasvim blizu, bojeći se njegovih očiju, ali on je ni ne dotače pogledom, već se javi čistim tihim glasom:

— Došli ste.

Razljuti se djevojka. Zašto je izrekao te riječi? Šta je htio s time reći? Je li u njemu zbilja neka tajanstvena moć, kojom ju je dovukao na obalu?

U zelenoj vodi praćakahu se srebrne ribe.

Prkosno mu odvrati:

— Šta se to vas tiče.

— Tiče me se, mala.

— Kolega, pazite! Ja nisam vaša »mala«.

On se naglo uozbilji:

— Uistinu. Htio sam vas izazvati, kolegice. Oprostite.

— Nemam šta opraštati.

Osjeti potrebu, da mu prkosi. Javi se u njoj želja, da mu se suprotstavi.

— Rekli biste da sam duhovit kao naučnik, kada bih primijetio, da su vaše oči previše lijepe za ovu okolinu.

Kaća skupi usta. Suspregne smiješak. Reče, hineći ljutnju:

— Pustite vi moje oči s mirom. Izaberite čije druge sebi za zabavu. Moje oči kakve su da su, — moje su.

U daljini opazi lik Zorin kako se uspinje niz strminu. Doda:

— Eno, dolazi Zora.

Klement ne odgovori odmah. Bacaše kamenčiće u vodu. Samo je kadgod pogleda kradom. Smijeh mu ne silazi s usta. Uvrijedi je taj izraz lica.

— Šta se stalno smijete? Možda se rugate meni?

On ne odgovori.

Nelagodno joj postade, kad opazi Zoru, koja je nepomično stajala na jednakoj udaljenosti i zurila prema njima. Htjede otići, ali i Klement hitro iskoči na obalu i pođe pokraj nje.

— Moguće smijem i ja s vama?

— Ja ne idem kući.

— Ni ja.

— Onda ja ipak idem.

— U tom slučaju se priključujem.

— Slušajte — osopne se Kaća — vi ste drski!

— Ne!

— Kako »ne«?

— Vi ste preosjetljivi — on odgovori. Ne poznate običaje naše sredine. Ovdje je selo, a u gradu vladaju drugi društveni zakoni. Čini mi se tako.

Zapali cigaretu i upre pogled na drugu stranu obale. Vjetar je njihao udaljene čamce. U daljini jekne sirena broda. Ukaže se iza dalekog zavijutka trak gustoga dima.

— Pored rečenoga, vi ste zanimljivi — nastavi mladić. — Sviđala mu se ova nestašna igra. Godio mu je smijeh. Znao je već tada, da ga privlači

njena svježa mladost. Iznad krovova i drveća se u suncu kupao bijeli crkveni toranj. Zujahu brzoglasne žice. Zrakom plivahu jata ptičja u hitrome letu.

— Bit će dobro, ako se upoznamo i približimo nešto više. Nemate ovdje mnogo društva na izbor. Na prvom je mjestu Zora, onda ja. Možete se ponekad sresti s kotarskim pristavom Ivanovićem, koji češće posjećuje selo. Ako ste oduševljeni pristaša vlade, možete dobro proći u životu. Ja, vidite, nisam. Po naravi sam opozicionalac. Radi toga se i koljem s tim pristavom i ne će se nitko začuditi, ako izletim iz službe. Prije nego što sam otišao u lječilište, bio je pristav kod mene i udarao je mladić šakom po stolu. Ja sam u srodstvu s predsjednikom vlade, dragi prijatelju, — govorio je bahato. — Ja mogu sve što hoću. Ako želite grupu, morate mi podpisati pristupnicu i s time ste član vladine stranke. Kao takav član, možete postići sve! Drukčije ne! Odbio sam dakako, jer mi je narav nesklona ovakvome nasilju. Otišao sam u lječilište, a sada sam tu i opet čekam da dođe do sukoba između mene i njega. Moj otac, koji je umro pred tri godine, bio je uz svaku vladu i dobro je kao činovnik prolazio u životu. U mene je drukčije naziranje. Nešto kao kod majke, s kojom se mnogo svađam. Prkošljivost je tu na prvome mjestu. Uostalom, zašto vam sve to pričam. Možda vam je dosadno? No svejedno. Pogled mu se zaustavi na Zori koja se hitro spustaše niz nasip i ne osvrćući se odbrza prema školi.

Šutjeli su oboje. Kaću je iznenadila njegova rječitost i povjerljivost s kojom istupi toga popodneva. Postade joj doista nešto bliži i kradom ga poče motriti sa strane. Opazi da je brižno obučen, čist i dotjeran, a korak mu je lagan i lepršav, nasuprot njenom teškom hodu, od tjelesne jedrine i bujnosti. Bljedolik, crne kose i brčića, poče joj se sviđati.

Rastade se s njime i odbrza kući.

Susretne župnika, koji se nasmiješi preko zamagljenih zlatnih naočala, promrmljavši pozdrav.

Iza ugla dostigne Zoru, koja je stajala zamišljena. Protrne s nelagodna osjećaja kojeg u nju uli Zorino naoblačeno lice. Djevojka je nemirno lomila prstima s pogledom zamjetljive ljubomore. Pođoše zajedno šutke, obje pognute, i na rastanku Zora reče, ne mogavši prikriti zlobu u svome glasu:

— Vidjela sam vas na šetnji. Lijepo ste se zabavljali, je l' te?

— Zašto? — začudi se Kaća i odmah shvati njeno držanje.

— Razgovarali smo! — Kao da se ispričava, doda nehotice: — Posve obične stvari.

Pokaje se za te riječi i ode osjetivši, da je među njima pala klica mržnje. Bude joj žao i rastuži se duboko.

— — — — — — — — — — — —

Klement je postepeno ulazio u njen život. Desilo se u to vrijeme nekoliko svađa između njega i kotarskog pristava, koji je htio da mu učitelj pomogne kod skupljanja seljaka za novu stranku. Taj je posao doživio potpuni slom, Iva-

nović je saznao, da je Klement, protivno njegovom ranijem očekivanju, imao udjela kod odvraćanja naroda od vladinih agitatora.

U seoskoj gostionici izbi između njih dvojice svađa. Pristav je držao sastanak na kojem je bilo samo desetak ljudi. Uveče je naišao Klement sa zlobnim smiješkom na usnama. Umalo te nije došlo do tučnjave.

Pristav ogorčen, pun osvetničkog raspoloženja napusti selo.

Klement ostade u krčmi ljut i ojađen. U društvu s nekoliko seljaka napije se preko mjere. Kasno u noći odvezoše ga kući. Sutradan je ostao ležati u krevetu i nije došao u školu.

Kaća se zamisli nad posljednjim događajima. Privlačivost koja je strujala iz njega zaokupljala je svu njenu pažnju. Zora se držala prema njoj otvoreno neprijateljski. U susretu zlo joj se prelijevalo u očima. Jednoga se dana nađoše same u zbornici. Zora prosikta:

— Kolegice, otvoreno vam kažem, bilo bi bolje, da mi ne kvarite moje račune.

Lice joj bijaše izobličeno ljutnjom. Kaća gledaše njenu crnu kosu, njene okrugle obrve, tamnu put i tanke narumenjene usne. Začuđeno je motreći, odvrati:

— Oprostite, Zora, ali nije mi to ni na kraj pameti. Ja uopće nikoga ne otimam. Klement mi dolazi u društvo, a ja ga sigurno već iz pristojnosti ne mogu otjerati. On je slobodan čovjek i nadam se ni vi mu ne možete zapovijedati. Ili možete moguće?

— Vas se to ne tiče! On prema meni ima stanovite obveze.

Izađe hitro i zalupi vratima.

U Kaći se javi ustrajni prkos kojega je željela još rasplamsati. Poslije pijanke Klement se drugoga dana nenadano pojavi pod njenim prozorom.

Proljeće je cvjetalo sve bujnije. Izađoše na obalu rijeke. Osjećaše pokraj njega da se navikava na njegove kretnje i govor. Ne bješe joj jasno je li to ljubav, ali se približiše više nego je to ranije mogla naslućivati. Između vrblja, kraj cvjetnoga žbunja, srce kuca glasnije. Klementova ruka luta u sumraku i dotiče njeno rame. Krhak, blijed, sanenog pogleda, on joj govori u uho:

— Ne znam kako je to nastalo u meni, ali sada već osjećam kao da smo mnogo godina bili zajedno. Vjeruj mi, da mi je vrlo draga blizina tvoga tijela. Zabrinjuje me tim jače moja bolest, koja je prisutna svakoga trena i koja je u meni. Bolest me ne napušta. Dok koračam pored tebe, čini mi se da je sve mnogo ljepše i skladnije.

Presiječe ga Kaća s oporim pitanjem:

— A ona?

— Ona ?— začudi se mladić — Primjećujem istom sada, da je u njoj bilo nešto što ja nisam želio. U vezi je s mojom majkom, koju posjećuje. Mogu ti reći, da joj je uspjelo omraziti te pred staricom. Zora je otišla tako daleko, da je već u nekoj potajnoj vezi s mojim protivnikom pristavom. Doznao sam to slučajno. Ne će biti čudo, ako budem odpušten. Šta ti misliš o tome? Tješi

me doduše činjenica, što ću kroz kratko vrijeme opet poći na liječenje. Htio bih ostati s tobom dobar i da me ne zaboraviš.

Išli su šuteći, kad mu iznenada pozli i on se uhvati za prsa. Pozeleni u licu: otiđe kući hitrim korakom. Leže u postelju i zapade u vatru.

Isto veče posjeti ga Zora i ostade mu pored uzglavlja nekoliko sati. Stiže i liječnik, zdvojno vrteći glavom. Klement je na mahove gubio svijest izbacivao krv, a o ponoći moradoše ga žurno prevesti u bolnicu.

Sutradan dobije Kaća poziv od Klementa, da ga posjeti. Zaputi se narednoga jutra sa strahom i jezom. Nađe čovjeka gdje leži na gomili bolničkih jastuka i teško diše tupog, upalog pogleda. Radosno zasjaše tog trena bolesnikove oči. Tromom kretnjom izvuče blijedu ruku izpod pokrivača.

— Slušaj — poče sporo — meni je sve gore. Sigurno ću odavde proslijediti na Brestovac. Zvao sam te radi jedne stvari, koja će te mnogo iznenaditi. Čudna je ta moja želja, luđački izgleda, ako se pravo uzme.

Zašuti i spusti glavu. Ulicom zatrubi samovozna truba. Prospe se bruj glasova. Sunce je zvalo u prirodne prostore i šume, a Klement s mukom uspravi gornji dio tijela i obim rukama primi njene prste.

— Htio bih da se još danas vjenčamo. Mislim da ne trebam mnogo govoriti. Ti ćeš me razumjeti.

Šutnja.

Kucanje sata.

Kašalj u suprotnom kutu.

Kaća osjeti strahovito kidanje u sebi. Navru joj suze, a u obrazima očuti toplinu. Uskomešaše se misli u njoj i u trenu prijeđe joj kroz svijest niz šarenih slika. Gleda ga u hodu, kraj zelene vode, pospanog pogleda u kom se krije obilje prkosnosti i odpora. Sada — on je slomljen, a u njoj je svježina i vrijenje mlade nemirne krvi.

Sjedne mu do nogu i zagleda se u njegove oči. Reče poluglasno:

— Pristajem.

Istoga se popodneva vjenčaše u bolnici, a u noći otputovao je Klement u lječilište.

Kaća postade žena.

I vrati se u selo zamišljena i tužna.

Začuđena nad svojom neobičnom sudbom.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

U hladnoj listopadskoj noći sjeti se Klementove gitare.

Svira Klement svojim bestjelesnim prstima kroz godine, a ta svirka povećava njegovo prisustvo.

Nezaboravna je ta glazba u kojoj je ječala njegova raskrvavljena duša.

U vrijeme Klementovog liječenja desiše joj se mnoge neprijatnosti. K njojzi stiže sutradan poslije vjenčanja njegova mati i sasu joj u lice pregršt najtežih uvreda. Zora zapadne u groznicu. Razboli se. Kroz mjesec dana iskopni i osuši se, a oči joj utonuše duboko u lice.

Napadne je u jedno ljetno veče, ispod rascvalog zvijezdanog neba, šakama. Iščupa joj pramen kose i od uzbuđenja leže u postelju. Ishodi si pomoću pristava Ivanovića premještaj u daleki planinski kraj.

Otiđe s kletvom na ustima.

Klement se vrati kasno u jesen jednako slab i krhak. Majka ga odvede k sebi i dopusti Kaći da muža smije jednom dnevno pohoditi. U krevetu, Klement je svirao i pjevao hrapavim tihim glasom.

Ta se pjesma upijala u nju i u njenu izlomljenu dušu.

Čeznula je za njegovim ozdravljenjem, ali njemu postajaše sve teže. Pridiže se malo, kratko vrijeme, a tada poče prekomjerno piti. Jedne noći leže i zapade u agoniju. Umrije do jutra.

Kaća obuče crninu.

Zamisli se duboko nad sobom. Osjeti se kao da stoji nad ponorom.

Zapade u tupost, koja joj ne dade podići glave kroz godinu dana.

Tek tada uđe u pabirčenje najsitnijih događaja mrtve prošlosti.

Pristav pokuša da joj priđe s laskavim maznim riječima. Odbije ga kruto. Zatvori se u svoj krug i nastavi živjeti samo za sebe i školu.

Na Zorino mjesto dođe mladi učitelj, koji se poče zanositi njenom pojavom obvijenom skromnošću. Zvao se Petar.

Pristupi joj s nadom da će se moći nadviti nad njeno tajanstveno srce. Dočeka ga sa smiješkom, koji nije ništa obećavao.

Upadne mladić jednoga dana u njenu samoću pun odrješitosti.

— Promatram vas dulje već — reče smjelo. — Ne mogu da vas sagledam do dna. Čini mi se, da ste kao ona zelena voda, što protječe pokraj našega sela. Vidiš joj samo površinu i jedan djelić, a dalje ništa... No ne razumijem, zašto vi, nakon onoga što ste doživjeli, ne izlazite iz toga sna koji vas vodi. Zar je toliko duboko promašenost vaše mladosti odvela snagu vraćanja u život? Ne vjerujem, i došao sam k vama da mi dopustite ući u vašu šutnju.

Žena mu odgovori dugim tužnim pogledom. I riječima:

— Zbilja je kasno... Godine su sa mnom. U meni su. Godine su preda mnom. Vrijeme teče, ali ja stojim na mjestu. Moja radost je prošla...

Prekine se grčevitim jecanjem.

Petar je prihvati, privuče k sebi i izljubi joj suzne oči... Ne dopusti joj da mu se izvije. Svlada je i utiša i zajedno s njenim umirenim tijelom utone u šutnju...

Izađe u noć iz njenog dvorišta, kašljući. Sutradan ga Kaća plačući zaklinjaše neka je više ne pogleda. Od tog dana vrijeme je teklo kao mutna voda, ali oni ne progovoriše ni riječi...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Sad je tiha i skrušena. Pognute glave prolazi kroz život. Neproživljena se mladost sja u zrijenju jesenjih plodova, koji će s berbom otići... Jesenje vode teku i ovlažene oči motre svoju sliku u blistavom zrcalu. Žena je odmahnula rukom na sve zlatne sanje, koje su joj blistale nekada u mašti...

Upušta se sama sa sobom u razgovor i pod orahovim stablom s kojega je obran plod, vodi mutne monologe. Pita se, šta je htjela? Koliko je uživala kao žena? Djevojaštvo zapeče dušu kao rana.

Sve je slomljeno i daleko. Kaća je djevojka, a veza s davnim mrtvim čovjekom, neizlječiva je rana. Zašto se mrtvaci toliko uporno sraščuju sa živim voljenim stvorovima? To je pitanje, koje godinama muči mladu ženu. U odgovoru, u raspletu tuge, ona će naći izlazak na ravni sunčani put. Tužno tijelo još želi povratak izgubljenog užitka i strasti. Krv se talasa i pjeni. Šumi šumom divljim i neobuzdanim. Kada će doći taj dan u kome će se slomljeno ženstvo opiti i dati? . . .

Šutnja. Vjetar huči iznad mokroga krova.

IVO BALENTOVIĆ

U ČAST MAGARCU

Ponižen i prezren ideš svojim putom
ko starinski mudrac kojem sve je jasno,
mirno nosiš teret pod psovkom i knutom,
i svoj poziv vršiš dostojno i časno.

Dobar kao sjena, bezazlen i smjeran
saučesnu dušu nosiš u dnu oka,
kao vitez stari odan si i vjeran,
nedužnost se čita iz tvojega kroka.

Ti si priznat voda bjelorunih stada
bez zahtjeva žučnih na nagrade više,
ko iskonski prorok glasom punim jada
najavljuješ molbom dozivane kiše.

I ti, koji znadeš sve pute i staze,
što na sočnu vode i mirisnu travu,
i ti, čije uši na spas stada paze,
za zasluge nikad ne podižeš glavu.

Na leđima svojim nosio si često
kroz bijedu i triumf samog Božjeg Sina,
prepustio drugom zaslužen si prijesto
i osto si malen, ali pun vrlina.

I lopovi zato, nitkovi bez spasa,
da pred tobom lice ne skrije im tama,
s neuputnom djecom od tvojega glasa
napraviše simbol poruge i srama.

Al' ti šutiš mirno, sve te to ne vrijeđa,
čak se nikom nisi tužio ni plako,
jer ti znaš da ljudi mnoga časna leđa
nagradama sličnim nagraduju tako.

ANTE JAKŠIĆ

IZ SLOVAČKE LIRIKE

VEČER NAD VAHOM

Meke su grudi večeri i sve na njoj pruža ruke:
nebo poljima i polja Vahu, Vah poljima i polja nebesima.
Cijeli svijet je jedan veliki zagrljaj,
i veliki pauk ljubavi u paučinu upreda sve
i ljubavlju se puni čitav svijet.

Pod vrbom stojim,
što se pred stotinu ljeta u Vah zagledala:
valovi prepliću i trgaju naše sjenke
i more žita šumi i šumom hladi mi čelo.
i mûk, mir, nešto šapće, kaže nešto tako sladko, tako vrelo.

Mjesec bijelom zastavom zrakã maše:
na koljena, na koljena, ljudska bića:
Život poljima kroči i blagoslov dijeli svijetu —
mûk, mir, molitvu šapuću usne:
hljeb se rađa...

O polja žitna, livade, o šume, što se crnite daleko,
o vrbo stara što nada mnom se kriliš,
o, Vaše, prijatelju ti moj davni,
o zemljo crna i plodna,
ne razumijem riječi vaše,
jer u kolijevci mi uzeše srce s pjesmama vašim
i dušu izčupaše od vas u daljine.

A ipak vas volim.

Na koljenima klečim i ramenima vas grlim.
Pradjedovi moji,
vi ponosni seljaci srdaca mekih i dlanova grubih,
vidim vas:

sa znojem na crnome licu za plugom stupate
i ralom dubokim režete ledinu:
krčite šume, a pogled se vaš ponosno leluja po poljima novim.

Umorni od rada pod lipom sjedite
i spokoj vas grli.

Pradjedovi moji, vi džinovi krotki,
uspomeni vašoj ja se klanjam
i zemlji se klanjam kojoj ste se darovali.

Vi ponosni seljaci,
ja slab sam i mira ne poznajem:
vjetar me povlači svijetom
i ja proklinjem
sudbu, koja me odkide od grude zemlje rodne...

STIH IZ TUĐEGA GRADA

Oj,
danas je silna ljubav u nama
i sputat je ne smije nikakva spona,
a mnoga žena posve sama
uzalud izčekuje na sate
niže Odeona.

Svaka od njih u misli plesnu haljinu šije,
svaka od njih u misli tijelo u autu vozi,
ali nijedna
iz ljubavi u toplu postelju legla nije.

Hej,
danas je silna ljubav u nami
— jer proljeće dođe i maj,
danas ću izgrlit malu Ria-Rai
u Jokohami.

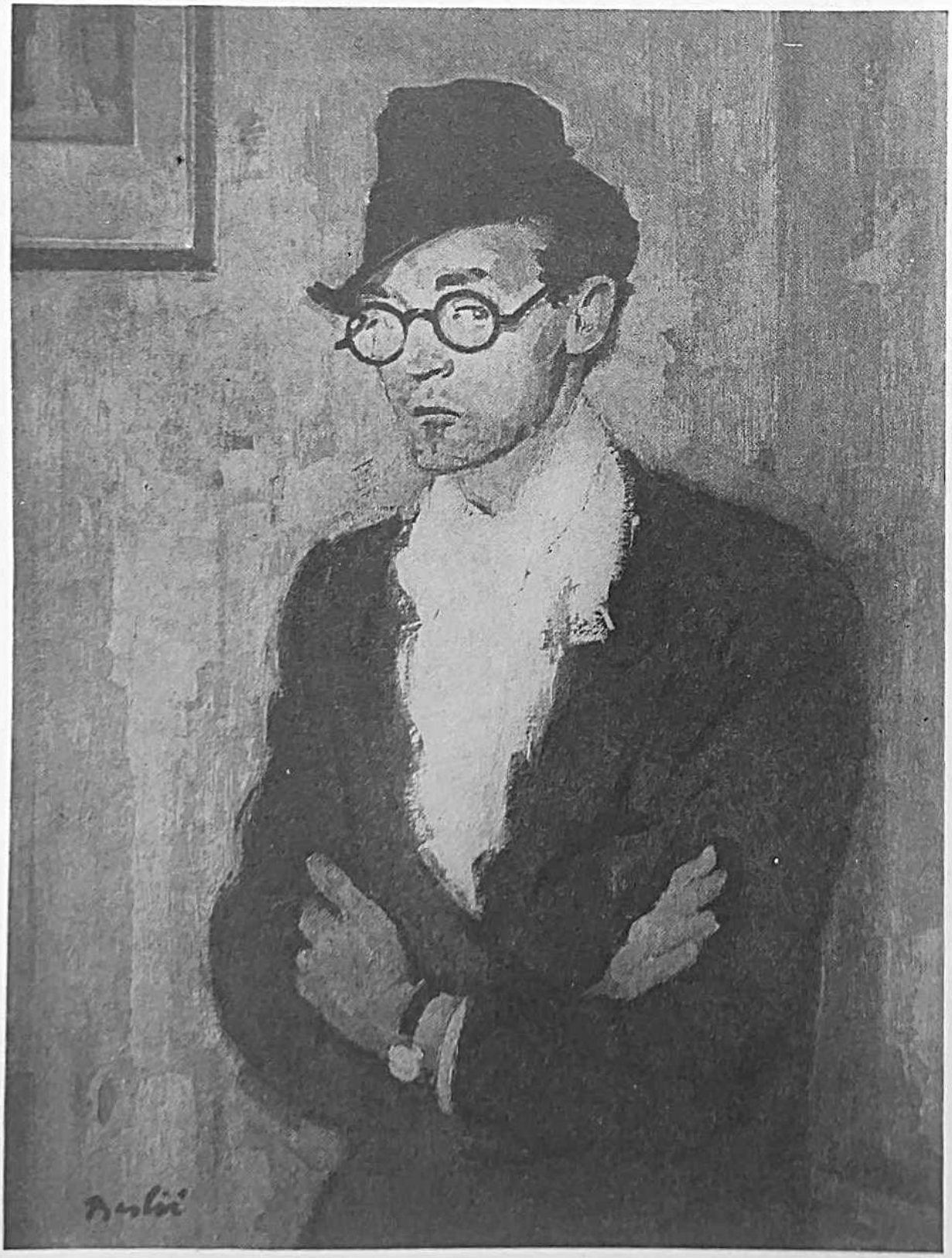

BRUNO BULIĆ MLADIĆ

Danas su ti bedra strahovito vrela,
svoju ljubav danas izdat ne bi smjela.

Meki će zvuci tanga da nas njišu —
— a onda ću sigurno,
o posve sigurno,
grliti tijelo u toplome plišu.

I igla midinetke
iz Modes Robes de Paris
zabola se u dlanove gole.
Krhotine su meni u dlanu ostale,
u mislima slika midinetke male
i u očima Ria-Rai.

Kelneru, vina,
vina daj!

Sladke vinske usne bolove liječe,
u staklenoj čaši pjena se diže,
diže,
— boja se za bojom šaroliko niže,
a mala Ria-Rai
uza me se priviti ne će,
ne će,
jer:
u čaši za staklom kao tvrdo zdanje
odlučno i silno nečija šaka prijeti,
preni se,
preni,
to nisu dlanovi moji iglom probodeni,
to pesti su radnika iz Champagne.

LACO NOVOMESKÝ

(Preveo: *Jaroslav Mali.*)

NACRTI ZA PLES

I Muzika

Penju se zvuci nad uspjenjene zvukove
svjetovi nad svijetla
propinju
rude gejziri u njima
bubnjaju na bunu
kukljaju
začele su se lavine usopljene
neprestano rastu planine kô grudi na udahu
plasnu planine ko grudi na izdahu
zariknu potresi noževi kroz ponore
i svi se rubovi
ruše
slapovima
u bezdan duše.

II Gibanja

Zgusla se brončana bedra u oble oblike
splela u srebrne šumove
srasla u krošnje
raspala u valove vodoskoke mlazove kaplje.

Hlape se vlažne kretnje iz vrtložnih uvoja
sijeku o staklene ploče
mrve o slijepe ravnine
žute kao voće na dlanu
dodir ih zamahom vine u nadir
do ognjene ocjelne
bjeline.

Njišu se meka gibanja lakoćom pluta na plimi
širinom rižinih pôljâ
gazi bijela bosonoga tuga
pored nas
stas joj se tanji u frulu

Prhnu iz strukova djevice ptice
nenadane repatice
sa slûtom
nedosušena sjena pod krilima
uteknu niz trepavice.

Za njima
zasnježe koljači očnjaci u ogrizu ristova
rastvore svježa se leđa u sante mesa
prskaju pršte iskravo
plove među jastucima kreševima prstiju
navještaju
da su polulukovi stigli
do lukova
da se plesači mogu jedan na drugoga složiti
mirom odbačenih listova.

BORIVOJ PAVLOVIĆ

EKSTAZA

Uz vazu svježega cvijeća papir nečujno diše.
Na stolu izdiše svijeća.

Teška je moja misao kao oblak pun kiše.
Nosim u sebi ekstazu.
Pjesnik je u transu stao i jednu riječ napisao.
Zar ima nešto više.

Misao luta bez puta,
po nebu s oblakom plovi
i lovi s vjetrom daljine,
bistre nebeske modrine
i čiste zemaljske vedrine.

Ljubav se bolno stiša,
pukle su željezne uze,
krhko je srce muze.
Na oku pjesnika, kao dva vjesnika
jave se hladne suze.
Iz oblaka, kao iz prepunog maka
prosu se topla kiša.

Smisao se razbio —
ostao je stih
tih.
Razlio se oblak —
i postao je zrak
lak.

Pero se slomilo,
svijeća izdahnula,
cvijeće bez mirisa.
Papir je oživio i mnogu ranu skrivio.

Pjesnik je misao
zapisao.

STANKO GAŠPAROVIĆ

DVIJE PJESME

DIM

Iz dimnjaka je izbio najednom
u obliku modrog, savinutog slova,
al kako vjetra ne bješe u zraku
zasta i sapet polegnu vrh krova.

Kako, da se sa tog položaja makne?
Da bar do zvonika u susjedstvu stigne,
pa dočekavši odnekuda vjetrić,
da se lagan s njime u visinu digne.

TU, GDJE JE SADA

Tu gdje je sada malen dućan
restoran je nekada bio,
u njem sam često s drugovima
razdragan uz glazbu pio.

Bezbrižan, nakon sastanaka
sa svojom dragom, tu bih došo,
i s očma toplim još od žara
ljubavnog, skromno veče prošo.

Iz restorana, kad bih išo
kući sa dušom punom snova,
šušto bi lahor kroz aleju
visokih, cvjetnih kestenova.

I sada šušti, moje srce,
i s njime vrelo ljeto diše,
al onu mladost prvu, ludu
ko može da mi vrati više?

OLINKO DELORKO

FEUILLETON

ZLATKO MILKOVIĆ: TAMNICA

(Izdanje Belka, knj. 9—10, 1942)

U današnjoj hrvatskoj poeziji nema pravoga života. Pjesništvo se pojavljuje u neznatnim pjesmama, koje rijetko kada sadrže vredniji događaj iz narodnoga ili osobnog života. To nije slučaj s našom pripovijetkom, sudeći prema romanu »Tamnica« od Zlatka Milkovića. U njegovu djelu sve vrvi od života, i to od najnovijeg našega života, kojega smo svi proživljeli i duboko osjetili. U romanu je donesen život hrvatskoga stradanja u zadnjem desetljeću, pa smo svjedoci mnogih događaja, koji su unutra ispripovijedani. Naši umjetnici podijelili su se donekle: jedni se odmiču od života ili se zadržavaju na neznatnim pojavama, drugi su zaplivali životom i tamo nalaze najbolje nadahnuće za stvaranje. Stari problem opet je postao suvremen, naime, da li je za umjetnika dobro, da se kloni života ili će pak stvarati u tijesnoj povezanosti s događajima oko sebe. Sve zavisi od karaktera umjetnika. Nekima će više pristajati jedan način, drugima će biti bliži drugi način. Ne možemo unaprijed odrediti, koji će pravac odabrati pojedini pisac.

U novije vrijeme našega književnoga stvaranja kritika i općinstvo tražili su od pisaca, da gledaju našu stvarnost, kakva jest i da se na njoj nadahnjuju. Pogotovu se to tražilo zbog najnovijih političkih događaja kod nas. Pisci su većinom ostali u stavu očekivanja, dijelom zbog težine, da najnovijim događajima dadnu pravi umjetnički oblik, dijelom zbog toga, što njihovu karakteru ne odgovara, da opisuju preveć žive i bliže događaje iz života. Zlatko Milković — preko očekivanja — voli uzimati za predmet obrade suvremene događaje. Takav je slučaj s njegovim romanom Zrinjevac, pa roman Tamnica nekako je kao nastavak spomenutoga romana. Događaji iz novijega njegovoga romana upravo su najsvježiji spomeni iz hrvatske borbe za oslobođenje. Milković je htio tim događajima dati trajniji oblik u ruhu umjetničkog djela. Ovo je zapravo historijski roman.

Milković se morao boriti s mnogim poteškoćama, kad je pisao ovo djelo. Događaji su previše blizu, pa pisac nije imao potrebnu daljinu, da može prosuditi i izlučiti bitno iz događaja i to predati općinstvu i potomstvu. Kao da su svi događaji od jednake vrijednosti, toliko smo svaki od njih duboko osjetili, a u stvari među doživljajima ima manje i više vrijednih. To je najglavnija poteškoća kod prikazivanja svježih događaja. Druge su teškoće manje, pa ih nije potrebno navoditi, jer se sve svode na gore spomenutu. Milković je nastojao svladati tu teškoću, ali mu to nije uspjelo učiniti do kraja. Kao umjetnik nije se mogao odlučiti, da li će novijim događajima dati umjetničku formu u obliku historije jednoga junaka, koji bi u sebi sintetizirao duh, stremljenje i nade novijega hrvatskog pokoljenja, koje se predano borilo za uspostavu hrvatske države, ili će dati panoramu događaja u obliku kronike. Prvi je način mnogo teži i zahtijeva od pisca mnogo smisla i talenta za umjetničko kondenziranje povijesti i za kompoziciju, pa se Milković uklonio tom načinu pisanja i ispisao kroniku. Istina, u romanu ima nekoliko osoba, koje bi imale biti protagonisti borbe za hrvatsku državu: Miljenko, Petar Petrović, Ilija, Tonči, ali su to ostali dosta neizraziti likovi izuzev Petra Petrovića. Najpodesnija osoba za nošenje radnje u romanu bio bi Haramija, ali je ostao samo duh, simbol i zastava mladeži, jer se uopće ne pojavljuje na pozornici, budući da je završio svoj život upravo tamo, gdje nastupaju glavni nosioci radnje u ovoj kronici. On je ostao sjena i nevidljivi pokretač mladenačkih stremljenja kao uzor — borac i predvodnik. Ova kronika počiva jednim dijelom na sukobu Petra Petrovića i Tončija zbog ljubavi prema istoj djevojci — Agnezi, ali taj sukob nema jače motivacije niti je dovoljno produbljen, da bi mogao biti okosnica romana. Barem nije toliko istaknut u samom romanu. Prema tomu djelo nema središnje radnje. Događaji su povezani više zajedničkim idealima i ciljevima, koje mladež ima pred sobom — a to je uspostavljanje države Hrvatske i borba protiv nasilne tuđe vladavine. Po toj crti kao i ostalim značajkama Milkovićev roman približuje se romanu »U noći« od Ksavera Šandora Djalskoga. Prema spomenutomu romanu Djalskoga mogu se ocijeniti odlike i slabosti Milkovićeva romana »Tamnica«. U ovom romanu nalazimo množinu događaja, što je i razumljivo, kad se ima na umu, da je pisac htio prikazati borbu hrvatske sveučilišne omladine za oslobođenje domovine. Pisac je prikazao razne vrsti sveučilištaraca (revolucionarci, idealisti, povučeni radnici), a kroz te osobe pustio je svijetlo na političke prilike, koje se odražavaju na omladini. Slika je ispala dosta široka, premda nije zahvaćeno sve gibanje u Hrvatskoj. Sveučilišna omladina snosila je u borbi za hrvatsku državu samo dio velike narodne borbe, pa ne vidimo, kako se borba drugih društvenih razreda odražavala na mladeži. Prvotna namjera pisca bila je, da prikaže omladinu u hrvanju za narodnu opstojnost, ali je nju bilo nemoguće iskopčati iz općeg narodnog gibanja.

Radnja u romanu »Tamnica« prema svim značajkama pripovijedanja nije jedinstvena. Razbila se u nekoliko slika, a preko događaja prevučena je historija o zajedničkoj ljubavi prema istoj djevojci. Kako je radnja nejedinstvena može se vidjeti iz mnogobrojnih digresija o sporednim stvarima, koje nisu povezane s glavnim događajima (refleksije o životu i prirodnim naukama, misli o glazbi, raščlanjivanje karaktera studenta Ilije

i t. d.). Trebalo je dakako spomenuti i ovakove stvari, ali su one u ovom romanu rijetko tijesno vezane s glavnim tokom radnje. To se osjeća kao privjesak na glavnoj radnji, daleko od duha i smisla pripovijedane cjeline.

Milkovićeva zapažanja nisu nova, ali nas veseli, da se našao pisac, koji je posljednjim naporima mladog pokoljenja u Hrvatskoj odao poštovanje, unoseći ih kao građu u umjetničko djelo. Nije sve na velikoj umjetničkoj visini, nešto će od iznesene građe tijekom vremena zastarjeti, kao sve stvari politički obojene, ali će ostati sjećanje na svijetle likove Petra Petrovića, Tončija, Ilije, Haramije i bezimenih njihovih drugova, koji su ugradili svoje živote i patnje u temelje mlade hrvatske države. Smjelost je to, da se netko dao na opisivanje događaja iz vremena, iz kojega smo ponijeli velike i krvave ožiljke kao pojedinci i kao narod. Djela, koja su prodahnuta duhom narodnoga pregaranja, sa sadržinom o snovima pokoljenja, koja ostvaruju mladi ljudi, ostat će nam draga, kao spomen o našoj snazi i sjećanja na neugasivu želju za slobodom i slobodnom domovinom.

A. R. Buerov.

BUDAKOVA »MUSINKA«

U najnovijoj hrvatskoj književnosti Mile Budak predstavlja pisca, koji se svojim književnim radom visoko uzdigao nad prosječnost našega književnog Parnasa. Isprva pjesnik, dao se na prozu, u kojoj se već od prvih početaka ispoljuje njegov snažni i svježi literarni talenat, koji se iz godine u godinu sve više širi i razgranjuje, dajući sve više zamaha svojoj iskrenoj i pravoj umjetničkoj inspiraciji, redajući brzo djelo za djelom.

Regionalizam, kao književna struja, bitno je obilježje naše najnovije književnosti. Budak kao regionalist uzeo je u razmatranje Liku, kraj, kojim su se u svojim djelima bavili tek neznatni hrvatski pisci, kao Turić, B. Budisavljević i dr. Iznoseći u svojim djelima neposredno, cjelovito i iskreno ovaj kršni kraj hrvatske domovine, zahvatio ga je Budak u svojoj umjetničkoj duši izvana i iznutra, s njene dobre i zle strane, opažajući sve njene nedostatke, a i vrline, potrebe, a i zadaće, crtajući snažnim riječima karakteristike ličkoga življa, i dajući u uvjerljivim opisima impresivnu sliku Velebita i Like. Lika, kao književno obrađeni pojam, uključuje u sebi i Budaka, u kojem je dobila svoga izrazitog pisca. Realizam, koji je u prvom redu raširio književnost od čisto patriotskih tema do socijalnih i ekonomskih, pa konačno uopće do čovječanskih problema usko je vezan uz Budakovo stvaranje, premda Budak kao pisac ne predstavlja izrazitog realistu. Osnovke realizma, da iznese ljude kakvi jesu, često kod Budaka nema. Njegovi su ljudi stvarani od autora. Kod realizma se traži, da pisca u djelu gotovo nema, t. j. traži se potpuna objektivnost. Subjektivizam, kako se veli, otkida umjetničku sliku od objektivno odražavanog predmeta i svodi umjetnost na prosto izražavanje osjećanja, raspoloženja i ideja autora. A Budak je baš zbog toga često bliz romantici. (»San o sreći«).

Patriotski momenat, motiv ognjišta i doma, već je u vezi s Budakovim djelima toliko raspredan u našoj kritici, da ćemo ga ovdje zahvatiti samo toliko koliko je najpotrebnije, ali ćemo se zadržati na drugom motivu, koji je u Budakovim djelima često važniji i primarniji i koji drži i nosi samo djelo, a to je ljubav. »San o sreći« je zapravo jednostavna priča, povijest dvaju srdaca u kojoj nam Roko Anić i Neda Jagatićeva odkrivaju daleke i divne poglede u svoju ljubav koja vodi do braka, koji veže do smrti i posve usrećuje. Ta divna epopeja o ljubavi nema nekoga direktnog nastavka, ali ga po ideji možemo naći u Budakovu »Ognjištu«, snažnoj epopeji o domu, koje je i nastalo iza onog prvog, što u prvom romanu predstavlja ljubav, i to ljubav žene i muškarca, koja djelu daje konačni izgled i na kojoj bazira čitav sadržaj. Glavna se sadržajna strana »Ognjišta« nalazi baš u ljubavnom odnosu između Anere s jedne i Mićana, Blažića i Lukana s druge strane. Svako lice u »Ognjištu« živi svojim životom i kao seljak i kao čovjek i kao umjetničko lice. I svi su takvi. Nisu napadni, ali blistaju i sjaje iz sredine u koju su stavljeni. Refleksije na život tih ljudi, na duševnost i produhovljenost njihovih događaja su tako jaki, da će tipovi, koje je Budak u »Ognjištu« opisao, ostati kao trajni dokumenat hrvatskog naroda, a jasno istaknute kategorije mišljenja i osjećanja ovoga našeg čovjeka, kao i ocrtana psihološka struktura tih ličnosti, toliko je jedinstvena, da bi čovjek mogao mirne duše ustvrditi, da su ona prvenstveno i jedino oličenje umjetničko. Zbog svega je toga potrebno, korisno i veoma interesantno pristupiti analizi ljubavnog momenta i toj osjećajnoj sferi doživljavanja njegovih tipova. Budakovim najnovijim romanom »Musinka« stvar nam je mnogo olakšana, jer mnogim stvarima ljubavi, za koje prije nismo našli direktni odgovor niti u činima, niti u djelima, nalazimo sada pravo rješenje i one nam same po sebi daju zaokruženiju sliku. U čemu je, gdje zapravo leži rješenje i kako je postavljen problem ljubavi u tom najnovijem Budakovom romanu?

Budakov roman »Musinka« nosi u podnaslovu oznaku »posebno poglavlje romana »Ognjište«, a ne smijemo ovom prilikom smetnuti s uma, da »Ognjište« opet nosi u podnaslovu oznaku »roman iz ličkoga seljačkog života«. Prema tome bi se moglo činiti, da se »Musinka« zapravo direktno naslanja na »Ognjište« i da neke detalje jasnije iznosi i prikazuje. I zaista, s jedne strane, i to one, koju mi u našoj ocjeni kanimo uzeti u razmatranje, jest tako. Ono najvažnije, ono što je u »Ognjištu« bilo izneseno kroz najfiniju prizmu piščeve umjetničke inspiracije, doseglo je u »Musinki« svoju kulminaciju. Ljubav, koja je i u »Ognjištu« zapravo glavni pokretač radnje (i to s jedne strane griješna i pohlepna, a s druge prirodna i prava ljubav), u »Musinki« je postavljena na jednostavniju podlogu s tom razlikom, što se tu našla ljubav u odnosu samo prema prirodnoj i pravoj, samo što na jednoj stoji ljubav

spojena brakom, dok je na drugoj strani ljubav bez te svete potvrde. Unatoč toga glavnog i najvažnijeg obilježja i modusa vivendi »Ognjište« je seljački roman, i to samo seljački. »Musinka« je naprotiv, a to treba odmah jasno naglasiti, ljubavni roman. I to ljubavni roman, koji nas uvodi u sva divna duševna ljubavna stanja, u sve odnose i odnošaje, zablude i grijehe, borbe i samoprijegore, predanosti i samozataje, uživanje i pregaranje, u ljubav koju svatko proživljava, ali u manjoj skali doživljaja i slabijoj snazi osjetljivosti. Budak je svojim licima dao toliko istinskoga u tim scenama i momentima, da nam je sada u mnogo slučajeva jasnija i njegova sama predodžba i njegov stvarni pojam ljubavi, kao životnog pokretača i često jedinog smisla života.

Budakova »Musinka« imade zapravo samo tri lica, i to su: Marija (Musinka), Jure (Vule) i Marko (Musa). Tek da se uključe u tu cjelinu, koja je dana već sama sobom, i da se opravda seljački okvir zbivanja, dane su slike Bare, Kaje, Josine, malog Roke, Lukana i drugih, koji samo još više povezuju ta tri glavna lica, dajući im cjelovitost pojma i zaobljenost radnje. Sama je radnja u »Musinki« veoma jednostavna, kratka i česta, tek su događaji i njihovo razvijanje takovi, da zahtijevaju raščinjanje i analizu. Time što se Marija udala za Marka, odnosno kako su ga zvali Musa, a prema tome i prozvali Mariju Musinka, pa time što Marija ljubi Juru, samo je nabačen motiv, a opet se u tom i nalazi čitav sadržaj »Musinke«. Ali baš na to se nadovezuje čitavo umijeće Budakova umjetničkog oblikovanja, koje će trebati malo pobliže i točnije opisati i okarakterizirati.

Sam Budakov roman »Musinka«, zahtijevao bi po svemu tri glavne podjele s kojih ga treba razmotriti. Prvo treba upoznati, ocijeniti i prikazati karaktere lica, preko njih neprimjetno ući u sadržajnu stranu, te konačno uočiti iz svega glavne i najvažnije komponente »Musinke« u odnosu prema drugim njegovim djelima, naročito »Ognjištu«. Kako nam se sve ove faze nameću same od sebe, nakon što smo pročitali djelo, i kako proizlaze jedna iz druge, mi ćemo se zbog što točnije analize upoznati s ovim novim Budakovim djelom podrobnije, budući da nas unosi u vječno žive i pokretne probleme ljubavi, koji po svemu zavrjeđuju pažnju, a osim toga nam u tom pogledu prikazuju Budaka s jednog ne toliko analiziranog stajališta, dajući njegovom cjelokupnom književnom djelu potpuniju i određeniju sliku.

Budakova »Musinka« imade sve odlike pravog ljubavnog romana, čije glavno lice Marija ima sve preduvjete za izvrstan književni lik, koji je Budakovim potezima od najmanjih nogu, pa do prve zaljubljenosti, udaje i konačno ludila, vođen rukom umjetnika, kome su sve duševne i fizičke borbe lica toliko poznate, da nas njegova vrsna svojstva ni malo ne začuđuju. Marija je jedna od onih tipova žena, koje naoko s jednakom strpljivošću, predanošću, šutnjom i mirom podnose i dobro i zlo, jer zna da dolaskom u svekrvinu kuću mora slušati, šutjeti i raditi, a zato dobiva u kući sve, što joj je potrebno za svagdanji život. Sve su drugo pitanja, koja nisu važna, pa se stoga i ne pojavljuju u svagdanjem težačkom životu. I Marija će dugo podnositi takav život, bježati će od njega, šutjet će i ledenim mirom nositi svoj vihor u rasplakanoj duši, niti ne sluteći, da će se uskoro u njoj razbjesniti, da raznese sve, čega se dočepa. I tada pravim doživljajem njezine ljubavi nastupa njena tragedija u kojoj kao luđakinja svršava smrću.

Marija kao majka, mučenica je cijele kuće, cijelog gospodarstva i rob svih poslova. Ona ne pripada ni sebi ni svom porodu, nego svom ognjištu, a na ognjištu su svi preči od onih, na kojima će to gonjište ostati. I baš tom ognjištu i njegovoj svetosti, komu je Budak dao epopeju u istoimenom romanu, pridaje i u »Musinki« važnost, barem u toliko, u koliko nastoji povezati osjećaje majke, oca i djece za kućni i roditeljski dom, kome se kod svih slojeva ljudi pridaje neiskazana važnost. Nenadmašiv je Budak u crtanju tih klasičnih prizora i nizanju divnih i neočekivanih slika, koje izaziva bojazan i strah pred podjelom ognjišta. Tko ne bi osjetio svu onu draž tereta i odgovornosti događaja u odluci Musinkina oca, koji čvrst i stalan u svojoj zamisli dijeli ognjište sinu Josi.

»— Sad ćeš me odiliti?! — reče Joso, ne dižući pogleda.

— Sad, sad — — —

— Uprav, ćakane, nisi marije! — procijedi sin kroz zube, svladavajući veliko uzbuđenje i žurno se okrene, pa iziđe pred kuću.

Stari Josina je sam blagoslovio novo ognjište, sam svojom rukom prenio pradjedovskog žara iz stare kuće i zametnuo novu vatru. Manda je plakala, Nikoli je bilo strahovito teško, pa je kradom obrisao nekoliko suza, Joso je stegao usne i griskao ih, dok je Barica sjekla zubima riječi, jer joj se je Joso zagrozio, da će je zadaviti, ako samo pisne. Kad se nije usudila da išta reče, nenadano je briznula u ljuti plač.«

Mariji se usjeklo u životu nekoliko momenata u pamet, koji u njezinu životu igraju vidnu i odsudnu ulogu. To je prvo smrt brata, koju je ona donekle makar i kao maleno dijete skrivila, pa zatim dalje ženidba njezina brata Nike, kada je jasno osjetila da se s onom malom djevojčicom Marijom događaju neke nagle i izvanredne promjene. Sve su to niti, u koje Budak zamata svoje lice u ljubavne mreže, kao pauk što prede svoju paučinu, koja je izrađena s toliko niansa i toliko profinjenosti. »Najzad — seosko dijete sve vidi, pa i sve zna, jer je priroda pred njim otvorena knjiga sa svim svojim zamamnim, čudesnim i neumoljivim zakonima, a prirodni su zakoni jednaki za sva živa bića. Čim prođe rano proljeće djetinjstva, nadolazi ljetno buđenje i bilja i drveća i životinja i ljudi. Godišnje su dobi za sve jednako važne, jednako neizbježive i odsudne.« I Budak tako postepeno i ne s prenaglim književnim akcentima uvodi onu malu osjećajnu Mariju u novi svijet i pravi život žene. »I Marija je prolazila taj isti put djevojačkog buđenja od najranijih godina kad se s Budačkim i Babića dje-

čačićima gonala po pašnjacima i gađala kamenjem bez ikakva obzira, da li će i ozbiljno udariti, pa sve dok nije osjetila posebne čare i dražesti u momačkom zagrljaju, kome se je svom silom otimala i ujedno osjećala veliko zadovoljstvo i želju, da mu se — ne otme.« I našao se u Marijinoj blizini jedan takav čovjek, Jure, momak od komada, kako ga sjajno prikazuje u nastupu Budak, koji kao da je saliven, a uredan i uspravna držanja kao svijeća. To je zapravo onaj treći momenat i najvažniji, koji se stalno ponavlja u životu Musinke, i to je ono nešto strašno, veliko, neizbrisivo iz njezine svijesti, što je svuda progoni poslije prvog doživljaja s njim. Nije njoj baš jasno, kako je to leglo u njezinu pamet, ali ona zna mnoge stvari, koje se ne govore, koje se ne pripovijedaju djevojkama, koje one ni od koga ne uče, ali ih savršeno nauče u najnedužnijem vidu i obliku... Sve su tajne za njih ipak otvorena knjiga, jer priroda nema ništa, česa bi se trebala sramiti, pa se na selu, u svagdanjem životu, sve očituje u posve nevinom, naravnom obliku, da nikog ne sablazni, a da ipak nikom ne ostane tajnom. A Marija je toliko iskrena i bezazlena, pa se u tom času povjerava intimno svojoj nevjesti. »— Znaš: tebi ka' sestri rođenoj — Da nije gri' i sramota — Znaš i još nikad u životu nisam tako doživila —« I tako je Jure ušao u Musinkin život. Štogod pomisli, tiče se Vule, kamo god pogleda, sreta se s njegovim pogledom. A svi znadu, da se je već zagledao u drugu djevojku, pa da posve gubi vrijednost za sve ostale djevojke. Marija, ponosna i poštena, svladava koliko god može svoje osjećaje, svladava se, pogotovo kad se u nju zagledao Marko Milice Vrbana, kojega zovu Musom. I tako se počela u mislima baviti osnovama o budućnosti, u kojoj je glavna osoba Musa, s kojim konačno veže svoju sudbinu za čitav život. Ali Vule je bio posve točno urezan, određen i neizbrisiv u njezinim mladenačkim doživljajima, usprkos najboljoj volji, da ga se oslobodi, o čemu je ona mnogo mislila i trudila se, čim se je svojim mislima ustavila kod Muse. Marija, koja u sebi nosi tako intenzivno već tri sjene svojih doživljaja, unatoč toga što je zaokuplja i ona četvrta, najodsudnija, o ludilu njezina pradjeda, ipak nas u svemu uvjerava, da joj se duša počela širiti radošću kao rasčihane pahuljice i lice da joj se upalilo mladenačkim zanosom i razbuktalim snovima, kad je osjetila da joj ljubav poprima konačno ostvarenje i ulazi u završnu fazu. I dok je Marija već Markova žena i seljani je već drugo jutro prozvaše »Musinkom«, Kaja, djevojka Vule još uvijek čeka. Nakon svih tih naglih i neočekivanih promjena nastaje u njoj divovska borba, sukob i lomljenje, jer najzad što je na tom Vuli i što joj se on neprestano vrzo po glavi, iako je dobila čovjeka, koji je i ljepši i jači i ljudevniji. Sve te duševne gradacije, sva ta raspoloženja iznosi Budak tako jednostavno i naravno, osobito u dijelovima, kada osjećamo svijesni, ali uzaludni otpor, koji Musinka pruža Vuli na svakom koraku i svakom prilikom. Musinka ne može više šutjeti, sada kada je već žena i kad misli da ima neko pravo na to, mora otvoriti i zasun, odškrinuti vrata svoje prepune duše i pustiti unutra svježega zraka, da joj odlane. Klupko se sve više zamata, sve više dolaze do izražaja težnje i događaji Musinke, Vule i Muse, pogotovo kad Musa naslućuje, da se nešto spliće oko njih, siguran je da nešto jest, a opet, tko bi znao. Pasusi u kojima Budak cizelira te detalje, dani su takvom majstorijom, u kojoj se osjećaju oštre granice svijetla i potpuno tamne sjene, koje još snažnije odrazuju plastičnost prikaza ovoga tria.

Budakovo je pisanje vrlo živo, tako prirodno, da na mnogim mjestima ostajemo upravo zapanjeni onom lakoćom izražaja i snalaženja, kojom iznosi u riječima tok i zbivanje najkompliciranijih ljudskih stanja, a sve u grču ljubavne strasti i slasti. Često se potpuno opravdano gubi u najdivnijoj nježnosti i razdraganosti, da kasnije sve te pojedinosti ispadaju neotesano kao velebitsko stijenje. Budak se konačno u psihološkom raspoloženju Musinke tako približio stvarnosti, da nam mnoge pojedinosti iz njegovih prijašnjih romana postaju jasnije a slike određenije, tim više, što je Marija vjeran predstavnik one vrste žena, kojih najviše imade i koje se s istim osjećajima predaju danomice vrtlogu života. Mariji je iza mnogih događaja sa samom sobom bilo mnogo jasnije njezino raspoloženje: ona je bila posve svijesna, da voli svoga Musu i da je sva njegova i dušom i tijelom, ali joj je ujedno posve svijesno Vule sjedio u duši kao uspomena, koja se ne da izbrisati. Da je on rekao samo jednu riječ, ona danas ne bi bila Musina nego Vulina žena. To je sigurno, a po tom je jasno, koliko je i on bliz njezinu srcu. »Uopće je čudan komadić mesa to ljudsko srce... Vule je bio ona privlačiva snaga, kojoj ona nije mogla odoljeti, a kojoj se — zapravo — nije mnogo ni otimala, jer ju je oplela tako tajanstveno i čarobno, da nije svijesna ni kako ni kada je stegnu.« Ali u to vrijeme već su i Vule i Kaja živjeli kao svoji, ali svojim i posebnim životom. Divni su lirski momenti u tim događajima, isprepleteni tolikom zlobom i nerazumijevanjem ljudi, kojima nije pravo što Vule i Kaja žive zajedno, a opet ne kao pravi muž i žena... Vule pomisli, da bi tim nedotupancima trebalo rastumačiti, kako je njegova Kaja htjela da ostane — — — tako i tako i da ne će biti ničija bez svetog blagoslova — — — I tako — — — I da im onda reče: »Pogledajte, životinje, kako ste vi daleko od svetinja i istine i kako je moja Kaja nad vama, gube ljudske!« I dok je tako nastalo govorkanje i otvorena pogibelj, Marija osjeća potrebu da brani i izvijesti Vulu, što izaziva nesporazumak u njenom braku i konačno opravdava zlu i davnu slutnju Muse.

— Reci mi pošteno i otvoreno: voliš li ga?

— Volim! — odgovori Marija posve mirno, bez osobitog naglaska i izazova. Njega taj odgovor udari po mozgu, jer ga nije očekivao i unaprijed se već ljutio, što mu laže. Kad je sad dobio potvrdu svojih sumnja, bi mu, kao da ga je udarila nožem u srce.

— Baš ga voliš?!

— Jêr ja ne bi' Vulu volila? — upita ona, kao da ga pita, koje su doba noći.«

Jednostavan u načinu, kratak u izražaju glavnih i najvažnijih rješavanja promjena sudbine, Budak naglo dovodi roman do vrhunca i ubrzane katastrofe, u kojoj strada malo »zagonetnom nesretnom smrću« Kaja. (Gotovo isto strada i Anera u »Ognjištu«). Vulu odvode na robiju, brak Musinke se uzdrma i tako naglo doživljavamo stišavanje i smirenje, koje je Budak i vremenski odredio, pa se upravo osjeća stanka, koja bi se još jače izrazila i došla do potpunijeg izražaja, da je tu uopće završen prvi dio knjige, koji bi trebao biti poseban i odijeljen od drugoga dijela ne samo poglavljem, nego uopće drugom i novom knjigom. Tako, što se same radnje tiče možemo Musinku podijeliti na dva dijela, i to na ovaj spomenuti do sada, i na onaj drugi, dolaskom Vule nakon robije natrag kući, kada zapravo počinje novi roman dosadašnjeg romana.

Težak je, kako vidimo, Marijin ljubavni život. »Vule joj sjedi u duši i u svakoj misli. On je onaj, kojeg joj je bila sudbina namijenila, a onda je prevarila, podmetnuvši mu — — — Kaju. Ona je kriva svoj nesreći, koja se je savila oko nesretnog Vule; a Musinka je zbog Kajine pojave na ovom svijetu postala — Musinka.« Musinkina je ljubav često tako čudna i nejasna, žarka i stalna, promjenljiva i hirovita, pa ljudi ne vjeruju, da i među njima može biti poštenih i čestitih, koji mogu ljubiti tuđeg čovjeka, pa da se ipak ne ogriješe o svoje dužnosti prema svom zakonitom mužu. »Musa je ne samo vjerovao nego i znao — toliko je bio siguran — da se njegova Musinka nije ogriješila i da se ne će ogriješiti o njega, ali — — — Tako je to teško! Tko će vjerovati, da ona Vulu samo voli i ništa preko toga?! A to ne može biti grijeh, jer je ljubav — s Božije strane. Mi i ne znamo, kako nam se i kada nam se upali u duši i onda gori, dok se ne ugasi ili dok nas ne sažeže kao — — — kao — Bog sam zna! Netko je kup slame, drugi je dobro ozidana krečana, treći je kup granja — — prema tome i sagorijeva i ostavljamo svojom ljubavlju tragove. Sve je to prema čovjeku, a čovjek je duša — — —«

Drugi dio Musinke, koji je umjetnički izražajniji, sadržajno je mnogo oskudniji, budući da se naša naslućivanja i autorovo vođenje djela moraju naći na istom ishodištu. Onaj mir, koji je ustalio Mariju u svojem strpljenju i čekanju u onih desetak godina, kada je rodila osmero djece od kojih joj ostadoše samo tri dječačića, protekao u dnevnim majčinskim i obiteljskim brigama, radostima i razonodi. Marija je sve to nosila mirno i strpljivo. »Život je uopće veoma jednostavan, kad ga jednostavno uzimlješ, kakav dolazi: bez velikog umovanja o pitanjima, koja ne možeš dokučiti i bez očajavanja nad događajima, koji ni u kom slučaju ne mogu nikako zavisiti ni od tvoje dobre volje ni od tvoje snage. Što mora biti, mora, a što ne razumiješ — pusti s mirom.« A Budak je onaj, koji takvo shvaćanje života dobro razumije i toga se drži. I taj monotoni život nastavio bi se i dalje, da jednog dana ne puče vijest, da se vratio Vule. Marija je osjetila kako joj se srce širi od milja i zadovoljstva, a duša joj udarila na oči i obraze, raspjevala se, razbuktala se i rascvala toliko, da je pod svaku cijenu tražila puta i načina, da pokaže cijelom svijetu, kako se Vulinim povratkom zbio golem događaj u njezinu životu. Vule je bio drugačiji. Nije osjećao težine života i da se nije desila ona nesreća, sigurno bi bio potpuno sretan i zadovoljan u svom krvavom znoju i otvorenim žuljevima. Njegova je narav taka — nosi sve kao posve naravan tovar, o kom ne može biti rasprave. Musa je također imao poseban osjećaj pri povratku Vule, koji je uzimao sve više i više maha. Marija je toliko puta bila stavljena na kušnju, ali tuđa žena mora biti jaka napose onda, kad ljubi. Povratkom Vule njezina kušnja dolazi do kulminacije, kad je Musa ugovorio s Vulom, da napola poduzimlju radnje, te su bili vezani često i zajedničkim stanovanjem u kući. Vule sve više gubi glavu, koristi se prilikama odlaska Muse, izaziva Musinku, ali ona je još uvijek, makar već malo popušta, tvrda i odlučna, jer »ne moramo spavati sa svakim, koga volimo!« Ali Vule ne popušta: »Znaš i sama, kako je bilo: nikad nisam ima', što sam tije. Pa da te sad ne bi želije.« Vule je postao ne samo sve nasrtljiviji nego i sve neopreznij, kao da mu je uprav bilo stalo, da izazove javni sukob, dok je ona bila spremna žrtvovati sve, pa i ljubav prema Vuli, za mir i čast ognjišta svog čovjeka i svojih sinova. Tako se sada javlja i zapravo naglo počinje, i to u brzom razvitku, važan četvrti momenat u Musinkinu životu, borba protiv »fantoma«, s kojim se čovjek ne može boriti, ali ipak pokušava.

»— Zaklinjem te svim na svitu, nemoj me! — govorila je skoro plačnim glasom, a u istom času osjeti neodoljiv pogled svog pokojnog pradjeda Dujma.

— Il' ćeš biti moja il' ću te zaklati!

— Unda mam vadi britvu! — odgovori ona usiljenim strašnim mirom i nije mogla zauzdati jezik, a da ne doda: — Višt si ti. Nisam ti prva.«

Ali iz Vule govori požuda, prenaglio se, zaboravio, jer odmah zatim popušta te se ispovijeda. »I volim te ka' oči u glavi. I ti ćeš još to viditi, ako nas Bog poživi.« »Da j' na moju, ja bi' tebe za ruku, pa k sebi, a kome j' krivo, nek ispravlja.« »Ne ljuti se Marija — reče on za njom. — Volim te, pa sam lud.«

Musinka nije smogla dovoljno snage, da mu odgovori, da se ona na njega može samo razljutiti, ali se ljutiti ne može, nego je samo nešto propustila kroz zube i švikala nad volovima, požurujući i njih i sebe, kao da će se na taj način uteći pradjedovskim teretima — — —«

Radnja dosiže svoju najveću napetost i odlučni se obračun osjeća i naslućuje svakog časa. Obračun između dvaju dobrih ljudi i dobrih prijatelja, koji se sukobiše u srcu jedne dobre i čestite žene. Musa je u tučnjavi s Vulom tako stradao, da je nabrzo umro i sada zapravo dolazi radnja do stadija, koji izgleda da je bio glavni smisao i zbog koga je napisano toliko stranica prije. I zaista, pitanje Vule je neizbježivo. »Kako ćemo nas dvoj', Marija?« Kako je njezino duševno raspoloženje opadalo s dana u dan, Vule

nije ništa opažao, jer je bio sav zanesen ljubavlju i željom, da bude što prije njegova, pa mu stoga ni nije bilo ništa neobično, kad mu je jedne subotnje večeri rekla, da ide s njim k njegovoj kući.

»— K meni?! — ipak se iznenadio. — Baš k meni?!

— K tebi, k tebi! — potvrdi ona. Dosta mi je ovako.«

Čovjeka možda začuđuje takova nagla promjena, ali kad čujemo s kakvim mirom govori svekrvi:

»— Ja iđem, majko, s Vulom, pa se ne brini i ne traži me.

— Kuda to ideš, jadna ne bila?! — iznenadi se starica, a u noge joj pane težina, teža od olova.

— K Vuli, majko — odgovori Musinka posve mirno i ravnodušno, kao da je rekla da ide donijeti vode. — Ne boj se ništa. Ja ću se već vratiti.«, jasno nam je što se s njom zbiva. I baš u tom kratkom, sažetom i nenategnutom momentu, Budak najbolje pokazuje da znade mjeru u svom pisanju, pa je šteta, da se uvijek toga ne drži. Uopće završni dio romana, u kome nam se s finom tragikom, ali s malo riječi i s puno događaja, prikazuje sudbina Vule, pa žalosna i nesretna ljubav Musinke, toliko je snažna i kreativno i stilski, da svaka pojedinost, svaki detalj djeluje potresno u skladnosti s vođenom radnjom, koja je u mnogim detaljima postigla divnu realizaciju i sklad težnja ljudskog srca, nagona i razuma. Diskretnim niansiranjem, plastičnim prikazima uvodi nas Budak u tragediju, koja nam je već unaprijed jasna i koju nesvijesno odbijamo od sebe. Ali sudbina je jača od ljudske volje. »Vule je bio sretan što je ona njegova žena, ali je ujedno osjećao, da se nad njima viju oblačine, koje će ih nemilosrdno poklopiti i satrti.« Niti razumijevanje stare svekrve Bare, koja ih prima u svoju kuću, budući da je Vule u svojoj kući koja je siromašna skoro nepotreban, ne mijenja ništa na stvari. Marijina se bolest naglo pogoršava. »Već je za nekoliko dana Vule bio potpuno umoran, a za nekoliko daljnjih dana i noći — ogadio mu se cijeli takav način života. Posve je jasno osjećao, da ima posla s ludom ženom, no nije imao u sebi toliko ni ljubavi ni snage, da bi bio mogao preuzeti na se strašnu ulogu — vođe i čuvara. Za to nije bio dorastao, jer je njezina ličnost bila neobično izrađena i jaka, pa bi mu na svakom koraku iskliznula ispod ruku i utjecala kao jegulja. Najzad odluči da sve ostavi i pobjegne glavom bez obzira.« A Musinkina je bolest tako napredovala, da je i ona sama posve svijesno osjetila, kuda se valja njezina sudbina, pa se zaprepastila. Poput Vule, jednoga je dana nestala i Musinka. Prošla je i jesen i zima, o Mariji ni glasa, njezinim zemnim ostancima ni traga, a sela, nakon što je i misa odslužena, prestala govoriti o toj nesreći.

Ali kad se jednog dana pročulo da Musinka baza uokolo i da će uz to roditi dijete, upute se Bara i mali Lukan u potjeru za njom. I nabrzo zatim kad je mala Marija Jojina dogmala blago kući i rekla »...Leži sva krvava ku'n da si vola zakla' i — — —

— I dite — — —

— E. I dite već — — —«

Ali poslije toga, kad su je pustili i opet samo na jedan časak nasamu, kao da ju je zemlja progutala.

I tako se pomalo odvitlava tragedija Musinke. U vezi s Musinkinom sudbinom često se spominjao i Vule. Mnoge su pripovijedale, da je i on poludio i da baza negdje na drugoj strani svijeta, dok su neki muškarci tvrdili, da su ga vidjeli oni, koji odlaze na rad u Slavoniju... Isto onako, kako je nestalo Musinke, tako je najednom pukao glas o dolasku Vule, komu je više žao Musinke nego pokojne njegove žene Kaje. Bez ikakva otezanja naumio je Vule potražiti Musinku, jer je znao da nije mogla daleko otići. I u dijalogu između Vule i Bare otkriva nam se sva nesreća, bol i tragedija, koja je pala na njihovu dušu.

»— Gotovo j' strina! — odgovori on, a niz obraze mu se prosuše nekolike krupne suze. Ugrizao se je za usnu, da ne zajeca, a brada mu se tresla kao u najljućoj groznici. — Da si, vidila, moja po Bogu majko — — — Nju, strina, rastrgali vukovi! — prošapće on, kao da otkida komade utrobe. Ružno me j' čuti i viditi, da plačem ka' žena, al' ne mogu! — reče on i rikne u sav glas, kao da ga je netko udario bodežom u srce. Kada mu Bara veli, da ostane kod nje i uz njezinu sirotinju, — Ne mogu, strina, veli Vule, pa da mi sve pokloniš, što j' svetoročko i lovinjačko.

— I s Bogom, strina! S Bogom, dica — — —

Otišao je i odnio u svojim očima posljednju sliku ispaćenog Musinkina tijela — — —«

I tako smo dosljedno svojoj namisli, prikazali tragičnu ljubavnu sudbinu lica, koje je Budak iznio u svojem romanu »Musinka«, a koja u cjelokupnom njegovom radu ne znače potrebno smirenje, nego nužnu živost, koju izazivaju mnogi načeti, a ne dovršeni problemi i koji Budakov književni spektar upotpunjuju jasnije niansiranim bojama, koje će svaki poznavač Budakovih djela osjetiti i tako staviti na pravo mjesto.

Ovom prilikom nije na odmet, da se spomenu neke pojedinosti, na koje još uvijek nije odgovoreno, niti se naročito na njih ukazivalo, a koje Budakova književna ličnost izaziva sama po sebi, a naročito u vezi s dosadašnjim njegovim književnim radom i njegovim najnovijim romanom. O Budakovim se djelima piše, kao o malo čijim u hrvatskoj književnosti. Do sada je bilo mišljenje kritike o Budakovim djelima uglavnom jednolično, dok se već kod čitalačke publike naslućuje podijeljenost.

Već danas možemo sigurno podijeliti Budakov književni prozni rad na dvije epohe, i nema sumnje, da ga djela iz one prve epohe predstavljaju kao neobičnu i originalnu pojavu, po kojoj je zauzeo jedno od prvih mjesta u našem književnom životu, a baš je i tim djelima iz te prve epohe osvojio simpatije publike. Gotovo bez iznimke možemo reći, da je glavna ličnost u njegovim djelima uvijek žena

koju stavlja između jednog ili više suprotnih tipova muškaraca. Dok je u prvom periodu Budak pisac narodnog života, Like i rodne grude, drugim dijelom svoga rada on je sjajan opisivač života i značaja ljudi. U slijevanju ličnosti s drugima i sastoji se glavna privlačiva snaga Budakove umjetnosti. U posljednje se vrijeme može naslutiti kod Budakovih kritičara još jedan važan momenat, koji nije dovoljno konkretiziran i mnogi mu pristupaju sa strahom i bojažljivosti, pa još uvijek nemamo točan i preciziran odgovor na pitanje, koje muči ne samo mnogog kritika, nego i većinu čitača. Činjenica je naime, da je Budak plodan kao rijetko koji umjetnik u našoj sredini, ali ja ovdje odmah naglašavam, s iskristaliziranom umjetničkom fizionomijom, određenim životnim stavom i gledanjem, jedinstvenim i svojim stilom, pa se na račun te njegove plodnosti sugerira bojazan, makar i nesvijesno i nehotice, da nije možda u mnogom Budakovo pisanje postalo ne više toliko iz potrebe onoga što ima da kaže, već naprosto iz profesije, čija je posljedica nizanje stranice za stranicom i djela za djelom, a sve na uštrb njegove prave umjetnosti. Na ovo delikatno pitanje, koje se s Budakom u vezi osjeća toliko u zraku, mogao bih reći, da ono dolazi u obzir samo onoga časa, kada u djelu počinje slabiti i opadati njezina glavna osobina — njezina iskrenost, a to kod Budaka nije gotovo nikako slučaj. Jer originalnost, jasnoća i iskrenost, tri uslova ispunjena u raznim stepenima, određuju vrijednost umjetničkih predmeta Mile Budaka bez obzira na njihov sadržaj. Privlačivost Budakovih romana sastoji se u toploj simpatiji ili moralnoj uzrujanosti zbog dramatizma ljudske sudbine. On prikazuje ljude i predmete, koji kipe od stvarnosti i zbivanja, glatko razvija prepletene niti događaja, pripovijeda sugestivno i jednostavno, katkada malo i jednolično, plastika lica mu je više manje tako vjerna, a često opširnije crtanje nije toliko na štetu sadržaju, koliko sažetosti samog djela. Ali taj se nedostatak gotovo mora potpuno isključiti, kada spoznamo, da sva moć Budakovog pisanja stoji u njegovoj jednostavnosti i iskrenosti.

Uz motiv ognjišta koji je kod Budaka najpoznatiji, već smo na početku rekli, da nas ovdje najviše zanima ljubav Budakovih lica, koja se vuče iz djela u djelo kao njegova stalna životna pratilica i to, ona ljubav koja je pokretač svega života, a koja se javlja sasvim neočekivano i nepripremljeno. Ali u stvari ta ljubav, kao što je to slučaj i kod Musinke i kod tako reći ostalih Budakovih djela, a što nije nikada dovoljno naglašeno, postojala je već u unutrašnjosti kao potreba, nagon, sklonost, težnja, te je najmanji i najneznatniji povod pomogao strasti da se razvije, da se upravo ispolji i manifestira u ono pravo ludilo. Ljubav, prava ljubav je osjećaj za koju čovjek gotovo niti ne zna, samo osjeća želju za nekom promjenom koja se mora dogoditi u životu, za oslobođenjem od nečega i težnju za nekim i nekuda. Svakako da takovo nagnuće povlači za sobom kao nužnu posljedicu osjećaj tragičnog, koje dominira čitavim djelom. Mi nemamo djela u ovom genreu u novijoj hrvatskoj književnosti, koje bi se moglo takmičiti sa »Musinkom«, ovim ljubavnim romanom Mile Budaka, u kome je pisac uspio da iznese svu intimnost razgolićene duše ljudi, da prikaže sve njihove nemire, lude mahnitosti, plamene i uzdrhtale riječi i čine, koji izviru samo iz srca, osjećaja i neke unutarnje potrebe, jer drugačije u takovom slučaju ne može i ne smije da bude. Treba zbog toga kod »Musinke« odmah zabaciti neke eventualne prigovore o moralnim pojmovima na polju erotike, braka, nevjere i t. d., jer ovom djelu nije smisao površno frivolan, već zalazi u ishodište života i procesa ljudskog postojanja, u kome nalazi i svoje rješenje. Ne smijemo zaboraviti, da je književnost u prvom redu prvenstveno, a i samo umjetnost.

U »Musinki« Budak ne zaostaje zato ni malo kao umjetnik u čovječnosti, jer su mu ljudi zaista ljudi i samo ljudi, a njihove živote crta vjerno, dajući svemu ogledalo vječnosti, uronivši tako svoje pero u najveće dubljine čovječje duše. I Musinka i Vule i Musa nisu seljaci u pravom smislu riječi, oni su kao i većina Budakovih seljaka, prvenstveno ljudi od krvi i mesa, puni želja i strasti, koji samo sačinjavaju umjetničku stilizaciju konkretnih osoba suvremenog ljudskog društva i života, dani uz intenzivnost psihologijske radnje.

Uopće rijetko je tko takovom psihologijom obuhvatio svijet i ljude kao Budak. On je majstorski prikazao u »Musinki« povezanost osjećaja, težnja i ljubavi ljudi s njihovim kasnijim životnim prilikama i okolnostima. Tako čitav roman poprima neke kompozicijske sličnosti s rijekom, mutnom i brzom, kojoj na čas opažamo dno i koja se katkada smiruje, odajući se zatim opet svojim snažnim i potmulim šumom, dok ne nađe vir, u kome se potpuno izgubi, ali čiji nam krugovi oko njega još uvijek nagoviještaju sudbinsku povezanost, koja je nužno vezana uz taj pojam. Zbog te psihološke uvjerljivosti i vjernosti Budak je kao pisac postigao takove umjetničke uspjehe u našoj sredini i zapravo u kratkom vremenu i razmaku postao književno slavan. U vezi s tim, nameće nam se pitanje, koje je vjerojatno mnogima u mislima, a to je, da li je kod današnje kritike i čitalačke publike Budakova popularnost i slava osnovana na nizu njegovih novela, pripovjedaka, romana ili na vrijednosti njegova »Ognjišta«? Pitanje, na koje bi vjerojatno svi odgovorili u prilog »Ognjištu«, i koje izgleda na prvi mah opravdano imade i svoju drugu stranu. A ta je, po mojem mišljenju, da bi Budak i da još nije napisao »Ognjište« bio isto toliko popularan, čitan i slavan, kao što je to i sada, kada svi u njegovim djelima traže, a ne nalaze »Ognjište«. U tome upravo leži ona neizvjesna i nejasna tragika svih Budakovih djela izašlih poslije »Ognjišta«, a svakako će i »Musinka« u tom pogledu doživjeti istu sudbinu, premda potpuno neopravdano i nezasluženo.

Prof. Stanko Gašparović

POBORNICI ELITE I HIJERARHIJE U DRUŠTVENOM OBLIKOVANJU

(Mirko Kus-Nikolajev: Oblici i sadržina hijerarhije, Naklada Putovi, Zagreb 1941. — Str. 56. Cijena Kn 40.)

Pojmovi elite i hijerarhije nisu ništa nova. U filozofiji se o njima odavno razglaba. U antičko doba dali su oni prilike mnogome misliocu, da pokaže svoju oštroumnost i pronicavost pri analizi poredka u svijetu i životu; tako je i besmrtno djelo Platonovo o državi nastalo razglabanjem hijerarhičnoga poredka ustrojstva države. Zahtjev za hijerarhiziranjem društva i vodećom ulogom elite u društvu stupa tokom demokratizirajućega devetnaestog vijeka u pozadinu, budući da u to doba dolazi na svjetsku pozornicu, kao protagonist, masa, koja je sama po sebi neposlušna, uobražena i bez poštovanja prema autoritetima, pa prema tome nesposobna ne samo za kulturnim stvaranjem, nego i za održanjem osnovica kulture, kako je lijepo prikazao Ortega y Gasset u knjizi »Pobuna masa«. Ali ta dominacija mase, s njenim ugrožavanjem duhovnih tekovina čovječanstva u svezi s kapitalizmom i njegovim ugrožavanjem materijalnih osnovica tradicionalnoga života, dovela je vremenom, napose nakon katastrofe prvoga svjetskog rata, do osvješćenja mnogih pojedinaca, tako da su se stali množiti kritički glasovi o dotadašnjem društvenom i društvovnom poredku, upozorujući na nedostatke i opasne tjesnace, do kojih on dovodi. Dok su u XIX. st. ti glasovi bili još podpuno osamljeni, nalaze se u našem vijeku među njima mnoge vodeće osobe, koje su postojanim opažanjem društvene sredine i logičnim konstruiranjem društvene strukture došli do zaključka, da je za pozitivni napredak ljudi, napose u Europi, potrebno preoblikovati društvene odnose u pravcu organiziranja prema načelima hijerarhije i vodstva elite. Kolikogod su ti zahtjevi prije kojih dvadesetak godina uzbuđivali ljudske strasti, danas su oni uvelike ostvareni i razumljivi sami po sebi. Tim je i veći značaj mislilaca, koji su uvidjeli potrebu reorganiziranja društva i unaprijed označili pravac njegova preoblikovanja, pa prema tome dali duhovnu podlogu za stvaranje suvremenih pokreta.

Neke važnije od tih mislilaca, koji su značajni za suvremenu europsku društveno-filozofsku misao, obradio je u svome najnovijem radu Mirko Kus-Nikolajev pod naslovom »Oblici i sadržina hijerarhije«. On je već prije u knjizi »Mostovi elite«, u kojoj je istakao potrebu podizanja ličnosti u prve redove upravljača društva, ako se želi naći izlaz iz našega kaotičnog vremena, pokazao, da je došao do formiranja toga svoga mišljenja ne samo zornim promatranjem društvenoga razvoja posljednjih godina u Europi, nego i pažljivim praćenjem književnih strujanja o aktuelnim problemima časa. Tu je pokazao veliko poznavanje književnosti predmeta o kome govori, tako da se moglo očekivati, da će reći nešto i posebice o najvažnijim misliocima, koji su u naše doba istakli značaj elite i koji su preformirali mišljenje i samoga pisca. To je sada učinio u svome novom radu, u kome raspravlja o Maxu Weberu, Charlesu Maurrasu, Vilfredu Paretu, Friedrichu Nietzscheu, Hendriku de Manu, ljudima od kojih su neki bili čisti učenjaci, neki pokušavali uzalud, da se okušaju u praktičnom političkom životu, a neki uz svoju misaonu dokolicu dospjeli da se bave i djelatno politikom. Ali je zanimljivo, da su ti ljudi predstavnici različitih naroda, što pokazuje, da sve europske narode uglavnom taru slične brige i da se u svakome narodu našao po netko, tko je imao oči, da vidi. Tako je problem elite i hijerarhije postao općim europskim problemom.

Kus pristupa njemu iz perspektive svoga osobnog iskustva i razočaranja. Već u »Mostovima elite« je pokazao kako je problem čovjeka u XX. st. bio potisnut iz središta socijalnoga zbivanja. »U tom periodu se bore dvije krupne socijalne vrednote: kapital i rad, a u tom sukobu prima čovjek oznake drugostepene važnosti. U ogromnim masama zbijen je na polju rada i mora voditi borbu na dva područja: protiv eksploatacije kapitala na jednoj strani, a na drugoj protiv nivelacije svoga čovještva, koja postaje neizbježivom u proletariziranim gomilama, u koje je utisnut.« Ta je borba očeličila i osposobila one predstavnike radništva, koji su shvatili, da se glavni vrednosni dio čovječjega života kreće u duhovnoj sferi, a ne u materijalnoj, kako je naučavao marksizam, da zauzmu mjesto elite i u suradnji sa stručnjacima različitih gospodarskih i kulturnih grana porade na organiziranju i orijentiranju strujanja suvremenog života. Međutim, dok Kus u »Mostovima elite« uglavnom razmatra ulogu radničke elite u oblikovanju novoga života prema suvremenim težnjama, dotle u svome najnovijem radu prikazuje značaj hijerarhije za društvo, i shvaćanje reda i autoriteta u društvu kod suvremenih mislilaca.

Priznavanje potrebe za hijerarhijom i vodstvom elite javlja se onda, kada se uvidjelo, da masama manjka organ za sve, što je vezano s duhovnim zasadama čovjeka i kada je nastalo pregrupiranje u značenju socijalne funkcije pojedinca. Smisao hijerarhije se dakle prema Kusu nalazi u potrebi reda, autoriteta i discipline u društvu, kojima se jedino može »zadržati europsku tradiciju na visini i dati joj ne samo nove oblike već i nadopuniti njenu humanističku sadržinu«. Pitanje hijerarhije je povezano s problemom elite, pa nam pisac prikazuje kako si je Vilfredo Pareto zamišljao cirkulaciju elite, koja omogućuje, da elita uvijek ostaje sposobna za ona djela, za koja je pozvana. Isticanje važnosti elite imademo i kod Fr. Nietzschea, koji svoga nadčovjeka shvaća kao reakciju na tadašnje mišljenje o važnosti gomila i koji svoje aristokratsko shvaćanje iznosi na ustuk materijalističkom građanskom shvaćanju; kulturu duha može gajiti samo velik i snažan čovjek, kome je sistem reda i autoriteta nužnost, a ne mrsko nametanje. Nadčovjek je za Nietzschea, kaže Kus, prvenstveno duhovni tip, koji po svojim osobi-

nama odgovara tipu elite kod modernih sociologa. Uz te pobornike elite prikazuje nam Kus i dva metafizičara hijerarhije M. Webera i Ch. Maurrasa. Weber, koji je umro par godina iza prvoga svjetskog rata, traži autoritativno vodstvo stručnjaka i političkih vođa i predano vršenje dužnosti činovništva, jer je on uočio, da će samo to spasiti Europu od nestalnosti i nesigurnosti njenog političkog izraza. Dok je on složio logičan sistem vlasti i reda u društvenoj organizaciji, dotle je Maurras u prvom redu dao metafiziku reda. Život imade samo toliko smisla, koliko je podčinjen redu (elita to znade, a gomila to ne zna), pa je zbog te nesamostalnosti potrebno da bude vođena (isto zaključuje i Gasset); nacionalna zajednica osnovana na principu reda apsorbirat će anarhične elemente prosječnog čovjeka i uklopiti ga u viši sustav njegova bivstva. Konačno Kus razmatra planizam H. de Mana, praktični prijedlog za oblikovanje suvremenoga gospodarskog života, koji je danas drugačiji nego ga je predpostavljao liberalizam i marksizam savezno s tim, razvija on zanimljivu filozofiju srednjega staleža; za socijalnu borbu odlučujuće srednje slojeve treba predobiti novoj akciji za oblikovanje društva. Kako je planizam voljni akt, pripada intelektualcima i stručnjacima glavna riječ pri njegovom provođenju. Te su težnje suvremenih mislilaca po prvi puta iznesene u našoj književnosti zaslugom M. Kusa. *Dr. Zlatko Gašparović*

PREGLED FINSKOG NOVINSTVA

Knjige i časopisi veoma su rašireni po čitavoj Skandinaviji, u odnosu naprama visokom stupnju obrazovanosti pučanstva, kao i općenitom zanimanju za kulturne probleme, političke vijesti, pa pripovjedačku literaturu. Pa i među seljaštvom, koje sačinjava najveći postotak pučanstva, nisu nepoznate osnovne spoznaje nauke, geografije, umjetnosti: analfabetizam je vremenom nestao, a kultura, kao i svestrani napredak, obilježuju najmodernija sredstva promičbe.[1])

Ali ni listovi nikad ne promašuju svrhu: svaka publikacija nalazi sredinu, spremnu da je prihvati, prosudi i da se njome naslađuje, pa već i to može razjasniti broj i opseg časopisa i dnevnika[2]).

Relativni troškovi mogu biti dobrim dijelom pokriveni od ogromnoga broja predplatnika[3]). S druge je strane celuloza glavni industrijski proizvod zemlje, pa nam to objašnjava, što su srednje cijene veoma niske: jedan dnevnik stoji, općenito 2 marke, a predplata dolazi na 28 maraka mjesečno.

Zemlja je uživala umjerenu autonomiju naročito na etničko-kulturnom sektoru — već pod caristićkim režimom: sveučilišta u Helsinkiu i Abou bijahu već onda ne manje slavna od onih u Upsali i Göteborgu i to i po strogosti i po dužini studija. Novci su se također kovali na finskom jeziku, te su se tiskale i knjige i časopisi na švedskom i finskom, sa stanovitom slobodom mišljenja[4]); prema tome, kada se zemlja proglasila slobodnom, kako je već postojala žurnalistička tradicija, koju su obogaćivali najvećim dijelom današnji dnevnici, to su urednici i suradnici bili već spremni, da na svojim stranicama donose nove misli i nove probleme, dosljedne definitivnom oslobođenju naroda iz robstva.

U zemlju su se — kako je poznato — doselile u raznim vremenima znatne grupe Šveđana, u kojih je rukama usredotočen velikim dijelom ekonomski život Finske: veoma brojne švedske skupine predstavljaju većinu u južnom dijelu (kraj između Turku-a i Porvo-a) i u zapadnom (do Vaase) i žele predstavljati elemenat kulturan, odvojen i nacionalan.

Odnosi između Šveda i Finaca općenito su iz osnova najbolji: nađe se — istina — gdjekoja novinska polemika na temu jezika, sociologije ili ekonomije (kod onih, koji bi htjeli Švede smatrati finskim Židovima), ali te prepirke služe jednostavno zato, da bi oživjele ton novinstva i pisanje učinili zanimljivijim. Javljanje Šveda u dobrovoljce za vrijeme prošlog finsko-sovjetskoga rata, u mnogome je ublažilo svaki antagonizam. Ipak su se u zadnje vrijeme pojavile neke nove poteškoće u vezi s namjerom o smještaju izbjeglica s Karelije, kad je švedska manjina — pod izlikom svoje ekonomsko-tehničke jedinstvenosti — uskratila da ih primi na svoj teritorij.[5]

U upravi finskih časopisa ne postoji figura odgovornoga ravnatelja, nego — po slavenskom običaju — na prvom mjestu figurira glavni urednik. Novinstvo sačinjava jedan poseban stalež, sasvim odijeljen[6] i s točnim karakteristikama. Obavještajna organizacija je najbolja: glavni dnevnici (Helsingin Sanomat, Uusi Suomi, Hufvadstadsbladet) imadu svoje izravne dopisnike u Rimu, Berlinu i Londonu, te održavaju neprekidnu vezu s glavnim inostranim agencijama, primajući, u drugu ruku, također vijesti preko službene državne agencije: Suomentietotoimisto.[7]

---

[1] Broj radioamatera na pr. dosiže okruglo četiristo tisuća, u narodu od tri i pol milijuna, te je u lipnju 1941. porastao za 22% prema čitavoj prošloj godini.

[2] Do četrdeset stranica.

[3] Razasutosti stanovništva na pustoj površini i nepogodna klima.

[4]) Sjećamo se samo zabrane Uusi Suomatazovih publikacija, koja je bila određena od ruskih vlasti, kao i nekih drugih, rijetkih slučajeva zapljene.

[5]) Nikomu, bez iznimke, nije bilo dopušteno pobjeći na Aalandsko otočje.

[6]) Četiri jake krugovalne postaje: Helsinki, Lahti, Pori, Tormo.

[7] Postoji novinarski tečaj na visokoj socijalnoj školi u Helsinkiju (izjednačen sa sveučilišnim zavodima), Ynteiskunnalinen korkeakuola, s pet sati obuke sedmično, a tečaj je dvogodišnji. Poduku vrši poznati publicista Yrio S. Soini (Agafetus). Ne postoje posebna djela o novinarstvu, osim jednoga novinarskoga godišnjaka (Helsinki 1932.).

Političke se stranke često poistovjetuju s novinama, koje ih predstavljaju: jedni i drugi su općenito upravljani i subvencionirani, u krajnjoj liniji, od kojega industrijskog magnata. Uostalom, nije rijetkost, da i same ministarske lisnice prelaze u ruke famoznih izvoznika celuloze i drvene kaše.[8]

Nedostaje službeni organ, koji bi upravljao novinstvom. Glavni su dnevnici prijestolnice, o kojima ćemo dati kratak pregled, slijedeći:

1) Helsingin Sanomat: s nakladom od 90.000 otisaka;[9] zagovara potrebu što intimnijeg jedinstva i što tješnje suradnje između različitih zemalja Skandinavije i Baltika, odbijajući bilo kakovo uplitanje stranih sila.[10]
2) Istom društvu pripada Ilta Sanomat, koji izlazi u nakladi od 40.000 primjeraka i zavisi o predašnjem.
3) Uusi Suomi (60.000 primjeraka) ističe se, naprotiv, kao zagovornik što tješnjeg pristajanja uz politiku osovine, ali ipak pod vidom realističkog posmatranja oportunosti: to su novine desničarskih liberala, stranke, kojoj se u zadnje vrijeme pripisuje nacrt pacifističkog »proglasa«, kojim se želi postići, da bi vlada slijedila što određenije germanofilsku politiku.
4) Hufvadstadsbladet, na švedskom jeziku, je organ kompaktne švedske manjine: ovom dnevniku, kao i slijedećem — koji je njegova podružnica — bio je često predbacivan ton naglašeno anglofilski i demokratsko-liberalni. Treba priznati, da je ton tog lista prema Italiji bio, uglavnom, koncilijantan i izbjegavao izravni napad, a također treba istaći i nastojanje glavnog urednika Amosa Andersona, koji je osobni štovatelj Italije.[11] U tehničkom pogledu taj dnevnik zaslužuje najveću pohvalu zbog najboljeg donošenja vijesti i aktuelnosti ilustracije, te je izdavački bezprikoran. Naklada: 40.000 primjeraka.
5) Iste primjedbe mogle bi se učiniti i listu Svenska Pecsen, koji je nakladom nešto manji, tiskan u istoj tiskari, te je večernje izdanje predašnjega.
6) Manje obzira i nepristranosti prema totalitarnim režimima pokazao je u protekloj epohi liberalni Suomen Sosialidemocrati, kod kog se ipak opažaju znaci skorašnjeg kajanja. Dnevnik, kojim upravlja poznati socijalistički agitator Väino Tanner, nije uostalom jako raširen.
7) Ekstremniji je list Arbetarbladet, koji zavisi o predašnjem, a nalazi se pod upravom jednog drugog socijalističkog vođe: Väino Virta Virtanen-a.
8) Sasvim komercijalnog i ekonomskog karaktera je list Kauppalehti pa bi u toliko mogao nalikovati talijanskom »Il sole«. Konzervativan je. To je list velikih veleobrtnika i poslovnih ljudi. Naklada oko 40.000 primjeraka.
9) Poslije bolnog zauzeća Viipuria po sovjetskoj republici, dnevnik Karjala, koji je bio tiskan u tome gradu, preselio je u Helsinki i tamo nastavio s izlaženjem, baveći se više mjesnim probitcima, i, na svoj način promatrajući probleme u vezi s prilikama izbjeglica, kojih je priliv, prouzročen nedavnim oduzimanjem teritorija, prouzročio, kao što smo već spomenuli, poremećenje ekonomske i socijalne ravnoteže.

Sačuvali smo za posljednje, kao najglavnije, razmatranje lista Ajal Sunta, budući da nas on može, kao predstavnik pokreta Lappua[12], koji se je iskristalizirao u stranci IKL[13], najneposrednije zanimati. To je jedina stranka, koja je iskreno i intimno suglasna sa silama osovine, s kojima održava najtješnje prijateljstvo, inspirirajući se totalitarnim formama i mislima pri sastavljanju svoga programa, kako socijalnog tako i političkog. Sa susjednom Njemačkom održava najtješnju suradnju, primajući od nje pomoć, upute i vrijedan materijal u člancima i fotografskim dokumentima, veoma korisnim za proširenje dnevnika, kojega je vrijednost sigurno mnogo veća nego što bi se moglo zaključiti iz relativno ograničene brojke primjeraka (5—6 hiljada). List se već doista smatra stjegonošom pokreta, koji je određen, da se istakne i da oplodi skoru budućnost, tim više, što je osim požetog najsrdačnijeg priznanja najrealističkijih političkih ljudi, koji su trenutno djelatni, usvojen također i od protestantskog klera, a ratno posvećenje zadobio je smrću glavnog urednika Eljas Simojoki-a, koji je poginuo na bojnom polju.

Ovaj organ tako zvane »krajnje desnice«, naglo stiče poštovanje i priznanje, naročito od kako je sastavljen novi ministarski kabinet, u koji je ušao, po prvi puta eksponent ove stranke, doktor Vilho Annala, u svojstvu ministra saobraćaja.[14]

Navedimo ukratko još i poznatije dnevnike drugih važnijih središta Finske:

U Turku, drugom gradu Republike i nekadašnjoj prijestolnici zemlje izlaze »Turunsanom« na finskom i »Abo« na švedskom.

U Tampere, industrijskoj zoni zemlje »Tamperensanomat« u Vaasi, luci znatnog uvoza na Botnijskom zaljevu izlaze »Wasabladet«, bogat vijestima i izdavački veoma opsežan, za Švede i »Ilka« za Fince.

---

[8]) Slučaj na pr. sa sadašnjim ministrom rata, Karl Rudolf Waldenom.

[9]) 110.000 kad je blagdan.

[10] Glavni urednik je veoma poznati Elias Erkko, koji uživa najveću privrženost političkoga svijeta.

[11] On je subvencionirao Švedski institut u Rimu, kao i urednik Martin Söderhielm.

[12] Zove se po istoimenom laponskom gradu.

[13] Isenmaalinen Kansan Lüke; tj. pokret u korist domovine i naroda.

[14] Takva afirmacija na jednom sektoru, koji je prije bio zatvoren ovako određenom autoritativnom pokretu, ima se u prvom redu zahvaliti aktivnosti i političkim vezama doktora Rauno Gustaf Ilmari Kallia, jedne od najreprezentativnijih ličnosti stranke.

U Kuopio, u unutrašnjosti izlazi »Savi« organ građanskih krugova, i »Savonsanomat«, koji zastupa probitke radništva.

U Rovanjemi na granici Laponije[15], izlazi istoimeni list, namijenjen ambijentu krajnje provincije.

Karakter političkoga novinstva, uglavnom je pretežno informativan i objektivan, udovoljavajući težnji za formiranjem određenoga javnog mišljenja i iznoseći odlučno programe i mišljenja. U jednoj jedinoj točki se slažu svi različiti programi i njihove različite tendence: u ljubomornoj brizi oko nacionalnih probitaka, daleko od bilo kakvog rasipavanja energije u međusobnom stranačkom antagonizmu. Teren je, dakle, zaista pogodan za brzi politički odgoj građana u nacionalističkom duhu, uzevši u obzir u adekvatnoj mjeri prema zemlji prvi i fundamentalni elemenat na kome se može osnovati moralna i politička rekonstrukcija u okviru vrednota utvrđenih po totalitarnim režimima, a to je isključivo povjerenje u rad države.

Premda je zemlja, kao što je poznato, sačuvala liberalne forme, ne sjećamo se pojave nekog organa novinstva u stranim probitcima.

Približim posmatranjima raznih rubrika proizlazi velika važnost koju u narodu — i u novinstvu kao najosjetljivijem kazalu — uživa športski faktor, namijenjen vojnoj obuci i kolektivnom uzgoju:[16] rezultatima utakmica, športskoj kronici, predviđanjima i tehničkim izvještajima svaki dnevnik osigurava više nego obilan prostor.[17]

Ipak niti jedan dnevnik ne zaboravlja da postigne popularnost čitavim nizom članaka i ilustracija posvećenih ženi, porodici i djeci, postižući time zanimanje širokoga kruga ljudi za list. Moramo ipak spomenuti, da pripovijetke i slikovnice za djecu u stripovima, još uvijek, i suviše podsjećaju na importiranu amerikanštinu.

Da ne bude na štetu ovoga članka, koji se bavi jednim delikatnim odgojnim problemom — moramo konstatirati, da je moralitet novinstva u cijelosti dobar, a ponekad čak i malo kvekerski škrt u svojoj pretjeranosti: naglašuje ono, što ne smatramo vrijednim zapažanja, naime neke pretjerane predrasude u običajima i mišljenju, što je karakteristika zemlje.

Iznošenju skandala i pikantnih afera nema mjesta u časopisima, i to više zbog svijesnog uzgojnog djelovanja, te zbog osjećanja moralne odgovornosti i stege urednika, nego zbog zakonske zabrane. Kronika samoubojstava — veoma rijetkih u zemlji, koja je realistički zdrava i hladno uravnotežena — nije dopuštena. Zato je, naprotiv, siguran veliki publicitet zločinima, a naročito kra-

đama, u toliko, što ti događaji, krajnje rijetki, ili bolje izuzetni, naročito uzbuđuju javno mišljenje, koje traži, da takva djela budu žigosana, a krivci izloženi javnom ukoru.

U suprotnosti je s takvim strogim shvaćanjem morala sustav oglasa »malih oglasnika« koje primaju finske novine, a koji su sastavljeni u veoma čudnoj i dvosmislenoj formi, kako bi mogli maskirati odnose i poslove ne sasvim korektne. Vjerojatno je, da vlast ne smatra svojom obavezom, da obuzdava izražaj moralne i ekonomske neurednosti iz straha, da bi time moglo biti nametnuto ograničenje građanskim pravima: dakle strah iz principa i pogrešno stajalište, koje bi se moglo naći kod uredništva različitih novina, koja primanjem takvih oglasa na uvrštenje, škode strogoj suzdržljivosti ostalih rubrika.

Uostalom, nije isključeno, da listovi čine takve koncesije, koje su po ukusu i želji publike, i iz ekonomskih razloga izvlačeći iz takvih oglasa i veoma raširenih trgovačkih reklama nemalu korist, tim više, što se oglašivanje vrši uz ugovor na čitavu sezonu, isključivši posrednike.[18]

Vrijedno je spomenuti, da dok na pr. Helsingin Sanomat posvećuje dobre tri, a blagdanima i šest stranica takvim oglasima, Ajal Sunta ih je na vrijeme isključio, smatrajući ih nepodesnim za svoj prestiž.

Izdavalački se listovi ističu velikim brojem stranica, ukrašenih veoma jasnim i zanimljivim svjetlopisima, te pokazuju izvrsnu tehniku i tipografsku spremu. Obilje celuloze — veće nego u Švedskoj i Kanadi — može nam s druge strane — kako smo već spomenuli — objasniti naročitu raširenost novinstva, te dopušta gomilanje časopisa, priloga i posebnih brojeva.[19]

Ovakvim primjedbama mogli bi se naročito karakterizirati najobilniji ukrasi revija i ilustriranih časopisa, od kojih ćemo spomenuti samo po nekoliko između najpoznatijih, koji su najviše općenite naravi, ili više tehničkoga sadržaja. Njihov je broj u izravnom razmjeru s razvitkom kulture i stepenom privatnog života.

Nabrojimo ih:

Suomenkuvalehti, bogat savršenim ilustracijama i zanimljivim dopisima, te upodpunjen dobrim člancima o vanjskoj politici, a dopunjuju ga kulturom, historičkim i literarnim prilozima kao i dobrim novelama.

Kuva, posvećen unutarnjim probitcima zemlje.

Ikkuna Kuvalehti, s najboljim svjetlopisima.

Hopeapeili, jedan od mnogih časopisa namijenjenih ženama, i drugi među najpoznatijima ove vrsti jesu Eeva i Husmodern (na švedskom).

Seura, list za obitelji.

Månadsrevue i Helsingfors journal na švedskom, od kojih prvi donosi članke više dramatsko-

[15] To je posljednje središte one izbočine prema Petsamou na glavnoj željezničkoj pruzi.

[16] Osobito istaknuto mjesto zauzima vještina hodanja, koja postaje pravim nacionalnim športom i u kojem Finska ima čitav niz olimpijskih prvaka, te je uobičajen također i u diletanata.

[17] U poredbi ostaju zanemarene rubrike umjetnička, kinematografska i kazališna, kojima se bave gotovo isključivo posebne revije.

[18] Istoj koristonosnoj svrsi treba velikim dijelom pripisati i različite nagradne igre, natječaje, romane u nastavcima itd., koji se dodaju novinama, da ih promiču i povećaju njihov glas.

[19] Sustav rotacija, uveden pred neko doba, ipak je djelomično umanjio tipografsku vrijednost nekih publikacija.

kazališne, dok se drugi nastoji takmičiti sa Suomenkuvalehti-em.

Kotiljesi (ognjište), revija za obitelji s korisnim savjetima za domaćice i romanima u nastavcima.

Lukemista Kaikile, popularna revija za široko općinstvo s člancima o dnevnim događajima.

Krigsinvaliden, Suomen Sotilas, Hakkapeliitta, Maanpuolustus Nuoriso: časopisi patriotskog tona i namijenjeni veličanju oružanih snaga.

Svi su upodpunjeni novelama, ulomcima pripovjedačke literature, romanima u svescima, što sve potvrđuje umjetničku vitalnost naroda, koji je relativno kasno došao do oblikovanja vlastite tradicije, ali koji se je tokom prošloga vijeka u tom smislu naglo afirmirao čak i u europskom okviru, a osobito u pripovjedačkoj umjetnosti.[20]

Nepoznat je, međutim, koji humoristički časopis, koji bi predstavljao duhovni oblik sasvim tuđ čitavome ovome skandinavskom narodu. Rijetka duhovita bockanja unesena u dnevnike i časopise, odaju prisiljeni strani uvoz preudešen za simplicistički mentalitet ovoga nordijskog naroda, zadovoljnoga skromnim karikaturama i dobrodušnošću, koja izbjegava svaki sarkazam i pretjerivanje, te je daleko od zdravoga zagrižljivog latinskog humora kao i duhovitog, razboritog i rafiniranog bockanja anglosaksonske vrsti.

Važnost je, koja se pridaje športu u okviru nacionalnih vrednota, kako smo već naglasili, potvrđena postojanjem odgovarajućih časopisa na obim jezicima; glavni su: Urhailulehti i Sportbladet. Možemo također reći, da je u najvećem dijelu zanimanje naroda posvećeno više športu i tjelesnoj kulturi nego posmatranju političkih događaja!

Visoki kulturni ton potvrđen je nadasve brojem i naučnom dosljednošću publikacija tehničkog karaktera, premda su te publikacije namijenjene popularizaciji znanosti. Možda ni u jednoj drugoj zemlji ne bi mogla izlaziti tako savjesna djela u obrađivanju različitih problema i na tolikoj visini: ta djela predpostavljaju već kod čitatelja neko znanje, koje je znatno iznad normalnog prosjeka. Priznajmo, bez okolišanja, nedostatke na terenu osjećajnosti, kao i historije kod toga mladoga naroda, koji ne može crpsti svoje duhovno bogatstvo iz tradicije i koji nije snabdjeven etičkim i humanističkim vrednotama renesanse. Pa ipak moramo ustvrditi, da si je stvorio već sasvim utvrđenu duhovnu fizionomiju, solidnu, geometrijsku, naučnu, simplicističku bez ingenioznosti, podesnu da primi nešto nova, da se iščahuri u nove ideje, modernistički antisentimentalnu, predrasudljivo antiretoričku, lucidnu, ravnu i konkretnu.

Tu, dakle, nema opasnosti od otrovnih sugestija, koje imaju svoj korijen u prošlosti, ali s druge strane nedostaje spoznaja o zavisnosti historijskih i ljudskih događaja, kao i misaona dubina nauke. *Alessandro Vigevani*

[20] Tu mogu biti pohvaljena imena Aleksis Stenvalla (Kivi), Johanes Linnankoski-a, Franz Emil Sillanpää-a itd.

LINIJE, TONOVI I BOJE

Uz najnovije biografske romane o životu Rembrandta van Rijna i Vincenta van Gogha u hrvatskom prijevodu.

Sigurno je da životi svakoga pojedinca, pa i onih, koji su na oko bez velikih i naročitih događaja i promjena, nose u sebi i mogu dati građu piscu za književno djelo. Da nije tih detalja i onih posebnih individualnih načina doživljavanja, vjerojatno ne bi bilo ni romana, niti bi mi u njima nalazili zadovoljstva i razonode. I baš to uvjerljivo crtanje i točno karakteriziranje pojedinaca urodilo je sjajnim pokušajem biografskog romana, u kome se na romansirani način pretresa život i doživljavanje značajnih ljudi pojedinih vjekovnih epoha. Životopisi svetaca, pojedinih povijesnih ličnosti proširili su izražajnost književnika u novoj grani lijepe književnosti, koja se izravno veže uz povijesne romane, ali koja je dala piscima veće mogućnosti slobodnog rada piščeve fantazije. Tim načinom dana je umjetnicima riječi mogućnost, da snagom svoje intuicije ožive najkarakterističnije pojedinosti i ispune nepoznate i nejasne časove iz života i da, kada se radi o pravoj umjetničkoj ličnosti, puste maha svojem književno-umjetničkom naziranju i da iznose idejno što dublja i vjernija mjesta, koja su u svakoj umjetnosti od primarnog značenja tako, da se ličnost o kojoj se piše živo uoči, a atmosfera milieua da bude plastično predočena. Osnovni karakter takvog biografskog romana mora svakako bazirati na podlozi, koja je što vjerniji i istinitiji odraz rekonstrukcije dokumentarnih činjenica glavne ličnosti. Piscu biografije intuicija diktira samo izbor materijala, a ona donosi po sebi stanoviti subjektivni elemenat, koji je glavni pokretač i spiritus movens čitavog djela, koje baš tim svojstvom dijeli biografske romane među sobom i daje im tako pečat umjetničke individualnosti. Što je umjetnička individualnost jednoga pisca osebujnija i elastičnija u bogatoj riznici svoga umjetničkog zanata, i u neizmjernoj riznici svojih osjećaja, time će i djelo biti izražajnije i uspjelije. Radnja takve prave umjetnosti osniva se na tome, što je čovjek, primajući pisanjem izraze osjećaja drugoga čovjeka, sposoban, da osjeća isto ono, što osjeća čovjek, koji je izrazio taj svoj osjećaj. Djelovanje biografija iz oblasti čiste umjetnosti i njihovih predstavnika, kao i osobine toga načina saobraćaja razlikuje se od osobine saobraćaja pomoću riječi time, što ljudi riječima i samo riječima predaju jedan drugome svoje misli, a umjetnošću, samo svojom pravom umjetnošću svoje osjećaje.

U čitavom nizu pisanja biografskih romana jedno od najznačajnijih mjesta zauzima slikanje i opisivanje života umjetnika iz svih područja. Isto onako kako je zanimljiv život jednog glazbenika, zanimljiv je i životni put jednog pjesnika, pisca, glumca, slikara, kao i toliko bezimenih života, koji za sobom ostavljaju trag, a te tragove ne može svatko niti razumjeti a kamo li slijediti. Umjetnički svijet i način njegova života

i proživljavanja već sam po sebi znači nešto drugo od onoga svakidašnjeg, nešto što ne može u svim svojim manifestacijama zadovoljiti pojedina naziranja. I baš ljudi, izgrađeni na tom tlu pružaju najbolju i najdokumentarniju građu za ocjenjivanje psihe i slike toga dalekog i maglovitog kretanja. A to kretanje ne samo da nam pokazuje život tih posebnih i neobičnih ljudi, nego nas upućuje na razmatranje i konkretiziranje problema. Ti nas problemi stavljaju u ishodišnu točku odakle nesmetano gledamo na sloj ljudi, koji nam iz povijesne perspektive postaje bliži i dokučljiviji, a kojih se život i životne manifestacije gotovo niti malo ne razlikuju od drugih, tuđih doživljaja neumjetnika, tek što se to sve kod onih prvih ispoljuje s više intenziteta, snage i povezanosti i usklađivanja nalaženja rješenja, kao i izgrađivanja i vitalnosti svoje vlastite snage. Biografije pojedinih autora drage su nam i zbog toga, što u njima nailazimo na diskusije o problemima, koji se tiču izravno umjetnosti u najužem smislu riječi. Iz tih su nam razgovora, koji su često slični naučnim raspravama pozvanih stručnjaka u tom predmetu, još jasniji i bliži mnogi pogledi, kako na duševnost umjetnika kojih se život opisuje, tako i na umjetnička gledanja i rješavanje umjetničkih problema, ne samo toga pojedinca, nego svih onih poznatih i bezimenih pojedinaca, koji u sebi nose to neko čudno nagnuće. Samo što se ta njihova pojedinačnost razlikuje u sklopu ondašnjeg društva, umjetničkog i građanskog, kao i vremena i mjesta, gdje je umjetnik izgrađivao svoju ličnost. Svi su ti momenti od neprocjenjive i goleme vrijednosti i važnosti za biografsko djelo u kome nam se daje slika života jednoga umjetnika.

U nizu biografskih romana upoznali smo sada u hrvatskom prijevodu dva osebujna slikarska života, dvije rijetke umjetničke veličine, pa je vrijedno i poučno da vidimo kako su mislili, osjećali, radili i živjeli ti ljudi, kako su konačno realizirali svoje djelo i u čemu je bila i u čemu se zapravo osjećala potreba pisanja njihovih biografija. Slikarska je umjetnost umjetnost linija, tonova i boja, te je kroz čitava stoljeća, kako u životu čovječanstva, tako i u životu pojedinog naroda i pojedinaca, ne samo sastavni i bitni dio toga života, već vječni i nepresušni izvor čovjekove individualnosti i njegova savršenstva. Iz biografije Henrika van Loona »Rembrandt« dobivamo na oko tek jedno nuzgredno rješenje Rembrandtova života, pa više odgovara djelu podnaslov knjige, »slika iz doba Rembrandta van Rijna«, budući da je u samom djelu izravni nosilac radnje liječnik Jan van Loon tako, da nam autor u isto vrijeme niže događaje i slike dvaju ljudi i dvaju zvanja, koji su se našli na svom životnom putu. Čovjek, koji je liječio Rembrandta nije nikada slutio, da će ne samo biti glavni nosilac radnje, nego također neizravno i pisac knjige o Rembrandtu, budući da je ostavio zapiske, kojima se Henrik van Loon poslužio kod izradbe svog romana.

Život je Rembrandtov bio bogat osjećajima, bolima i nesrećama. Prema ženama bio je Rembrandt mekan kao vosak (kao što su to u većini slučajeva gotovo svi umjetnici bez razlike struke), a prema samome sebi nemilosrdan, čim se radilo o kakvom poslu; mogao je tjedne i tjedne bditi u istoj odjeći, spavati, sjediti, slikati i hodati; kad ga je zgrabio problem svijetla i tame mjesecima se zadovoljavao samo komadićem kruha i s nekoliko sleđeva kao jedinim jelom; kadšto ga je kakav bakropis tako zaokupio, da nije mislio ni na što drugo. To je bio analitičar ljudi, kojega su se tijelo i duh nalazili u najvećoj napetosti, dok se nije naglavce strovalio u prerani grob. *Za Rembrandta je postojao samo jedan zadatak na svijetu: njegovo stvaranje.* Ali taj je jadan čovjek, koji je raspolagao orijaškom snagom, ako se imao boriti s teškoćama na području svoje umjetnosti, bio bespomoćan prema sitnim neprilikama svakidašnjice. On je zagrabio u problem svijetla i sjene, u što se prije njega nije nitko usudio, te ga je svladao; ali kad je trebao očitati lekciju goropadnoj dadilji, koja je za njegovu ženu i dijete značila opasnost, on se prestrašio i pobjegao.

Zanimljive su riječi o stanju umjetnika, koje autor stavlja u usta Rembrandtu, a koje dovoljno jasno kazuju, kako se shvaća umjetnički zanat. »Ovdje smatraju umjetnika za boljeg obrtnika. Neki od nas nešto zarađuju. Nijedan nije bogat, mnogi su prilično dobro plaćeni, ali ne bolje no kakav kanalski radnik, knjigovođa ili pekarski pomoćnik. Roditelji su stoga zadovoljni i ponosni na svog sina, koji katkada dolazi u dodir s otmjenom gospodom, kad ih naime smije slikati; ali oni se uvijek boje i toga, da bi on na kraju mogao doživjeti sudbinu Roghmana ili starog Herkula Seghersa, te umrijeti u ubožnici ili slomiti vrat u kakvoj rakijašnici.« »Ti smiješ počinjati sve ludosti, samo pazi, da budeš uvijek dobro plaćen. Limari i kovači su plaćeni za svoj posao. Daj da i tebi plate za tvoj.«

Težak i mukotrpan život Rembrandta okrunio je njegov slikarski talenat, koji se onda nije mogao niti procijeniti. A Saskija i Hendrickje, dvije žene, koje su toliko utjecale na Rembrandta i na koje je bio toliko vezan, otkrivaju nam Rembrandta u njegovom najintimnijem životu, koji je Loon tako vješto uskladio s njegovom nesretnom umjetničkom prirodom. U carstvu boje i oblika Rembrandt se osjećao kao Bog. Htio je obuhvatiti sav svijet oko sebe i utjeloviti ga na platnu ili na papiru. Iz svih tih djelotvornih momenata, kao i iz sredine, koja je tako snažno naglašena, dobivamo jasniju i bližu sliku Rembrandta kao čovjeka, nego kao umjetnika, ali i tamo, gdje iz njega izbijaju najprimarniji umjetnički porivi dobivamo sliku, koja je dovoljna da se osvjedočimo i o njegovom umjetničkom i posebnom slikarskom načinu života i svetom suosjećanju sa svojim teškim pozivom.

Ako u romanima ove vrsti tražimo prije svega život, tražimo sebe, tražimo čovjeka s njegovim radostima i bolima, slutnjama i nadama, tražimo svijet naših neslućenih nada i čežnja, a koji mora imati neku konkretnu i istinsku povijesnu pod-

logu, onda je samo po sebi razumljivo, da su za biografije potrebne neke predradnje iz kojih autori crpe što točnije podatke za sastav svoga romana. Rembrandtova biografija je rađena uglavnom prema dnevniku, koji je vodio liječnik Loon, dok su pisanju biografije Vincenta van Gogha poslužili kao glavni izvor pisma samoga slikara svojemu bratu. Već sama građa iz koje je izgrađivana jedna i druga biografija može neobično utjecati na konačni izgled i sastav romana, koji ipak u što vjernijim crtama treba da iznese obrađivani lik. Upravo zato je snaga literarnog produkta u prvom redu u tako zvanoj psihološkoj nuždi, pa se sve mora razvijati onako, kako je to u životu i u duši čovjeka moguće. Kako psihološka nužda u takvim djelima leži više u sadržaju, nego li u formi, to je u tome razlog, što težina literarnog produkta visi više baš o sadržaju, negoli o formi. Taj dani sadržaj imade drugo i važnije težište, budući da je umjetničko djelo plod rada, kojega je smjer prvenstveno u tome, da kod nekog indiferentnog i nepokretnog promatrača izazove neograničena razvijanja. To se pak najlakše postizava time, što je umjetnost, koja je najbliže duhu ona, koja pomoću minimuma osjetnih sredstava daje maksimum dojmova. Malo materije, ali mnogo duha, kako se naglašava dovoljno, ali ne drži toga pravila. Književnik i umjetnik su udahnuli svijet da ga opet ponovno izdahnu, a na nama je, da taj izdahnuti svijet ponovno udahnemo. I baš zbog toga što mi u umjetnosti tražimo ne samo stvaranje pojedinih slika samih po sebi i od sebe, koje su u našoj svijesti mutne vizije trajnih nepoznanica, već tražimo i unutarnju njihovu istinu, jasno je zašto se daje i mora dati umjetnosti uzvišeno mjesto, a onima, koji je stvaraju, neizmjernu zahvalnost za blagodati do kojih mi nikada sami po sebi ne bi došli.

Nije bez razloga utvrđeno, da je roman našega vijeka biografski roman, u kojem se piscu, kako je to već naglašeno, pruža neizmjerno obilje izražaja i neskučenost gotovo nikojim verigama forme, i u kojem on lako nalazi priliku, da i idejno i intuitivno odrazi u gotovom djelu ne samo svu psihu glavnog lica, nego i bogatstvo svoje vlastite duše. Toliko koliko je u Rembrandtovoj biografiji posvećeno pažnje najintimnijim obiteljskim i životnim tegobama i časovima samoga slikara, dano je u biografiji Vincenta van Gogha mjesta najsitnijim detaljima slikareve umjetničke borbe i sredine u kojoj se je nalazio, a koja ga je samo sputavala u njegovoj posebnosti.

Već sam život Vincenta van Gogha, kao i podloga za izradbu njegove biografije poslužila je piscu da na sasvim drugi način pisanja donese svoje djelo. Dok je »Rembrandt« pisan u kratkim poglavljima, punim teškog i bolnog osjećaja, koji nas se doima poput Rembrandtovih slika — čas je obasjan sjajem, a čas se opet nalazi potpuno u sjeni —, dotle je »Gogh« u svojoj biografiji dan u jačem i bližem biografskom zamahu; stalno podržavajući i držeći nit njegova života, koji se očituje u vjernom slijedu i promjenama njegova boravišta i teške sudbine, stalno povećavane duševnom borbom, donesene su jednostavnim i živim stilom, za koji se ne bi moglo uvijek reći da odgovara i predmetu i osobama, nosiocima glavne radnje. Ipak sam život Vincenta van Gogha pruža čitatelju toliko nepredviđenih događaja i promjena, koje je vješto pero autora povezalo u cjelinu, dajući nam pregledan i vjeran lik ovoga rijetkog umjetnika.

Već kao prodavač slika, jedine slike u kojima je mogao naći duboki osjećaj, i koje su mu se činile da vjerno odrazuju stvarnost, bijahu one, u kojima je umjetnik ostvario bol i patnju. Kasnije kao propovjednik, pa konačno kao pravi umjetnik još je intenzivnije bio prepušten boli, koja ga je i izmijenila, te je stekao tankoćutni osjećaj za boli drugih ljudi. Iza njegovih riječi uvijek je stajala dubina njegova osjećaja. A ako želimo primijeniti tu ocjenu i na njegov rad, možemo to mirne duše reći i za njegove slike. Za razliku od Rembrandta, koji je uz to, što je umio dati izražaj svojim mislima i osjećajima, poznajući vrijednost onoga, što je stvorio i znajući dobro, što znači njegovo djelo, Vincent van Gogh je dugo živio u nemiru za svoj uspjeh, ali u tvrdom uvjerenju, da je na pravome putu i da će postići glavni i jedini cilj svoga života. Rembrandt je morao slikati, a bilo je svejedno, da li slika dobro ili loše. Za njega je u slikanju bila bit njegova života i tek ga je to učinilo potpunim čovjekom. Glavna vrijednost umjetnosti leži baš u tome, što ona umjetniku pruža mogućnost da izrazi sebe samoga. Rembrandt je ispunjavao ono, što je spoznao kao svrhu svoga života. To ga je opravdalo. A Vincent van Gogh je također slijepo slijedio svoje vlastite umjetničke zakone, našavši u svojim slikama potpuni izražaj svoga bića. »Ja moram sada nastaviti ovim putem, što sam ga sebi odabrao. Ako i nadalje ne ostanem kod svojih knjiga i slika, ako ne budem istraživao, tražio — onda sam izgubljen.« »Ja moram postati umjetnik! Ja sam zvan za to, i zbog toga sam svagdje drugdje zatajio.« I Vincent van Gogh je zaista shvatio svoj poziv osjećajući ga iz dna duše, predao mu se, prepustio se velikom djelu stvaranja, učeći život i ljude, ali još više studirajući što ljudi osjećaju i misle o svijetu u kojem žive. Ovo svojstvo učinilo je iz njega ne zanatliju, nego umjetnika, koji je u svom stvaranju imao jedinog i glavnog učitelja, a to je život sam. Živeći od novca, koji mu je slao brat, proživljavajući nesretno ljubavi prema Kay, Kristini i Margot, krećući se u krugu najpoznatijih umjetnika slikara, Gogh je usisao u sebe pravi pravcati goli život, probijajući se i fizički i psihički kroz njega rijetkom energijom, koja je konačno pridonijela, da se u svojim umjetninama tako izražava, kako to traži njegov temperamenat i značaj, i da vjerno prikazuje prirodu. Kad mu predbacuju da nije umjetnik, jer da još u životu nije prodao ni jednu sliku, Vincent ni malo razočaran govori: »Zar netko postaje umjetnik tek onda, kad se kupuju njegove slike? Ja sam uvijek držao, da je umjetnik onaj, koji uvijek traži

i nikada ne nalazi posljednji odgovor za svoju čežnju. Kad ja kažem: ja sam umjetnik, onda mislim, tražim, težim za onim najvišim i pri tome sam srcem i dušom.« Vincent van Gogh je više nego umjetnik, jer kad ga Kristina zaklinje, da novac troše samo na jelo, jer da bez jela ne mogu živjeti, Gogh pun revolta plane: »A ja ne mogu živjeti bez slikanja«. A koji pravi umjetnik ne bi tako govorio? Tako progovara Gogh na usta sviju umjetnika. U Goghovim slikama je duh novoga doba, a on je, kako mu kaže brat, impresionista htio to ili ne htio. U Parizu, gdje ga nalazimo u krugu prijatelja slikara i umjetnika, veli mu Gauguin: »No... vaše slike... one izgledaju kao da će prsnuti iz platna. Kad gledam vaše radove — a nije danas prvi put da mi se to dešava — dolazim u stanje takvog nervoznog uzbuđenja, da se ne mogu svladavati. Imam osjećaj, ako ne eksplodira vaša slika, da ću ja eksplodirati. Ozbiljno Vincente, držim da ne bih mogao živjeti među vašim slikama. Od njih bi u roku od tjedan dana poludio.« I Gauguin se nije prevario, samo što nije od Goghovih slika poludio Gauguin, nego van Gogh sam. Goghu, koji je slikao srcem bila je određena sudbina. Provevši neko vrijeme u bolnici umobolnih, jednoga se dana ustrijelio nakon toga, što si je već prije jednom odrezao uho. On, koji je čitav život radio, jer je to morao, mogao je živjeti bez žene, bez doma i djece, bez ljubavi, bez prijateljstva i zdravlja; mogao je izlaziti na kraj bez stalnoga prihoda, bez udobnosti i hrane. *Ali on nije mogao živjeti bez onoga nečega, što je bilo veće od njega samoga, što je zapravo bilo njegov vlastiti život, njegova snaga i sposobnost: stvaranje.*

Kad imamo u vidu sve slikare ovoga svijeta, vidimo već iz ovih biografija da je, sudeći po istoj grani umjetnosti, većina od njih bila bolesna i ispaćena, živeći u gorkoj bijedi, izbjegavana i pogrđivana od svojih bližih i najbližih. Ali Vincent van Gogh i njegovo slikarsko djelo samo je utjecalo i proizašlo iz takova života, koji je pogodovao njegovom umjetničkom razvitku. Gogh, koji se oduševljeno prepuštao slikanju, upravo je izgorio u svojem stvaranju i svojem umjetničkom nagnuću. Umjetnik ima izvršiti svoju zadaću, a Vincent van Gogh ju je privco djelu. Van Goghovo djelo mogli bi predočiti riječima njegova kritika Auriera, koji kaže: »Ono, što karakterizira djelo van Gogha jest prekomjerna snaga i jakost izražaja. U kategoričkom naglašavanju onog bitnog, u često ludo smionom pojednostavljenju oblika, u hrabrosti gledanja suncu u lice, u strastvenosti crteža i kolorita on se otkriva kao snažan i muškarački umjetnik, jedan od onih, koji obnavljaju. On je kadšto brutalan, a kadšto nadasve nježan... On je današnjem filistarskom duhu odviše jednostavan, a pritom i odviše fin. Samo umjetnici, njegova braća, moći će ga potpuno razumjeti.« Baš zbog svih tih umjetničkih momenata bilo je vrijedno na ovom mjestu iznijeti pojedinosti iz cjelokupnog djela Vincenta van Gogha, u čijem se slikarskom radu osjećalo naporno i teško rastenje umjetnika, tapkanje i napredovanje k zrelosti, buran obrat u Parizu, strastvena provala moćnih snaga u Arlesu, gdje mu se znanje usavršilo... i onda... slom... slike iz St. Rémya.

Promatrajući i proživljavajući danas u biografijama živote i djela Rembrandta i van Gogha, možemo mnogo naučiti i doznati. To i nije baš njihova i potpuno njihova prava biografija, ali ćemo u njima naći točan tok istinskih i pravih umjetničkih unutrašnjih doživljavanja. Kompozicija tih djela, kao i obilje pojedinosti u njima, i to iz umjetničke oblasti duhovnoga ljudskog stvaralaštva čine, da sva ova bogata riznica vizija, slika, činjenica, podsticaja, nenadanih analogija, uspoređenja, osvaja i neodoljivo nas zaokuplja. Umjetnici kao što su Rembrandt i van Gogh nisu još uvijek mrtvi i oni nikada ne će umrijeti. Njihov rad i djelo, njihov genij, divna ljepota što su je stvorili, bit će vječna i obogaćivat će čitav svijet. Oni su bili više no što to ovi biografski romani predočuju i kazuju. Bili su veliki slikari i rijetki umjetnici, koji su svoje živote žrtvovali za umjetnost i položili ih u okrutne pandže fizičke smrti, a opet stavili su na uzvišeni oltar vremenske postojnosti vječnu neprolaznost svoga srca, možda i duha. Umjetnost je slikanja, ako čovjek preživi ili pak uobrazi sve užase, koje mu pruža život i priroda, kao i sve njihove najdivnije draži, pa te osjećaje naslika na platnu, da se njima i drugi zaraze. Na isti se način približavamo umjetnošću u književnosti i to, ako čovjek, koji je preživio ili uobrazio osjećaje veselja, radosti, tuge, očajanja, hrabrosti, malaksalosti i prelaze tih osjećaja jednih u druge izražava riječima tako, da se njima zaražuju i da ih proživljuju slušaoci onako isto, kako ih je dotični umjetnik sam proživljavao, samo s tom većom teškoćom, što kod pisanja pisac gleda prvo u život ličnosti, koju opisuje te je tek potom upotpunjuje iskustvom svoje duše. Ali ne dajte se varati, pri ocjenjivanju i proživljavanju prave i loše umjetnosti, jer dobar slikar-umjetnik može osjetiti dublji poriv pogledavši zaklanog vola u kakvoj običnoj mesnici, nego li loš umjetnik vidjevši tucet crkava u samom rodnom mjestu Rafaela. A to se isto događa i kod književnika-umjetnika, i to je činjenica preko koje se ni u kojem slučaju ne može i ne smije prijeći, niti se može ovom zgodom prešutjeti. Ako ne znamo sami lučiti dobro od lošega, poslušajmo onda radije one, koji to znadu, nego da se prepustimo krivim predpostavkama, jer krive predpostavke ne djeluju toliko štetno na pojedince, koliko na cjelokupnu granu te umjetnosti, koja se na taj način umanjuje i skreće s pravoga i svoga određenoga puta. *Prof. Stanko Gašparović*

DJELATNOST TALIJANSKOG NACIONALNOG INSTITUTA ZA KULTURU

Ministar Alessandro Pavolini, predsjednik I. R. C. E-a, (Institut za kulturne izmjene s inozemstvom) najviše ustanove za talijansku kulturnu

iniciativu u inozemstvu, iznio je ovih dana detailiranu bilansu mnogostruke dijelatnosti ove ustanove, koja je najzaslužnija za širenje talijanske kulture u inozemstvu, u prve tri godine obstanka i rada znatno otežanog raznim ratnim poteškoćama u Europi i svijetu.

Institut, osnovan za obostrane veze s pojedinim prijateljskim državama, u okviru i duhu novoga europskog poredka, dobio je poticaj za življu djelatnost, zamjenivši, s punim uspjehom, pospane diskusije o kulturnim problemima ženevske porote.

Među prvim zadaćama, koje si je I. R. C. E. preduzeo, moramo spomenuti: sastavljanje talijanske slovnice i rječnika za strance, prvo i najvažnije sredstvo za širenje jedne kulture i za uzajamno upoznavanje među narodima; zatim tečaj za strance koji je održan svake godine u pokrajinama bogatim tradicijama i blagom klimom, podpora stranim učenjacima posebnim stipendijama; sastavljanje zbirke, te talijanske antologije za upotrebu stranim učenjacima, te usporedno prevođenje i izdavanje stranih djela u Italiji; širenje talijanske knjige u inozemstvu pomoću specijalnih izložba; širenje bibliografskog časopisa »Talijanska knjiga u svijetu«; ilustracije za inozemstvo o najvažnijim fašističkim uspjesima na pravnom, ekonomskom i kolonijalnom sektoru, te na koncu opća kulturna suradnja.

Među narodima, koje je ministar Pavolini spomenuo, nalazi se u najužoj suradnji s Italijom i na ovom delikatnom i važnom polju i hrvatski narod, s kojim su već od preporoda bili uspostavljeni kulturni odnosi. *Alessandro Vigevani*

VELIKA NOVA ANTOLOGIJA ŠVEDSKE LIRIKE

Nedavno je izašla u Stockholmu velika nova antologija švedske lirike u nakladi poznate izdavačke tvrtke Alberta Bonniersa. (Levande svensk dikt fron fem sekel. Stockholm, 1939. u dva dijela, str. 478 i 455. S mnogobrojnim slikama. Drugo izdanje). Antologiju je uredio Sten Selander, koji je jedan od najpoznatijih švedskih mladih pjesnika i literarnih historičara. Antologija se dijeli u dva dijela: u starije i novije doba. U zbirci je zastupano 103 pjesnika s 486 pjesama. Prema tome je to znatni napredak od prvoga izdanja od Warburga, Ur svenska songen', koje je izašlo g. 1905. s 91 pjesnikom te 415 pjesama.

U Antologiji možemo pratiti razvoj cijele švedske lirike od najstarijih vremena, od kada se ističe samostalnost narodne švedske misli nakon preporoda iza humanizma, pa sve do danas. Tu su sakupljene pjesme od pjesnika iz XV. st. od glasovitog biskupa Tomasa († 1445.) koji prvi ističe švedski narodni i domovinski osjećaj. Zastupani su i najmlađi lirici, a kao granica uzeto je pet godina pojave priznatih pjesnika prije izdanja g. 1939. Kao posljednja na redu spominje se pjesnikinja Karin Boye (1900.), koja je stekla već lijepi popularitet.

Prema naslovu antologije »Živa švedska pjesma« zastupane su tu po izbor pjesme, koje još danas imadu općenitu vrijednost i popularitet. Među njima su zastupani pjesnici i pjesnikinje od XV.—XVIII. st. od kojih pjesme još i danas žive u švedskom narodu, te u švedskoj literarnoj historiji. Imade tu i pjesama manje poznatih pjesnika iz srednjega vijeka od kojih su se neke pjesme do danas sačuvale, te imadu po svom sadržaju i ljepoti literarno-historijsku vrijednost. Ovi sredovječni pjesnici, počevši od XV. st., transkribirani su prema modernom pravopisu, a prema tome su udešene i interpunkcije.

Antologija imade tim veću književnu vrijednost, što svi pjesnici imadu, počevši od najstarijih, odlično izrađene portrete uz nadnevak rođenja i smrti. Šteta samo što nije uz svakoga pisca dodana bar kratka mala biografija, što bi naročito dobro došlo strancima, koji proučavaju švedsku književnost, da ne moraju još posizati za švedskim literarnim historijama, u kojima nisu ni zastupani i mnogi od spomenutih pisaca u Antologiji. Neki su od pjesnika zastupani s jednom do dvije svoje najbolje pjesme, dočim su prvaci švedskoga lirskog Parnasa zastupani i s više odabranih pjesama. Tako je dobro zastupan pjesnik Pet Atterbom, Carl Almkvist, popularni Frans Franzen iz početka prošlog stoljeća, koji je bio dobar poznavalac njemačke i engleske lirike, fantasta Gustav Fröding, romantik Erik Geier, glasoviti pjesnik i akademik Verner Heidenstam predstavnik najfinije švedske lirike, dobitnik Nobelove nagrade za književnost Erik Karlfeld (1931.). Među prvim članovima Švedske Akademije u Stockholmu Johann Kelgren, odlični literarni historičar i realista Oskar Levertin, prijatelj zapadne i istočne kulture, koju prenosi u švedsku književnost zastupnik nove romantike Viktor Rydberg, Carl Snoilski, kojega su se praoci za vrijeme reformacije preselili u Švedsku iz Kranjske (Znojlšek), dalje glasoviti pjesnici svjetskoga glasa dramatičar August Strindberg i Esaias Tegner, koji je spjevao glasovitu Frithiofs Saga. Od mladih je dobro zastupan i Dan Addersson (1888.—1920.), koji je vrlo popularan u širim pučkim krugovima. Bio je pjesnik autodidakt i željeznički radnik u norlandskim šumama, te je umro jedva 30 godina star. Još prije 20 godina obilazio je sav izmoren i izgladnio razna uredništva stockholmskih novina, dok nije sa svojom pjesmom: En Spelmans jordafärd (Pogreb svirača) izašao na glas. Ta ga je pjesma postavila skoro na prvo mjesto među švedskim liričarima.

Posebno mjesto zapremaju Švedsko-Finski lirici t. j. Švedi, koji stanuju u Finskoj. To su najvažniji Zacharias Topelius prevodilac Fausta i Ludwig Johan Runeberg, koji je preveo iz njemačkoga od Herdera Hasanaginicu, početkom prošloga stoljeća. Ovima moramo pribrojiti i mlađe pjesnike tako: Bertil Gripenberg, Arvid Mörne, Jarl Hemmer, a od ženskih pjesnikinja osobito Edith Södergren. Ova se ističe dubokom psihologijom u svojim pjesmama, koje su dale povod mnogim književnim raspravama.

TRI VELIKE ŠVEDSKE KULTURNE PROSLAVE

Koncem prošloga mjeseca slavio je Narodni muzej u Stockholmu, gdje se nalazi glasovita galerija slika, svoju 150-godišnjicu. Švedski narodni muzej je jedan od najstarijih u Europi, dapače jednu godinu stariji od Louvrea u Parizu. Utemeljen je g. 1792. iza smrti švedskoga kralja Gustava III., koji je svoju zbirku slika, sabranu po cijelome svijetu, poklonio državi. Među najvećim umjetninama nalazi se od Rembrandta Claudius civilis, te od Rubensa Tizianove kopije. Za proslavu je bila priređena posebna izložba kojom je prikazan razvitak muzeja i koju je otvorio prijestolonasljednik Gustav Adolf. Najveće umjetnine su sada evakuirane. U švedskom dvorcu Morbaka, gdje je živjela Selma Lagerlöf, otvoren je po njezinoj želji njezin dom kao narodni dar za švedsku publiku. Taj dvorac je ostao uređen, kako je bio za života glasovite spisateljice te sačinjava pravi muzej njezinoga rada i života, kojega uzdržavanje je spisateljica osigurala posebnom velikom zakladom.

Istodobno je otvoren za švedsku publiku u Mora u Dalarne dom najglasovitijega švedskog slikara, kipara i gravera Andersa Zorna. Sam njegov dvorac postoji iz XII. stoljeća te je vrlo zanimljiva arhitektonska građevina. Tu je živio Zorn i sakupljao umjetnine cijeloga svijeta. U Zornovom muzeju nalazi se bezbroj njegovih umjetnina, skica, akvarela i skulptura te oko stotinu originala, koji su danas od velike vrijednosti. Najviše se je oko ostvarenja tog Zornovog muzeja brinula njegova udova Ema Zorn, koja je žrtvovala velike svote, da bi mogla sakupiti tolika djela svoga supruga, te je cijeli muzej poklonila švedskoj državi i otvorila pristupačnim svome narodu. *(Dr F. B.)*

UZAJAMNI KNJIŽEVNI RAD HRVATA I BUGARA

Prigodom boravka bugarskoga ministra nastave Dr. Borisa Jocova i drugih bugarskih odličnih gostiju priredila je i zagrebačka sveučilišna knjižnica posebnu izložbu »Književne kulturne veze između Bugara i Hrvata«. Tom zgodom bilo je izloženo oko stotinu knjiga i novina te časopisa napisanih hrvatski o Bugarima i na bugarskom jeziku o Hrvatima, a sve je bilo lijepo izloženo u vitrinama dvorane sveučilišne grafičke zbirke. Osim književnih djela bilo je tu izloženo i nekoliko slika bugarskih tipova gradova i običaja, koje su izašle u našim časopisima, naročito u »Vijencu« te Matičinom Kolu hrvatskih umjetnika, a zastupani su osim bugarskih slikara Georgija, Železkova, te Čeha Vješina i hrvatski slikari Crnčić i Mašić s poznatom Berbom ruža u Bugarskoj. U tom odjelu bile su još izložene fotografije: Prvi hrvatski tiskari u Bugarskoj, Dragutin Freudenreich, među makedonskim odborom u Sofiji te predstavnici Hrvatskih sokolova na sletu bugarskih Junaka u Sofiji (1910.) te posjet bugarskih Junaka u Zagrebu na hrvatskim sokolskim sletovima (1906. i 1911.).

Među literaturom je izloženo što su Bugari pisali o nama na bugarskom i hrvatskom jeziku, među inima Svetislav Milarov, hrvatski: »Iz uspomena jednog političkog patnika (1875.), Spas Vacov: O Marinu Drinovu prvom ministru nastave u Bugarskoj (1879.), St. Bobčev: Strossmayer i Bugari (1926.), a bugarski: Št. Konzulov, I. hrvatski sokolski zbor (1906.), P. Oreškov, Vatroslav Jagić (1911.), radi koje studije je on boravio u Zagrebu, St. Bobčev. Među hrvatski borci za narodna prava (1907.) i Majski dni v Zagreb (1905.), naš zemljak bivši sofijski rektor Stj. Jurinić napisao je: Josif Juraj Strossmayer (1907.), zagrebački đak P. Semerdžijev preveo je s hrvatskog: Emilija Galotti od Lessinga (1883.), Fra Eusebius Fermedžin izdao je u Hrvatskoj Akademiji: Acta Bulgarica Ecclesiatica (1887.). Najzanimljivi izložak ovog odjela bile su pjesme braće Miladinova: Blgarski narodni pjesni, koje su izdane potporom biskupa Strossmayera u Zagrebu g. 1861., koje su danas već velika rijetkost.

Velika rijetkost je i Vitezovićeva Stemmatographia (Beč, 1701., gdje se već spominje Bugarska.

Zanimljivo je da su hrvatski pisci već rano uzeli za svoje teme bugarsku povijest. Tako je J. Kiseljak već g. 1862. napisao žalosnu igru: Samuil car Bugarski, a kasnije su to i drugi nastavili tako: Tresić-Pavičić, tragedijom: Simeon Veliki (1897.). Klaić je napisao g. 1877. historijsku raspravu Simeon Veliki car bugarski a Stj. Radić: Obnovljena Bugarska (1917.). Janko Benigar je napisao bugarsku slovnicu sa rječnikom za Hrvate, a St. Jurinić je prikazao g. 1848. za Bugare »Hrvatsko v 1848. g.«. (1911.).

O toli važnom pitanju za Bugare o Makedoniji također se je kod nas već rano i dosta pisalo. Izložen je prikaz Narodnih pjesama makedonskih Bugara izdanih po St. Verkoviću g. 1860. izjava Iv. Najdenova, koji je polemizirao protiv srpskog tiska za bugarsku Makedoniju (1874.), o bugarskom ustanku 1876., opis Fr. Bradaške: Bugari u Macedoniji 1878.), od Georgija I. Lapčeva: Macedonija (1898.), te proglas zagrebačkih sveučilištaraca Bugara iz Macedonije protiv srpskih aspiracija na Macedoniju (1902.).

Iz izloženih hrvatskih novina i časopisa vidi se da je zanimanje Hrvata za Bugare postojalo već od preko sto godina. Tako je izložen prvi članak u Danici Ilirskoj g. 1873.: Bugarske žeteljke, 1843. na istom mjestu: Bugarska i Bugari, a g. 1843. u Danici Horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj: Nešto o Bugarih, Narodne pjesme bugarske izlazile su g. 1847. u Vrazovom »Kolu« a Kukuljević je napisao u Katoličkom Listu g. 1858.: Nekoliko reči o bugarskoj novoj književnosti, a na istom mjestu i Fr. Rački: O novoj bugarskoj književnosti (1860.). Glasonoša u Karlovcu (1863.) donosi slavospjev Strossmayeru, koji je izdao Bugarske narodne pjesme braće Miladinova i školovao prve bugarske đake u Zagrebu g. 1862., od kojih je izložena i sačuvana fotografija, među kojima se nalazi i Svetoslav Milarov

brat Ilije, koji još živi u Zagrebu kao hrvatski pisac. Najviše je međutim izloženo od prijevodne literature iz bugarskog. Najstariji prijevod Ivana Vazova: Bugarska majka postoji od Šenoe u Vijencu g. 1877. Harambašić je prvu bugarsku pjesmu od P. Ivanova: »Udova« preveo g. 1881. također u Vijencu, a g. 1882. preveo je još nekoliko bugarskih pjesama u Vijencu. G. 1898. javlja se u Vijencu F. S. Gundrum s prijevodom: Dvoja vrata od Vazova a iste godine je izašao i njegov prijevod od Vazova romana: Pod jarmom, te je nastavio s prijevodom Vazovih novela i pripovijesti od A. Konstantinova (1901.). Njegov prijevod humorističkog romana Baj Ganjo od A. Konstantinova (1909.) doživio je dapače i dva izdanja (1917.). Vazova je još preveo i M. Rakoš (Gorolomov. Sisak, 1907.) i još neki drugi. Više omladinskih bugarskih knjiga preveo je Ljudevit Krajačić (1929.—1939.). Najplodniji prevodilac iz novije Bugarske književnosti jest dr. Ivan Esih, koji je preveo od Kremena »Bregalnicu« (1925.), Šišmanova: High-Life (1926.), Elina Pelina: Novele (1927.), J. Jordana: Žetelac (1933.), te 1934. izdao općeniti i dobar Pregled bugarske književnosti. Najnoviji prevodilac jest Joza Živković, od kojega su bili izloženi od Vlad. Poljanova roman: Crni ne postaju bijeli (1941) te Zozo, pripovijest od A. Spasova 1942.).

To je u kratko prikazano, što je mogao na brzu ruku prikupiti knjižničar dr. Josip Badalić uz pomoć svoga kolege Antuna Rojnića. Osvjedočen sam da je još mnogo toga ostalo do sada neodkriveno sastavljačima, što će se još naknadno pronaći u bogatoj sveučilišnoj knjižnici i drugim knjižnicama u Hrvatskoj, jer kako smo vidjeli zanimanje u hrvatskoj književnosti za Bugare nastalo je kod nas već prije sto godina. A da i kod Bugara postoji jednako zanimanje za međusobno upoznavanje najbolji je dokaz, što je nedavno u Zagrebu boravio bugarski književnik dr. Nikola Trajkov te preko dva mjeseca istraživao samo što je o Bugarima pisano na hrvatskom jeziku do ustanka i oslobođenja g. 1878. te je prikupio po knjižnicama i arhivima u Hrvatskoj ogromni materijal. Tako će se međusobnim radom i istraživanjima još više i bolje upoznati. Bez dvojbe je priređena izložba u zagrebačkom sveučilištu »Bugari i Hrvati« pridonijela u tom pogledu lijepi udio, koji sad treba samo sustavno nastavljati. Šteta tek da ova vrlo zanimljiva izložba nije bila bar na koji dan otvorena i širokom općinstvu. *(Dr F. B.)*

GODIŠNJICE, JUBILEJI I SMRTI

20-godišnjica smrti slaviste Alfreda Jensena. Dr. Alfred Jensen rođen je 30. rujna 1859. u Forsi u Švedskoj. Sveučilišne nauke svršio je u Upsali, a zatim se odao publicistici i nauci. Proputovao je Europu, osobito slavenske zemlje, izučavajući jezike, književnost i kulturu. Od 1890. dolazio je često u Zagreb i na slavenski jug. Od 1901. bio je tajnik Nobelove akademije u Stockholmu i izvjestitelj za slavenske književnosti, a od 1909. dopisni član Hrvatske akademije znanosti. Djela, koja je Jensen napisao o slavenskim narodima, obuhvaćaju cijelu književnicu. Najprije je studirao rusku kulturu. Boravio je dugo vremena u Rusiji, jer je tamo imao rođaka. S područja ruske književnosti napisao je niz studija i rasprava o istaknutim piscima i pojavama na švedskom i njemačkom jeziku. Iz poljske književnosti objavio je 1898. prijevod Mickiewiczeva epa »Pan Tadeusz« o stogodišnjici piščeva rođenja, a objavio je i četiri knjige svojih prijevoda poljskih pjesnika. Njegovom je zaslugom Sienkiewicz dobio Nobelovu nagradu. S područja češke književnosti prevodio je klasična djela i napisao studije o Vrchlickom i Březini. Godinu 1899. proveo je Jensen u Dubrovniku. Tamo mu se rodio sin Ivo. Plod toga boravka je studija »Ragusa, en südslavisk literaturstudie« i zbirka pjesama »Sonetter fron Adria« (1902.), kojom je ubrojen u bolje švedske pjesnike. Još godine 1892. objavio je Jensen švedski prijevod Mažuranićeva epa »Smrt Smail-age Čengića« u helsinsforskom časopisu »Finsk Tidskrift« s obilnim komentarom, a 1913. i u knjizi. Napisao je i iscrpnu studiju na njemačkom jeziku »Gundulić und sein Osman« (Göteborg 1910). Za to je djelo dobio počasni doktorat sveučilišta u Upsali. Osim za Gundulića, zanimao se, od starih hrvatskih književnika, i za Čubranovića, pa je u Jagićevu »Archivu« (1893.) objavio raspravu o narodnim pjesmama u »Ribanju«. U djelu »Fron Balkan« (1917.) prikazao je hrvatske narodne pjesme i rad književnika: Marulića, Lucića, Hektorovića, Vetranića, Gundulića, Vojnovića i Kranjčevića. U 203. knjizi »Rada« objavio je raspravu »Dvije slavenske junačke pjesme«, u kojoj uspoređuje »Krvavu pjesmu« Penča Slavejkova s »Panom Tadeuszom« Adama Mickiewicza, iznoseći duhovnu srodnost tih dvaju pjesnika. Od većih hrvatskih djela preveo je novelu Gjalskoga »Maričon« i Vojnovićevu »Ksantu«. Jensen je bio veliki prijatelj slovenskog pjesnika Aškerca i izdao je 1901. švedski prijevod njegovih balada s naslovom »Slovenska Balader«. Bugarsku je Jensen pohodio više puta. Napisao je monografiju o Hristu Botevu s prikazom bugarskog ustanka i oslobođenja od turske vlasti. Zanimali su ga i klasici Penčo Slavejkov i Ivan Vazov. O bugarskoj kulturi i literaturi objavio je uz pomoć bugarskih književnika i švedskog književnika dra Ehrenpreisa opsežno djelo »Bulgarerna«. Poslije svjetskog rata, u Stockholmu 1920., izdao je djelo o literaturi i kulturi Slavena u XIX. stoundet XIX. orhundradet«, kojem je dolječu »Slavisk kultur och literatur dana i Niederleova etnografijska karta. Kada je putovao na europski jug, da upozna prilike poslije svjetskog rata, zatekla ga je u Beču smrt 15. rujna 1921.

150-godišnjica rođenja G. Mayerbeera. Skladatelj Giacomo Meyerbeer rođen je 5. rujna 1791. u Berlinu. Poslije svršenog studija glazbe i nakon neuspjeha svojim prvijencima u Njema-

čkoj, zaputio se 1815. u Italiju, gdje je skladao pod utjecajem Rossini-a, ali bez većeg uspjeha. Godine 1826. nastanio se u Parizu i tamo se brzo proslavio operama »Robert le Diable« (1831.) i »Hugenoti« (1836.). Od 1842. živio je u Berlinu. Tu je napisao vojničko-patriotsku operu »Ein Feldzug in Schlesien«, nekoliko ouvertura, zborove za Eshilove »Eumenide« i svečanu igru »Das Hoffest von Ferrara«. Njegova opera »Prorok« izvedena je prvi put 1849. u Parizu, a »Afričanka« je doživjela premijeru istom poslije njegove smrti. Umro je u Parizu 1864.

200-godišnjica smrti Jamesa Thompsona. Istaknuti engleski pjesnik 18. stoljeća James Thompson (1700.—41.) rodom je Škot, ali je već rano došao u London. Najznamenitije mu je pjesničko djelo »Godišnja doba« (»The Seasons« (i drama »King Alfred«. Njegovu pjesmu »Rule Britannia« preveo je u svoje vrijeme na hrvatski Ivan Trnski.

Smrt dra Frana Ilešića. Književni povjesničar dr. Fran Ilešić rođen je 30. 7. 1871. u Št. Juriju kod Maribora. Filozofiju je svršio u Grazu. Službovao je dugo godina kao srednjoškolski profesor u Ljubljani, od 1914. bio je privatni docent, a od 1919. redoviti profesor slovenskog jezika i književnosti na sveučilištu u Zagrebu. Objavio je niz rasprava i članaka o hrvatskim i slovenskim piscima i pojavama u časopisima i publikacijama (»Archiv«, »Rad«, »Nastavni Vjesnik«). Radio je oko uzajamnog upoznavanja Hrvata i Slovenaca, pa je za hrvatsko općinstvo objavio »Cvijeće iz slovenskog pjesništva« i dvije knjige slovenskih pripovijedaka u izdanju Matice Hrvatske. Bio je dobar poznavalac poljske književnosti i kulture. Umro je u Zagrebu mjeseca srpnja 1942.

90-godišnjica smrti F. J. Coopera. Američki »Walter Scott« James Fenimore Cooper (1789.—1851.) pisao je djela iz američkog života, osobito o borbama bijelaca i Indijanaca u prašumama. Glavno mu je djelo skupina od pet romana s naslovom »Leather Stocking Tales« (»Mestvićeve pripovijetke«), od kojih je najpoznatiji »Posljednji Mohikanac«, koji je preveden na hrvatski (izdanje Ilustrirane omladinske biblioteke), a imali smo ga prilike vidjeti i u filmu.

10-godišnjica smrti Fausta M. Martini-a. Prije deset godina umro je talijanski književnik Fausto M. Martini. Rođen je 1886. u Rimu. Poslije svršene gimnazije, sklon književnom stvaranju, stupio je u svojoj dvadesetoj godini u krug mladih rimskih pjesnika, koji su se okupljali oko Sergija Corazzini-a. Osim Martini-a, istaknuti su članovi toga kruga bili Antonello Caprino, Gino Calza Bini, Donatello Zarlatti, Alberto Tarchiani i Alfredo Tusti. Prve pjesničke pobude našao je Martini u djelima Shelley-a, Rimbauda, Verlaine-a, Verhaerena i Rodenbacha. Cercle oko Corazzini-a izdavao je književni list i biblioteku »Male nekorisne knjige«. U toj kolekciji izišao je i Martinijev prvijenac, zbirka pjesama »Panem nostrum«. Kada je 1907. umro Corazzini, zaputio se Martini sa svojim drugovima Tarchiani-em i Calzom u Ameriku. Te doživljaje opisao je u djelu »Si barca in America«. Poslije povratka iz Amerike nastanio se Martini u jednom seocu u Abruzzima i tu su nastale njegove »Poesie provinciali« (1910). Nakon toga okušava se on u drami, najprije aktovkama »Ritorno«, »Labisca«, »Mattutino« i »Dječak koji pade« (»Il fanciullo che cadde«). Elemente iz treće razradio je kasnije u komediji »Crni ljiljan« (»Il giglio nero«, 1914.). Književnu djelatnost Martini-a prekinuo je svjetski rat, jer je u srpnju 1915. otišao na bojište. U studenom 1916. teško je ranjen (tane mu je prošlo kroz lubanju i odnijelo komad mozga). Ipak je poslije dugog vremena, sakat i iznemogao na jednoj strani tijela, nastavio književnim radom. Najjači i najiskreniji njegov roman je »Djevičanstvo« (»Verginità«), u kojem prikazuje svoje raspoloženje poslije ozdravljenja od teške rane. Prije toga objavio je knjigu novela »Rajska vrata« (»La porte del paradiso«) i dramu »Ridi, Pagliaccio«, koja je prikazivana i izvan Italije, pa je u New Yorku doživjela oko 400 predstava. Osim romana »Djevičanstvo« najbolja su mu djela: roman »Srce, koje si mi dao« (»Il coure che tu m'hai dato«), koji je u hrvatskom prijevodu izdala Zabavna Biblioteka 1929., i »Druga Nanetta« (»L'altra Nanetta«). Komedija »Cvijet pred očima« (»Il fiore sotto gli occhi«) prikazivana je s velikim uspjehom 1927. u zagrebačkom kazalištu, a premijeri je prisustvovao i pisac. Godine 1926. objavio je Martini djela »Le sera del 30« i »La faciata«, a poslije toga djelo »I volti del figlio«. O njemu kao dramatičaru pisao je kritičar Adriano Tilgher, o romanu »Djevičanstvo« izrazili su se pohvalno Romain Rolland i Ada Negri, a o romanu »Srce, koje si mi dao« kritičar Fernando Palazzi. Iscrpnu studiju o književnom radu F. M. Martini-a napisao je Niccolo Aloisi.

125-godišnjica Richarda Sheridana. Komediograf Richard Brinsley Sheridan porijeklom je Irac. Rođen je 1751. u Dublinu. Bavio se i politikom. Bio je poznati govornik svoga vremena. Umro je 1816. u Londonu i pokopan u westminsterskoj opatiji. Najpopularnija su njegova djela: komedije »Natjecatelji« i »Škola klevetanja« te lakrdija »Kritičar«, jedna od najboljih u svjetskoj književnosti.

60-godišnjica smrti Thomasa Carlyla. Carlyle je rođen 1795. u selu Ecclefechan u grofiji Dumfries u Škotskoj. Poslije svršene bogoslovije posvetio se književnosti. Proučavao je njemačku književnost i iz nje mnogo prevodio na engleski, a njemački utjecaj vidi se i u njegovim djelima. Pisao je povijesna djela (»Francuska revolucija«, »Pisma i govori Olivera Cromwella«), a objavio je i niz eseja, koji su prevedeni na mnoge jezike. Umro je 1881.

25-godišnjica smrti Augusta Leskiena. Slavista August Leskien rođen je 8. srpnja 1840. u

Kielu, a umro 20. rujna 1916. u Leipzigu. U rodnom je gradu studirao 1860.—62. klasičnu filologiju i istočne jezike, komparativnu gramatiku 1862.—64. u Leipzigu, a baltičke i slavenske jezike u Jeni. Godine 1867. postao je docentom za uporednu gramatiku u Göttingenu, a poslije Schleicherove smrti pozvan je u Jenu za vanrednog profesora. Odavde je otišao u Leipzig, gdje je od 1876. bio redovni profesor za slavensku filologiju. Jedan je od osnivača novogramatičarske škole. Njegov »Handbuch der altbulgarischen Sprache« temeljem je za proučavanje staroslovenskog jezika. Objavio je niz rasprava i studija o litavskom jeziku. Veća su mu djela: »Untersuchungen über Quantitet und Betonung in der slavischen Sprachen« i velika gramatika hrvatskog i srpskog jezika, od koje je za njegova života izišla samo prva polovina (1914.). Surađivao je u stručnim časopisima i publikacijama, osobito u Jagićevu »Archivu«, a bio je učiteljem mnogim slavistima, pa i hrvatskima.

50-godišnjica smrti J. R. Lowella. James Russell Lowell (1819.—1891.) ogledao se u svim književnim vrstama, a najpoznatije mu je djelo »The Biglow Papers«, gdje u obliku satira, napisanih narječjem »yankee«, crta političke prilike u Americi. Bio je protivnik rata i prolijevanja krvi. Pisao je i eseje.

60-godišnjica života slovačkog skladatelja. Istaknuti slovački skladatelj Mikuláš Schneider-Trnavský rođen je 24. svibnja 1881. u Trnavi. Glazbene je nauke učio u Beču, Budimpešti i Pragu, gdje je svršio konzervatorij. Godine 1908. priredio je koncertnu turneju, na kojoj su se izvodile njegove prve obradbe slovačkih narodnih popjevaka i prve njegove skladbe. Na toj uspjeloj turneji priredio je koncerte sa pjevačem Božom Umirovom u Berlinu, Essenu, Kölnu i Parizu. Godine 1909. postao je regens chori u Trnavi, na kojem se položaju nalazi i sada. Stvorio je djela na svim glazbenim područjima i skladao je popijevke, zborove, komorna djela, simfonije i djela za crkvu. Najveće je njegovo djelo simfonijska pjesma »Pribinino obećanje«, koju je skladao za proslavu 1100. godišnjice prvoga slovačkog kneza Pribine. Uredio je »Jedinstveni slovački kancional«, što ga je 1937. izdalo Slovačko književno društvo sv. Vojtjeha. Matica Slovačka izdala je pet zbirki njegovih harmonizacija i obradbi narodnih popjevaka. Hrvatska krugovalna postaja priredila je veče njegovih skladbi. Predavanje o skladatelju održao je Dr. Josip Andrić, a skladbe su izvodili pjevači Mario Đuranec i Petar Kopunović, glasovirači Ada Vrhovnik Dietrich i Stanko Opermann te guslač prof. Pinkava. *(ž.)*

SADRŽAJ: PETAR GUBERINA, Rasprava o prevođenju, 513. — FRANO ALFIREVIĆ, Dvije pjesme, (Spomen na guštericu, Podoknica gradu), 526. — VLADISLAV KUŠAN, Pjesme, koje se ne pjevaju, 528. — IVO BALENTOVIĆ, Žena, 531. — ANTE JAKŠIĆ, U čast magarcu, 542. — LACO NOVOMESKY - JAROSLAV MALI, Iz slovačke lirike, 543. — BORIVOJ PAVLOVIĆ, Nacrti za ples, 546. — STANKO GAŠPAROVIĆ, Ekstaza, 547. — OLINKO DELORKO, Dvije pjesme (Dim, Tu, gdje je sada), 548.

FEUILLETON: A. R. BUEROV: Zlatko Milković, Tamnica, 549. — Prof. STANKO GAŠPAROVIĆ: Budakova Musinka, 550. — Dr. ZLATKO GAŠPAROVIĆ, Pobornici elite u društvovnom oblikovanju, 556. — ALESSANDRO VIGEVANI, Pregled finskoga novinstva, 557. — Prof. STANKO GAŠPAROVIĆ, Linije, tonovi i boje, 560. — ALESSANDRO VIGEVANI, Djelatnost talijanskog nacionalnog instituta za kulturu, 562. — Dr. F. B.: Velika nova antologija švedske lirike, 563. — Dr. F. B.: Tri velike švedske proslave, 564. — Dr. F. B.: Uzajamni književni rad Hrvatâ i Bugarâ, 564. — Ž.: Godišnjice, jubileji i smrti, 565.

SLIKE: OMER MUJADŽIĆ: Interiéur, 520—521. — GUSTAV LIKAN: Djevojčica, 528—529. — VLADIMIR FILAKOVAC: Portret, 536—537. — BRUNO BULIĆ, Mladić, 544—545.

Vlasnik i izdavač Matica Hrvatska, Zagreb, Matičina ul. 2. Glavni i odgovorni urednik prof. Marko Čović, Zagreb Tuškanova ul. 17, I. kat lijevo. — Tisak: »Tipografija«, Zagreb, Trg III, br. 2. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Zagreb, Selska c. 43. — Cijene za predplatu: na godinu 260 Kn, za članove Matice Hrvatske i đak 220 Kn. — Uprava: Zagreb, Matičina ul. 2, brzoglas 33-82. — Uredništvo ne vraća rukopise i ne odgovara na pisme

Pokućstvo Kulijac